

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten Jaarverslag 2008

Natuurmonumenten is een vereniging van ruim 880.000 leden, verzameld rond één idee: samen zorgen voor natuur in ons land. Daarom verwerven we natuurgebieden – het zijn er inmiddels 355 met een gezamenlijke oppervlakte van zo'n 100.000 hectare – die we zorgvuldig beheren. En daarom komen we ook bij de politiek op voor de natuur. Zo blijft steeds meer bos, heide en duin behouden en kunnen we ervan blijven genieten.

Dit jaarverslag werd op 25 april 2009 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten.

*Digitale versie!
Bespaar op papier. Print
alleen de pagina's uit die u
nog eens rustig wilt nalezen.*

Inhoudsopgave

<u>Vooraf</u>	6
1. <u>Over Natuurmonumenten</u>	8
1.1 <u>Waarom is Natuurmonumenten er?</u>	9
1.2 <u>Wat doet Natuurmonumenten?</u>	10
1.3 <u>Waar staat Natuurmonumenten anno 2008?</u>	10
1.4 <u>Waar wil Natuurmonumenten naartoe?</u>	11
2. <u>Beheren:</u>	
<u>101.066 hectare natuur, landschap en cultuurhistorie veiliggesteld</u>	13
2.1 <u>Nieuwe hectares natuur verwerven</u>	16
2.2 <u>Nieuwe hectares inrichten</u>	19
2.3 <u>Cultuurhistorie versterken en gebouwen goed beheren</u>	22
2.4 <u>Kostenbewust beheren</u>	24
2.5 <u>Hoge natuurkwaliteit behouden</u>	27
2.6 <u>Beheren in de toekomst</u>	36
3. <u>Beïnvloeden: natuurbeleid blijvend agenderen</u>	38
3.1 <u>Meer vierkante meters natuur</u>	39

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

3.2	<u>Een natuurlijker waterbeheer</u>	43
3.3	<u>Minder verzuring en vermesting</u>	44
3.4	<u>Veiligstellen natuurdoelen bij de overheid</u>	46
3.5	<u>Naar een beter klimaat</u>	47
3.6	<u>Invloed over de grens</u>	48
3.7	<u>Beïnvloeden in de toekomst</u>	49
4.	<u>Betrekken: mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten</u>	52
4.1	<u>Campagne: werving, binding, zichtbaarheid</u>	53
4.2	<u>Verbinden van mensen</u>	56
4.3	<u>Verbinden van organisaties</u>	60
4.4	<u>Betrekken in de toekomst</u>	63
5.	<u>Besturen: een actieve en betrokken organisatie</u>	66
5.1	<u>Verantwoordingsverklaring 2008</u>	72
5.2	<u>Het bestuur in 2008</u>	75
5.3	<u>De verenigingsraad in 2008</u>	84
5.4	<u>Dertien actieve districtscommissies in 2008</u>	88
5.5	<u>Werken bij Natuurmonumenten</u>	95
5.6	<u>Besturen en de organisatie in de toekomst</u>	100

6.	<u>Risicomanagement</u>	102
6.1	<u>Risico's van beheer en beleid</u>	103
6.2	<u>Financiële en juridische risico's</u>	105
6.3	<u>Reputatierisico's</u>	106
6.4	<u>CBF-Keurmerk en FSC-certificaat</u>	107
7.	<u>Financiële kerncijfers 2008</u>	109
8.	<u>Jaarrekening 2008</u>	117
8.1	<u>Balans per 31 december 2008</u>	117
8.2	<u>Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008</u>	119
8.3	<u>Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling</u>	122
8.4	<u>Toelichting op de jaarrekening</u>	128
8.5	<u>Overige gegevens</u>	162
9.	<u>Begroting 2009</u>	166
10.	<u>Financieel meerjarenplan 2009-2014</u>	170
	<u>Bijlage: samenstelling van de vereniging Natuurmonumenten</u>	174

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

Vooraf

De wereld om ons heen is in de ban van de economische crisis. Daaruit zijn veel lessen te leren, maar één springt er uit: op krediet leven is riskant. Dat geldt voor de economie, maar ook voor de manier waarop wordt omgegaan met onze natuurlijke omgeving. Wordt de draagkracht van het milieu en van de natuur structureel aangetast, dan komen daar onherroepelijk problemen van. Een goede balans tussen economie en ecologie is dus een levensvoorwaarde. Het werk van Natuurmonumenten levert daaraan een bijdrage.

De financiële crisis gaat overigens niet ongemerkt aan ons voorbij. De waarde van het vermogen daalde in 2008, zij het veel minder dan de algemene trend. Ook ontvingen wij minder

inkomsten uit erfenissen en legaten. Daarom zijn we genoodzaakt de uitvoering van een aantal plannen even uit te stellen.

Positief is natuurlijk dat in onze 'bedrijfstaking' bepaald geen sprake is van vraaguitval. Integendeel. De behoefte aan een groene omgeving om te wonen en te recreëren neemt alleen maar toe. De vorstperiode van afgelopen winter maakte dat nog eens duidelijk; nog nooit zochten zoveel mensen de natuur op om te schaatsen. Die betrokkenheid van mensen motiveert ons, zoals ook de overweldigende betrokkenheid bij de aanleg van het Klimaatbos in Flevoland in 2008 enorm inspireerde. We kijken dan ook uit naar de volgende mijlpaal: in 2009 is het honderd jaar geleden dat Natuurmonumenten haar eerste aankoop deed op Texel. Een perceel grasland, een gewoon stukje Nederland, maar bij nadere beschouwing een ideaal gebied voor weidevogels en harlekijnorchideeën.

Er is dus alle reden om door te gaan op de weg die Jac. P. Thijsse en de zijnen ruim een eeuw geleden insloegen. Ook in deze onzekere tijden. Op naar meer natuur in Nederland, voor planten en dieren, en voor mensen!

Cees Veerman, voorzitter

Jan Jaap de Graeff, algemeen directeur

Harlekijnorchidee

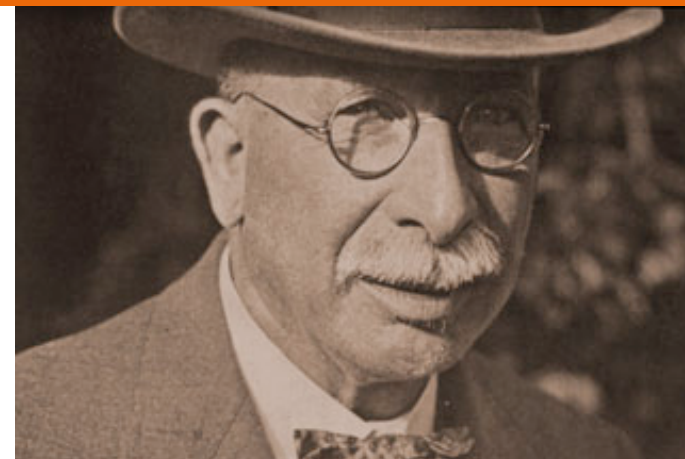
↖ 1 Over Natuurmonumenten

De vereniging Natuurmonumenten is een onafhankelijke maatschappelijke organisatie die zich inzet voor natuur en landschap in Nederland. Dit hoofdstuk schetst onze doelen, werkwijze, de stand van zaken in 2008 en onze toekomstambities.

1.1 Waarom is Natuurmonumenten er?

Natuurmonumenten is een onafhankelijke vereniging die natuur, landschap en daarmee samenhangende cultuurhistorie daadwerkelijk veilig stelt. Dat doen we door gebieden te verwerven en professioneel te beheren. In constructieve samenwerking met vele anderen werken we voortdurend aan uitbreiding van beschermde gebieden. Eind 2008 beheerde Natuurmonumenten 355 natuurgebieden (een oppervlakte van meer dan 101.000 hectare) en 955 monumentale gebouwen.

Natuurmonumenten geeft een stem aan de waarde van natuur, landschap en de daarmee samenhangende cultuurhistorie. Voortdurend tonen we aan dat natuur- en landschapsbescherming cruciaal is voor het leefbaar houden van Nederland. Ook biedt Natuurmonumenten aan mensen op allerlei manieren de gelegenheid om actief in contact te komen met natuur en landschap. Bovendien bouwt de vereniging aan publieke bewustwording en draagvlak. De vereniging telde eind 2008 883.000 leden en donateurs die ons werk steunen. Dat waren er zo'n 1.000 meer dan in 2007. Ons werk verrichten we met 644 medewerkers én met hulp van circa 2.600 vaste vrijwilligers (eind 2008). Natuurmonumenten heeft daarnaast een bestuur van twaalf onbezoldigde leden, dat de koers en de hoofdlijnen van het beleid vaststelt. Het bestuur legt verantwoording af aan de verenigingsraad, die de leden vertegenwoordigt. Een Commissie van Deskundigen adviseert over het beheer van de gebieden van Natuurmonumenten.

Het begon in 1905

Onder aanvoering van schoolmeesters Jac. P. Thijssse en Eli Heimans kwamen vele natuurbeschermers begin twintigste eeuw in actie tegen plannen van de gemeente Amsterdam om van het Naardermeer een vuilstortplaats te maken. Al snel rees het besef dat aankopen de beste manier was om het gebied te redden. Om dat te bewerkstelligen richtten zij in 1905 de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op. Een jaar later werd het Naardermeer aangekocht.

1.2 Wat doet Natuurmonumenten?

Het werk van Natuurmonumenten richt zich op vier pijlers: beheren, beïnvloeden, betrekken en besturen. Om natuur veilig te stellen, verworft Natuurmonumenten kansrijke grond, richt deze in als natuur en beheert haar natuurgebieden zo, dat planten en dieren er opbloeien en mensen ervan kunnen genieten. De waarde van die strategie heeft zich afgelopen eeuw bewezen. Om goede omstandigheden voor planten en dieren te blijven creëren, richt Natuurmonumenten zich in haar beleidsbeïnvloeding op de overheid, politiek en op maatschappelijke organisaties. Zij kunnen zorgen voor voldoende water, schoon water, schone lucht en voor het creëren van verbindingen tussen natuurgebieden. Natuurmonumenten spant zich bovendien in om zoveel mogelijk mensen te verbinden met de natuur en met de vereniging. Zodat zij betrokken raken in vele gradaties: van een besef dat het belangrijk is dat Natuurmonumenten zich inzet voor de bescherming van de natuur, tot daadwerkelijke steun in de vorm van geld of tijd. Tot slot legt de organisatie verantwoording af aan de leden en maakt inzichtelijk hoe het geld besteed wordt.

1.3 Waar staat Natuurmonumenten anno 2008?

Eind 2008 beheerde Natuurmonumenten meer dan 101.000 hectare natuur. Alle mogelijke vormen van natuur zitten daar bij: duinen, heide, veenweiden, bossen, beken, uiterwaarden, veengebieden, stuifzanden en landgoederen. In die gebieden is veel bereikt. Daar waar het mogelijk was de omstandigheden te herstellen, keren planten en dieren terug. Maar de natuurparels van Natuurmonumenten en andere natuurbeheerders liggen in een omgeving die steeds meer kwaliteit verliest. Om populaties dieren en planten perspectief te bieden op

Doelstelling van Natuurmonumenten

Natuurmonumenten heeft tot doel: het behouden en beheren van gebieden in Nederland, die in natuurwetenschappelijk en landschappelijk opzicht belangrijk zijn, én van de historische en culturele monumenten die zich in die gebieden bevinden. Dat doet Natuurmonumenten voor de natuur zelf en voor het welzijn van mensen. Daarnaast streeft Natuurmonumenten naar het:

- bevorderen van het behoud en herstel van natuur en landschap;
- bevorderen van de zuiverheid van water, bodem en lucht, en het beschermen van de stilte;
- bevorderen van het besef dat de mens hiervoor verantwoordelijkheid draagt.

een duurzaam voortbestaan in Nederland, moeten de natuurgebieden onderling verbonden worden, en moet de omgevingskwaliteit worden verbeterd. Natuurmonumenten spant zich dan ook in om de overheid ertoe te bewegen hiervoor haar verantwoordelijkheid te nemen.

1.4 Waar wil Natuurmonumenten naartoe?

De komende jaren blijft de voortgang van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), die natuurgebieden moet verbinden en veiligstellen, veel inzet vragen van Natuurmonumenten. Maar ook buiten de EHS moet er meer ruimte komen voor planten en dieren. Daarom mengt Natuurmonumenten zich nadrukkelijk in het debat over de toekomst van het landschap. En ook in het licht van de klimaatverandering kunnen we onze blik niet beperken tot de EHS. Natuurmonumenten heeft een voortrekkersrol in het inrichten van natuurlijke klimaatbuffers. Ook willen we mensen ervan doordringen dat zij kunnen bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering. Daarnaast hebben we oog voor de maatschappij die decentraliseert en individualiseert. Willen we mensen verbinden met de natuur, dan moet Natuurmonumenten samen optrekken met particulieren en bedrijven. Dat vraagt om een gevarieerder en flexibeler aanbod van Natuurmonumenten, dat past bij de interesse van mensen, bedrijven en organisaties. Voor hen en mét hen wil Natuurmonumenten verder werken aan een Nederland waar alle inwoners dagelijks kunnen genieten van natuur, landschap en cultuurhistorie.

CBF-Keurmerk

Natuurmonumenten voert het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen, uitgegeven door het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dat is een keurmerk voor adequaat toezicht op het bestuur, het beleid, de bestedingen, fondsenwerving en verslaglegging.

“Wie goed om zich heen kijkt, kan altijd wel iets ontdekken”

“In 2006 werd ik met mijn gezin lid van Natuurmonumenten. We steunden al enige tijd internationale natuurbeschermingsorganisaties, terwijl juist de Nederlandse natuur het steeds zwaarder te verduren heeft. Dat merken wij zelf ook. Bij ons in Maarssenbroek, vlakbij Utrecht, wordt de laatste jaren zoveel bijgebouwd: Leidsche Rijn, Vleuten-De Meern, het houdt maar niet op. Waar je voorheen in een open landschap over verlaten landweggetjes kon fietsen, liggen nu bouwputten en woonwijken. Dat is soms heel beklemmend. Een krachtige landelijke natuurorganisatie zorgt ervoor dat de mooiste en kwetsbaarste gebieden behouden blijven. Als natuur eenmaal is aangekocht en beschermd, is het heel lastig die grond nog vol te bouwen. Gelukkig maar. Dan blijft er tenminste wat ruimte over om te genieten.

Luciënne Baks, lid van
Natuurmonumenten

Wij komen graag in de natuur. Om de rust te zoeken, maar ook voor het avontuur. Wie goed om zich heen kijkt kan altijd wel iets ontdekken. Met mijn man, dochter en zoon komen we in de Kaapse Bossen, Zuid-Kennemerland, de 's-Gravelandse buitenplaatsen en in en rond Kasteel Haarzuilens. Daar is altijd wel iets te doen voor de kinderen. Ook zonder georganiseerde activiteiten vermaakt mijn dochter Lotte (11) zich wel. Lotte is een echt natuurkind dat in het bos rondstruint met een arsenaal

aan natuurgereedschap: loepjes, verrekijker, kompas, zoekkaarten. ‘Kijk mam,’ roept ze dan vanuit het groen, ‘een aangevreten dennenappel!’ Ze is gek op diersporen. Als klein meisje was ze al bezig met diertjes. Haar broertje Micha sukkelt daar wat achteraan, maar steekt er al aardig wat van op. Als gezin gaan wij meestal wat trager door de natuur dan veel andere mensen. We staan om de haverklap stil bij weer een kleine of grote ontdekking. Dat is prima. Zo komen we heerlijk tot rust.”

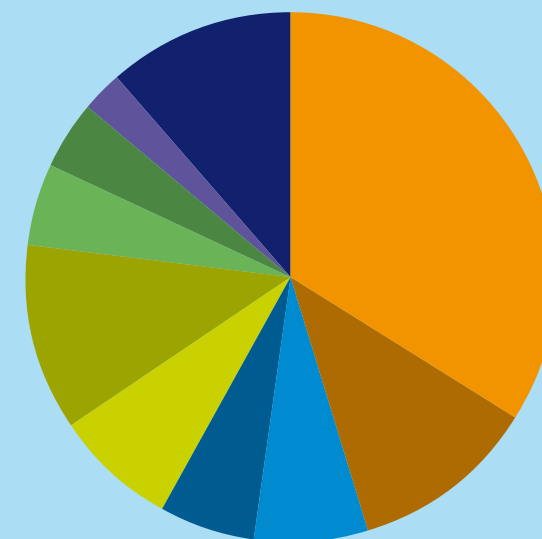

2 Beheren 101.066 hectare natuur, landschap en cultuurhistorie veiliggesteld

Natuurmonumenten zet zich samen met anderen in voor landschap, natuur en cultuurhistorie. Dat doen we door (natuur)gebieden te verwerven en deze zó in te richten, dat flora en fauna zich goed kunnen ontwikkelen en mensen ervan kunnen genieten. Daarna zorgen onze beheermedewerkers voor het blijvend beheer van het ingerichte natuurgebied.

Natuurmonumenten streeft ernaar haar natuurgebieden te verbinden en te vergroten, om landschap en biodiversiteit duurzaam te behouden. Grote gebieden zijn effectiever en efficiënter te beheren, bijvoorbeeld door het op orde krijgen van de hydrologie. Het beheer in onze gebieden is gericht op het kwalitatief goed beheren van de (inter)nationaal belangrijke waarden. Het behoud en de ontwikkeling van internationaal waardevolle landschappen en natuurtypen heeft onze hoogste prioriteit, op de voet gevolgd door waarden van nationale betekenis. Inrichting- en herstelmaatregelen zijn dan ook van groot belang, evenals de intensiteit en aanpak van ons beheer. Niet voor niets evalueren we dit beheer regelmatig, op gebiedsniveau en op landelijke schaal. Hierna leest u meer over onze verwervingen, inrichtingsprojecten, herstelwerk en beheer.

Verwerven en beheren (2008): 78,1 miljoen euro

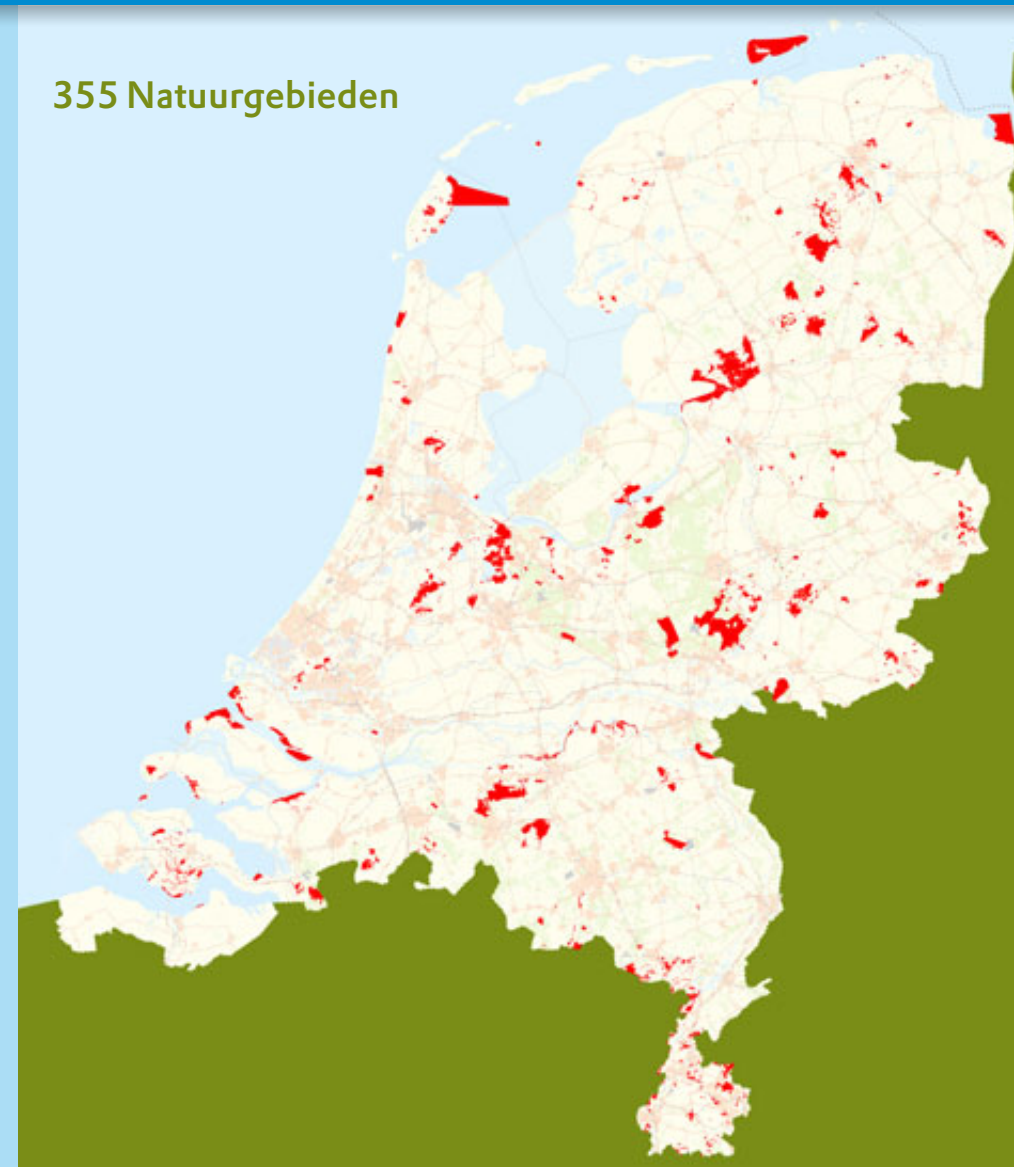
verwerven	26,6 miljoen euro
grasland, landbouwakkers	8,9 miljoen euro
bos, heide, hoogveen, stuifzand	5,4 miljoen euro
water, moeras, rietlanden	4,5 miljoen euro
recreatieve voorzieningen	6,0 miljoen euro
cultuurhistorie	8,9 miljoen euro
grootschalige natuur	3,8 miljoen euro
waterschapslasten	3,2 miljoen euro
toezicht	2,1 miljoen euro
natuurontwikkeling, monitoring, overige	8,7 miljoen euro

Van Akker tot Zeebodem: 101.066 hectare natuurgebied in 2008

Uiteenlopende natuurtypen in Natuurmonumenten-gebieden

Bos	27.121
Grasland	22.314
Grootschalig natuurlijk landschap	18.319
Water	7.509
Heide en stuifzand	5.664
Kwelder, schor, slik en zeebodem	3.981
Duin en strand	3.903
Akker	3.214
Moeras	4.627
Hoogveen	1.398
Landschapselementen	556
Overig	2.460
Totaal	101.066

355 Natuurgebieden

2.1 Nieuwe hectares natuur verwerven

Het totaal aangekochte hectares in 2008 viel tegen. In totaal voegde Natuurmonumenten 1.065 hectare toe aan haar natuurgebieden. Dit is slechts de helft van onze verwervingsdoelstelling van 2.000 hectare. De belangrijkste oorzaken voor deze tegenvaller zijn de sterk stijgende grondprijzen, de afwachtende houding van de grondeigenaren binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en de problemen die gepaard kunnen gaan met de verplaatsing van agrarische bedrijven. Maar er waren ook lichtpuntjes in de verwervingen van 2008. Zo wist Natuurmonumenten 596 hectares van de randmeren Vollenhovermeer, Kadoelermeer, Zwarte Meer, Wolderwijd en Veluwemeer aan haar bezit toe te voegen. En we kochten 21 hectare bosgrond aan van Stichting Natuurpark De Efteling. Daarmee creëert landgoed Huis ter Heide nu een verbindingszone naar Nationaal Park Loonse en Drunense Duinen. Naast de verwervingen vond in 2008 ook een bijzondere transactie plaats: de scheiding tussen Natuurmonumenten en Stichting Huis Bergh van het tot dan toe gezamenlijk eigendom van drie natuurgebieden. Als gevolg van deze herverdeling heeft Natuurmonumenten nu 470 hectare in volledig eigendom, en bezit Stichting Huis Bergh een aaneengesloten natuurgebied van circa 400 hectare.

Veluwemeer

Verkregen verwervingsubsidies in 2008

Voor alle aankopen van begrensde gronden – gronden die binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) vallen – stelt de overheid subsidies beschikbaar. In 2008 droeg de overheid 21,5 miljoen euro bij aan de realisatie van onze verwervingsdoelstelling.

Naast de gesubsidieerde EHS-gronden koopt Natuurmonumenten percelen die buiten de EHS vallen, omdat deze aankopen bijdragen aan het vergroten en robuust maken van onze gebieden. Hiervoor zet Natuurmonumenten eigen middelen in, dan wel middelen die van anderen worden verkregen (bijvoorbeeld de Nationale Postcode Loterij). In 2008 kochten we met eigen middelen 63 hectare grond; daaraan besteedden we 3,6 miljoen euro.

De aanleg van het klimaatbos (Fl.) werd mede daardoor mogelijk gemaakt.

Aangekochte gebieden groter dan 10 ha (2008)

De Braak (Dr.)	12
NP Dwingelderveld (Dr.)	36
Holtingerveld (Dr.)	16
Zwarte Meer (Ov.)	224
Harderbos (Fl.)	28
Harderbroek (Fl.)	176
Kadoelermeer (Fl.)	65
Vollenhovermeer (Fl.)	116
NP Veluwezoom (Gld)	12
Harger- en Pettemerpolder (NH)	18
Lage Land van Texel (NH)	24
Bovenlanden Kromme	
Mijdsrecht (ZH)	13
Kadelanden (ZH)	96
Polder Schieveen (ZH)	35
Volgerland (ZH)	19
Voornes Duin (ZH)	16
Zuidkust van Schouwen (ZH)	11
Huis ter Heide (NB)	24

Vier in het oog springende aankopen:

337 hectare Grensmaas (Li.)

Dit jaar werden 337 hectare van het Grensmaas-gebied overgedragen aan Natuurmonumenten. Op 3 oktober startte de uitvoering van het project Grensmaas. Het project realiseert gelijktijdig drie doelstellingen: hoogwaterbescherming, natuurontwikkeling en grindwinning. Natuurmonumenten is de partij die zorgt voor de natuurontwikkeling. Uiteindelijk zal het project Grensmaas 700 hectare opleveren voor Natuurmonumenten.

De Natte As (Fl., Ov., Gld)

In 2008 verkreeg Natuurmonumenten de volgende belangrijke delen van de Natte As in beheer: Vollenhovermeer (116 ha), Kadoelermeer (65 ha), Zwarte Meer (224 ha) en grond bij het Harderbroek (176 ha). De gronden zijn een belangrijke schakel in de Natte As, een natte verbindingzone die loopt van de plassen in Noord-Holland via de randmeren, De Wieden, Weerribben, Rottige Meenthe naar de Friese meren. Het Vollenhovermeer en het Kadoelermeer zijn belangrijke rust- en foerageergebieden voor watervogels waaronder de kleine zwaan.

Landgoed De Braak (Dr.)

Het landgoed De Braak kon in 2008 met twaalf hectare worden vergroot. De verkoper (een voormalige pachter) handelde in de geest van de heer Kloos (de vroegere eigenaar), die de natuur graag wilde behouden. Met de overdracht van de grond aan Natuurmonumenten is het gebied veiliggesteld.

↑ Aangekochte gebieden vervolg

Kampina (NB)	17
NP Loonse en Drunense	
Duinen (NB)	13
De Reten (NB)	19
Maasuitwaerden (NB/Gld)	61
Geleenbeekdal (Li.)	19
Genhies (Li.)	11
Grensmaas (Li.)	337

Landgoed De Braak (Dr.)

Kadelanden (ZH)

Met 96 extra hectare kon Natuurmonumenten in 2008 een belangrijk deel nieuwe natuur in de Landinrichting Bodegraven-Noord realiseren. In totaal heeft Natuurmonumenten hier nu 286 hectare in eigendom van de 500 hectare nieuwe natuur die hier gaat komen. Op termijn zullen we het waterpeil verhogen, waardoor een afwisselend gebied ontstaat met schraallanden, bloemrijke hooilanden en moerasstroken.

2.2 Nieuwe hectares inrichten

Natuurmonumenten kan nieuw verworven landbouwhectares inrichten als natuur. Het inrichtingsplan daarvoor gaat uit van de ecologische potenties van het gebied en omvat een plan voor de uitvoering. In 2008 werkte Natuurmonumenten aan 55 natuurontwikkelingsprojecten. Daarvan werden er 7 afgerond, met een totaaloppervlakte van 212 hectare. Onze inrichtingambitie is gekoppeld aan de verwervingsdoelstelling van 2.000 hectare per jaar.

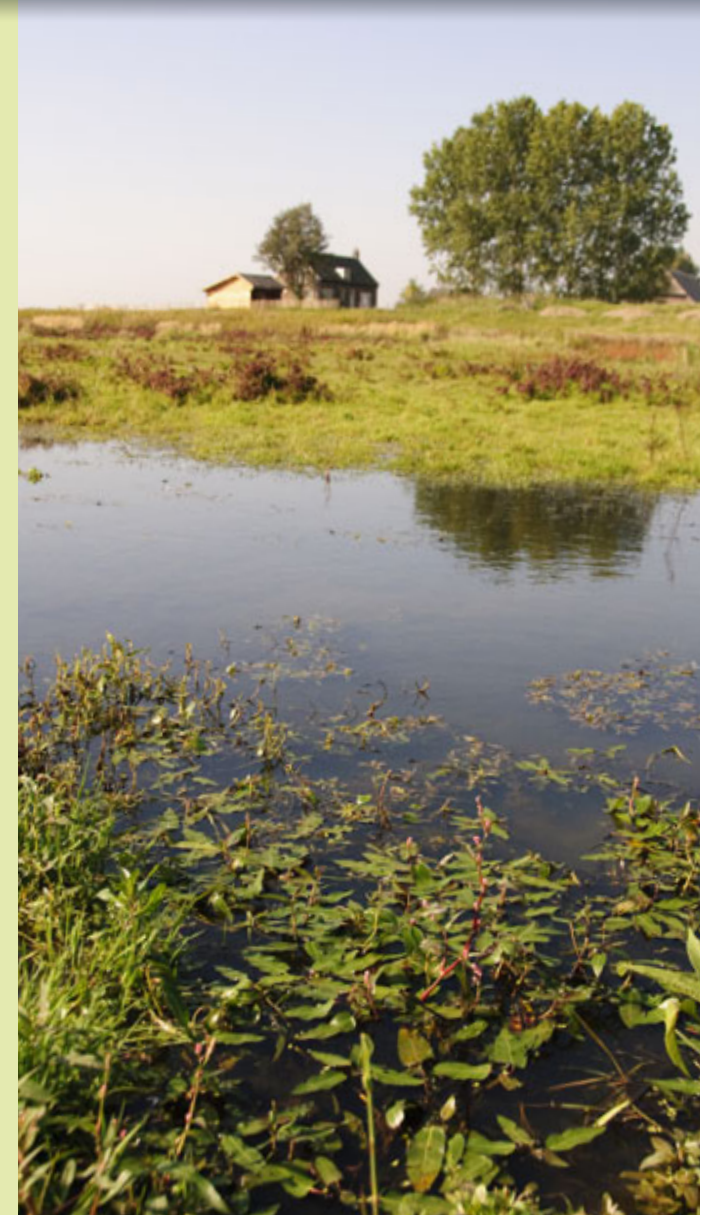
Doordat de verwervingsdoelstelling in 2008 niet werd gehaald, stagneerde ook de voorbereiding van onze inrichtingprojecten. Bovendien duurt het traject van bestemmingsplannen, subsidieaanvraag, vergunningen, ontheffingen en inspraak vaak jaren. Natuurmonumenten betreurt de trage realisatie van verwerving en inrichting. Bij voortgang in dit tempo zal de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), verworven en ingericht, in 2018 niet gehaald worden.

Top 10 verwervingen in 2008

	x € 1.000
Voornes Duin (ZH)	3.658
Kadelanden (ZH)	3.034
Grensmaas (Li.)	2.875
Harderbos (klimaatbos Fl.)	1.682
Maasuiteerwaarden (Zld)	1.617
Mantingerveld (Dr.)	1.004
Duinen van Goeree (ZH)	986
Lage Landen van Texel (NH)	889
Bovenlanden Kromme	
Mijdsrecht (Ut.)	806
Kampina (NB)	718

Tiengemeten: natuurontwikkeling werkt

Het gaat razendsnel met de natuur op Tiengemeten. In 2008 werd dit voormalige landbouweiland in rap tempo gekoloniseerd door nieuwe water- en moerasplanten (zoals slijkgroen, rode waterereprijs en guldenroede). Ook vele nieuwe vogelsoorten (zoals kluut, scholekster, grote zilverreiger, bruine kiekendief) nestelen zich in dit kersverse natuurparadijs. De transformatie van landbouw- in natuurgebied is een prachtig voorbeeld van natuurontwikkeling waar Natuurmonumenten nu twintig jaar ervaring mee heeft. Zo ligt dit eiland in het Haringvliet midden in de Ecologische Hoofdstructuur. Het vervult een hoofdrol als tussenstation voor trekvogels en het omliggende water fungeert als kraamkamer voor vissen. Daarnaast is het een aansprekend voorbeeld van het teruggeven van vruchtbare landbouwgrond aan de natuur. Dat gebeurt niet vaak in Nederland. Het overgrote deel van de bestaande en nieuwe natuurgebieden bevindt zich op minder vruchtbare gronden die voor de landbouw minder interessant zijn. Een derde reden die Tiengemeten bijzonder maakt, is de mogelijkheid om zeldzame natuurtypes terug te brengen in Nederland, zoals moerasnatuur en getijdennatuur. Ook op recreatief gebied is Tiengemeten een waardevolle investering. Voorheen werd het eiland nauwelijks door buitenstaanders bezocht. Maar dat is verleden tijd. Met de door ING gesponsorde pont bezochten in 2008 tussen de 20.000 en 25.000 recreanten het informatiecentrum van Natuurmonumenten. Ook overnachten is mogelijk op Tiengemeten, op de camping, bed & breakfast of in een huisje. Samen met Buitenleven (dochtermaatschappij Staatsbosbeheer) verbouwde Natuurmonumenten daartoe vier woningen tot luxe vakantiewoningen. We verwachten dat het aantal recreanten de komende jaren zal groeien tot z'n 40.000 bezoekers per jaar.

Drie in het oog springende inrichtingsprojecten:

Klimaatbos Harderbos (Fl.)

In februari legde Natuurmonumenten op 27 hectare landbouwgrond een bijzonder bos aan bij Biddinghuizen. Hiermee brachten we de klimaatverandering in relatie tot natuur onder de aandacht. Daarnaast vormde het een geschikte afrondingsaankoop van het Harderbos. De succesvolle campagne bracht leden, niet-leden en bedrijven op de been om 80.000 inheemse bomen en struiken te kopen. Velen hielpen zelfs met planten. Meer over de campagne leest u in [4.2 Maak je hart groen. Koop een boom.](#)

De kop van Goeree (ZH) weer natuurlijk en veilig

In 2008 groef Natuurmonumenten openingen in de Goereese stuifdijk in de Kwade Hoek. Hiermee heeft het zeewater weer invloed op het achterliggende gebied, en kunnen kenmerkende planten en diersoorten opbloeien in het zoute, open en dynamische milieu. Daarnaast groeven we de landbouwgrond af in de voormalige strandpolder Volgerland op Goeree. Door het verhoogde grondwaterpeil ontstaan weer vochtige en natte graslanden met zeldzame insecten, vogels en planten. En om dit gebied open te houden, grazen er in de zomer koeien van lokale boeren. Het vrijgekomen zand uit beide projecten wordt benut voor het verbreden en verhogen van de Goereese zeedijk Het Flauwe Werk.

Een nieuw leven voor het Beekbergerwoud

Het voormalige Beekbergerwoud, een 8.000 jaar oud moerasbos bij Apeldoorn, werd in 1870 drooggelegd, gekapt en omgezet naar landbouwgrond. Al in 1993 stelde

Beekbergerwoud

Natuurmonumenten een visie op voor het herstel van dit 'verloren woud', waarna jaren van verwervingen volgden. In 2008 ronden Natuurmonumenten de inrichting af van de eerste 44 aaneengesloten hectares. Daarmee is er nu ruimte voor de ontwikkeling van natte en vochtige bossen, vochtige bloemrijke graslanden, natte schraallanden, natte heide, verlanding- en moerasgemeenschappen en open water. Ook kunnen bezoekers het gebied nu beleven via de in 2008 aangelegde wandelroute met vlonderpad.

2.3 Cultuurhistorie versterken en gebouwen goed beheren

Cultuurhistorie en landschap stonden in 2008 hoog op de agenda van Natuurmonumenten. Op diverse manieren werkten we aan de cultuurhistorie-doelstellingen, variërend van kleinschalig onderhoud en beheer tot het opstellen en uitvoeren van herstelplannen op landschapsniveau. In 2008 startte Natuurmonumenten ook het herstel van de 's-Gravelandse Buitenplaatsen, beginnend op Schaep en Burgh en Boekesteyn. Om grip te krijgen op de toestand van de cultuurhistorische waarden van onze gebieden, werkt Natuurmonumenten met een cultuurhistorische databank. Inmiddels zijn ruim 3.000 elementen daarin vastgelegd. Dit vertegenwoordigt zo'n 20 procent van onze gebieden, en 45 procent van onze cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden. Ook leggen we de visie op het landschap in deze gebieden vast. In 2008 schreven we onder meer de cultuurhistorische visie voor Nationaal Park Veluwezoom, Eerde en een aantal gebieden in Twente. Daarnaast inventariseerde de Archeologische Monumentenwacht in 2008 driekwart van de archeologisch waardevolle terreinen bij Natuurmonumenten.

Boekesteyn

Landschapselementen

Een speerpunt uit de evaluatie Landschapselementen (2007) is het herstellen en wegwerken van achterstanden in het beheer van landschapselementen. In 2008 kwam dit goed op stoom. Natuurmonumenten besteedde volop aandacht aan inventarisaties, informatie-uitwisseling, visievorming en natuurlijk concreet herstel. Zo zorgden we voor herstel en uitrastering van de elzensingels in het beekdal De Klencke. In het Noordal (Zuid-Limburg) herstelden we de heggen en graftern. Voor dit werk ontving Natuurmonumenten eind 2008 de Gouden Mispel van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap. Deze prijs wordt uitgereikt aan personen of organisaties die een uitzonderlijke of essentiële bijdrage leveren aan de bescherming of ontwikkeling van het cultuurlandschap in Nederland.

Gebouwen

Voor het onderhoud van de 955 monumentale gebouwen, werkt Natuurmonumenten met onderhoudsplanningen. De uitvoering hiervan werd in 2008 voortvarend aangepakt. Ook het achterstallig onderhoud wordt nu stapsgewijs weggewerkt. Zo werden op Hackfort (Gld) enkele boerderijen hersteld en herbestemd, en is in kasteel Oldenaller (Gld) het eerste herstel afgerond aan de grote zaal. En samen met Staatsbosbeheer (Buitenleven) restaureerde Natuurmonumenten op eiland Tiengemeten cultuurhistorisch waardevolle gebouwen tot vier vakantiewoningen. Wat het gebouwenbeheer betreft memoreren we dat Natuurmonumenten in 2008 (na twintig jaar zoeken naar locatie en financiering) haar zevende bezoekerscentrum opende in Nieuwkoop. Tot slot zetten we in 2008 een noodgebouw op

Bijzondere waarnemingen in 2008

Ondanks de voortgaande achteruitgang en het verdwijnen van soorten, waren er in 2008 weer een aantal bijzondere waarnemingen in de gebieden van Natuurmonumenten. Een kleine greep hieruit, met dank aan vele vrijwilligers:

- **bever**: verschenen in de Kievitslanden (Fl.)
- **cantharel**: voor het eerst in Flevoland, in het Voorsterbos (Fl.)
- **dennenwolfsklauw**: aangetroffen op een omgevormd weiland in De Wieden (Ov.)
- **duinparelmoervlinder**: profiteert van vergrote duinvalleien op Schiermonnikoog (Fr.)
- **franjestart**: zes franjestaarten in vleermuisverblijf Waterloopbos (Fl.)
- **geel schorpioenmos**: nieuwe vindplaats in trilveen De Wieden (Ov.)
- **grijze zeehond**: voor het eerst zes zeehonden geboren op Griend (Fr.)

voor het afgebrande bezoekerscentrum Oisterwijk, en troffen we voorbereidingen voor een definitieve voorziening in het nabijgelegen horecapand Groot-Speijck.

2.4 Kostenbewust beheren

Kosten transparant

Kwalitatief goed beheren staat hoog in ons vaandel, maar Natuurmonumenten probeert dit wel kostenbewust te doen. Mede daarom voerden we in 2007 een normkostensystematiek in. In 2008 hebben we dit systeem verder geperfectioneerd. Door verschillen tussen de feitelijke beheerkosten en de norm (hoger of lager) te signaleren, leren we hoe we onze natuurdoelen realiseren tegen zo laag mogelijke kosten.

Ook werkt Natuurmonumenten aan de Index Natuur en Landschap, samen met Staatsbos-beheer, De Landschappen, Unie van Bosgroepen en Federatie Particulier Grondbezit. Deze index geeft een eenduidige beschrijving van de natuur in Nederland en berekeningen van de standaardkostprijs voor het beheer van de verschillende typen natuur. De gezamenlijke terreinbeheerders willen met deze standaardkostprijzen een juiste beheervergoeding bewerkstelligen bij de provincies (Programma Beheer). De Index Natuur en Landschap is in 2008 inmiddels overgenomen door de provincies als basis voor de nieuwe subsidieregeling. Ook op andere vlakken werkt Natuurmonumenten samen met collega-beheerders Staatsbos-beheer en De Landschappen om beheerkosten te beperken, op regionaal en centraal niveau. Zo wisselen zij bijvoorbeeld kennis uit, via themadagen en cursussen. Daarnaast werken de partners aan een gezamenlijk basissysteem natuur- en landschapsbeheer, waarin zij alle

↑ Bijzondere waarnemingen in 2008 vervolg

- **groenknolorchis**: na ruim honderd jaar terug in het Zwanenwater (NH) in geplagde duinvallei
- **grote stern**: topjaar met ruim achtduizend grote sterns op Griend (Fr.)
- **hazelmuis**: profiteert van bosrandenbeheer in Geuldal en Mechelderbeekdal (Li.)
- **kamsalamander**: na dertig jaar afwezigheid terug op de Oosterheide (NB)
- **moerassmele**: gevonden in het natuurontwikkelingsgebied Banisveld, Kampina (NB)
- **noordse nachtegaal**: gedurende een week gespot in Voornes Duin (ZH)
- **noordse witsnuitlibel**: voor het eerst voortplanting vastgesteld in de Nieuwkoopse Plassen (ZH)

administratieve gegevens over de natuurgebieden willen gaan vastleggen. Dat systeem moet in 2010 operationeel zijn.

Verkregen beheersubsidies in 2008

In 2008 gaf Natuurmonumenten 53,0 miljoen euro uit aan natuurbeheer. Dit financierden we deels met de 8,2 miljoen euro beheersubsidie die we voor 74.000 hectare natuurgebied ontvingen uit de Provinciale Subsidieregeling Natuur (van het Programma Beheer). Ook ontvingen we van provincie Gelderland een zesjarige beheersubsidie (2008-2013) van 1,8 miljoen euro per jaar. En we ontvingen 1,2 miljoen euro beheersubsidies uit andere regelingen. De resterende 41,8 miljoen euro beheerkosten financierden we uit de eigen middelen. Ten opzichte van 2007 ontvingen we overigens zo'n 10 euro subsidie meer per hectare. Een belangrijk deel van die toename is te danken aan de stijging van het aandeel pluspakketten (subsidies voor natuur met een hoge natuurwaarde), waarvoor Natuurmonumenten een hogere beheervergoeding ontvangt.

Sterker subsidiestelsel vanaf 2010

In 2008 is een belangrijke stap gezet in het nieuwe subsidiestelsel voor het beheer van natuur en landschap. De uitvoering blijft bij de provincies, maar de beheerders krijgen meer verantwoordelijkheid en worden getoetst via audits. Dit moet een eenvoudiger stelsel opleveren, met minder controlelast voor de overheid en de nodige voordelen voor Natuurmonumenten: er wordt aangesloten op ons eigen systeem en de administratieve lasten nemen af. De bedoeling is dat het nieuwe stelsel op 1 januari 2010 ingaat.

↑ Bijzondere waarnemingen in 2008 vervolg

- **roodpootvalk**: in mei dertig doortrekkers in het Fochteloërveen (Fr.)
- **sneeuwuil**: vanaf november als dwaalgast op Texel (NH)
- **steltkluut**: vier broedparen op Tiengemeten (ZH)
- **stofzaad**: na jaren afwezigheid acht exemplaren gevonden in Voornes Duin (ZH)
- **teer guichelheil**: na herstelmaatregelen in 2003 verschenen in het Soerense Broek (Gld)
- **waterspitsmuis**: vastgesteld door braakbalonderzoek op Voorstonden (Gld)
- **zeealant**: na vondsten op Kwade Hoek en Griend, in 2008 nu ook op Texel (NH)
- **zwartnetlantaarntje**: nieuwe paddenstoel voor Nederland, gevonden in Nationaal Park Veluwezoom (Gld).

Besteding en financiering beheerprojecten in 2008

Beheerprojecten top 10 (2008)

x € 1.000

Herstel achterstallig onderhoud gebouwen	2.987
Investering en onderhoud duurzame energieprojecten	2.302
Bezoekerscentrum Nieuwkoopse Plassen (ZH)	1.800
Plateaux en Dommeldal herstel vloeiveiden (NB)	1.135
Maastricht samenwerkingsprogramma (Li.)	718
Inrichting klimaatbos bij Biddinghuizen (Fl.)	374
Hof van Limburg fase 2 (Li.)	276
Inrichting en aanplant Achterstebos (Fl.)	270
Plaggen rietland De Wieden (Dr.)	211
Inrichtingsplan Westebroek (Gr.)	182

Financiering beheerprojecten in 2008 (17,7 miljoen)

x € 1.000

Overheidssubsidies	5.595
Bestemde giften, erfstellingen, sponsoring	1.182
Nationale Postcode Loterij	814
Uit bestemmingsfondsen voorgaande jaren	1.704
Uit bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen	2.987
Uit overige middelen	5.462

Vloeiveiden in de Plateaux

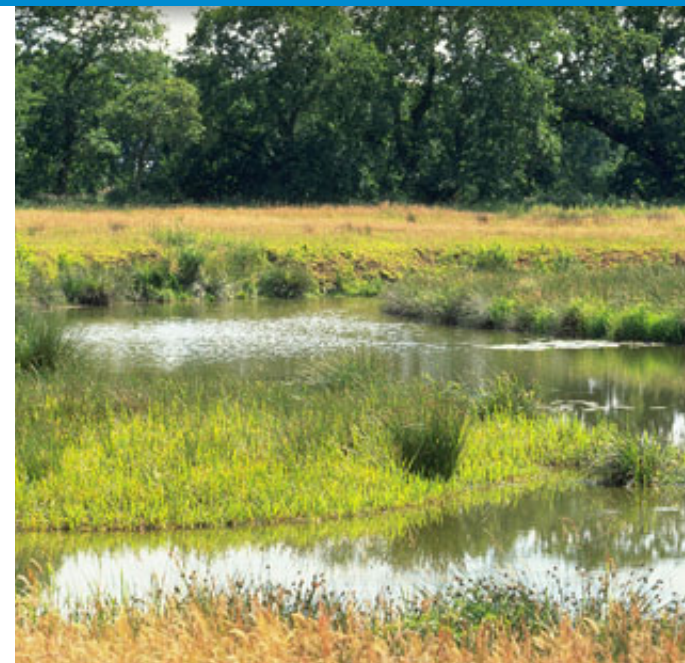
2.5 Hoge natuurkwaliteit behouden

De gebieden van Natuurmonumenten zijn vaak parels met hoge natuurwaarden. Door dagelijks beheer als maaien, plaggen en begrazen zet Natuurmonumenten zich voortdurend in voor het behoud en verder ontwikkelen van deze natuurwaarden. De flora en fauna in onze gebieden houden we nauwlettend in de gaten (via monitoring) om te kijken of we onze beheerdoelstellingen halen. De waarnemingen slaat Natuurmonumenten op in de natuurdatabank, die inmiddels twee miljoen flora- en faunawaarnemingen telt. Samen met de door LNV benoemde Gegevensautoriteit Natuur werken we bovendien aan een nationale databank, waar in de toekomst alle waarnemingen uit Nederland op te vragen zijn.

Naast het dagelijks beheer spant Natuurmonumenten zich, met herstelprojecten, in om de natuurkwaliteit te verhogen. Deze projecten worden veelal uitgevoerd met LNV-subsidie (Overlevingsplan Bos en Natuur). Het kabinet wil deze regeling met ingang van 2009 schrappen. Uiteraard tekende Natuurmonumenten in 2008 hiertegen bij de Tweede Kamer ernstig bezwaar aan. Voor 2009 leidde dit tot voortzetting van de subsidie. Voor latere jaren maken Natuurmonumenten, provincies en rijk afspraken om de subsidies op te nemen in het Investeringsprogramma Landelijk Gebied van de provincies.

Natuurkwaliteit getoetst in de natuurgebieden

Met behulp van regelmatige kwaliteitstoetsen toetst Natuurmonumenten hoe het gaat met de ontwikkeling van een bepaald natuurgebied. Zijn de beheerdoelstellingen gehaald? En wat zijn de verbeterpunten? Over een aantal van deze gebieden leest u hierna meer.

Dal van de Ruiten A slingert weer

Onder leiding van Dienst Landelijk Gebied werd in 2008, in het kader van de Herinrichting Oost-Groningen, een ambitieus beekherstelproject opgeleverd.

Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Waterschap Hunze en Aa's, gemeenten Stadskanaal, Vlagtwedde en provincie

De Klencke (Dr.)

Hermeandering van de Aalderstroom en het herstel van waterpeilen hebben een flinke vernatting opgeleverd in het beekdal. Op veel plaatsen is kwel terug in het maaiveld en treden weer overstromingen op. In laaggelegen delen van het beekdal is het beheer aangepast van extensieve begrazing naar maaibeheer. Dat moet de komende jaren dotterbloemgrasland opleveren. Verwerving blijft hoog op de agenda staan om ook het resterende beekdal in te kunnen richten.

Oudemirdumerklif (Fr.)

Het druk bezochte uitzichtpunt op het Oudemirdumerklif is toegankelijk gemaakt voor mensen met een lichamelijke beperking. Op de klifrand is struweel verwijderd om het open karakter van de klifkust te behouden. Op het 'groene strand' onderaan het klif zijn de laatste zoutminnende soorten uit de periode van de Zuiderzee echter vrijwel verdwenen. Het verwijderen van de basaltkade langs het strand, ten gunste van een natuurlijke overgang tussen water en land, blijft een wens voor de toekomst.

Griend (Fr.)

Griend handhaaft zich als een van de belangrijkste broedplaatsen van grote stern in noordwest Europa. De beschermende zanddijk rond het eilandje is op een paar plekken doorbroken, maar de gevolgen voor de omvang van het eiland zijn tot nu toe beperkt. Wel blijven de natuurwaarden van Griend sterk afhankelijk van de kwaliteit van de totale Waddenzee.

↑ Dal van de Ruiten A slingert weer vervolg

Groningen werkten intensief samen om de klus te klaren. Niet alleen hermeandering, maar herstel van het complete beekdal-landschap stond centraal. Over een lengte van 12 kilometer is de oude beekloop zorgvuldig opnieuw uitgegraven. De gekanaliseerde loop werd gedempt, stuwen verwijderd en vervangen door vistrappen. Winteroverstromingen zijn nu weer mogelijk en in de beek zijn al soorten als waterviolier en waterranonkel aangetroffen. In het kader van landschapsherstel zijn steilranden en essen opgehoogd en verdwenen houtwallen opnieuw aangelegd. En wandelaars kunnen er nu terecht voor een aantrekkelijke route met voetbrug over de nieuwe beekloop.

Natuurmonumenten blijft, samen met andere organisaties, vechten voor het natuurherstel van de Waddenzee.

Filenspolder, Flietsterbosk (Fr.)

In de Filenspolder (21 ha) zijn beheer en waterhuishouding geheel afgestemd op de weidevogels, met zeer goede resultaten voor grutto, kievit en tureluur. De grutto broedt hier in goede jaren met zo'n vijftig paar! In het Flietsterbosk is met hulp van vrijwilligers veel werk verzet om de eenvormige structuur te doorbreken. Het maken van open plekken heeft meer variatie opgeleverd. Samen met de bewoners van Witmarsum is een natuurvisie opgesteld.

Kievitslanden (Fl.)

Toen Natuurmonumenten in 1997 de Kievitslanden in beheer kreeg, waren alle weidevogels er verdwenen. Gerichte beheermaatregelen leidden tot terugkeer van weidevogels, maar geen grutto's. Daarom zijn accentverschuivingen in beheer en inrichting geformuleerd, gericht op kritische weidevogels en plantensoorten van dotterbloemhooiland.

Harderbos (Fl.)

Sinds de vorige kwaliteitstoets is hier veel en snel resultaat geboekt. Het bos en de bosranden zijn structuurrijker geworden door bosbegrazing (indrukwekkend oerwoudeffect), storm, gerichte kap, aanleg van waterpartijen en royale natuurvriendelijke kanaaloevers. Boommarter, bever en tongvaren hebben zich gevestigd. Vernatting en ecologische verbindingen zijn intern grotendeels gerealiseerd, maar vormen buiten het terrein nog een aanzienlijk knelpunt.

Grutto

Eendenkooien Texel (NH)

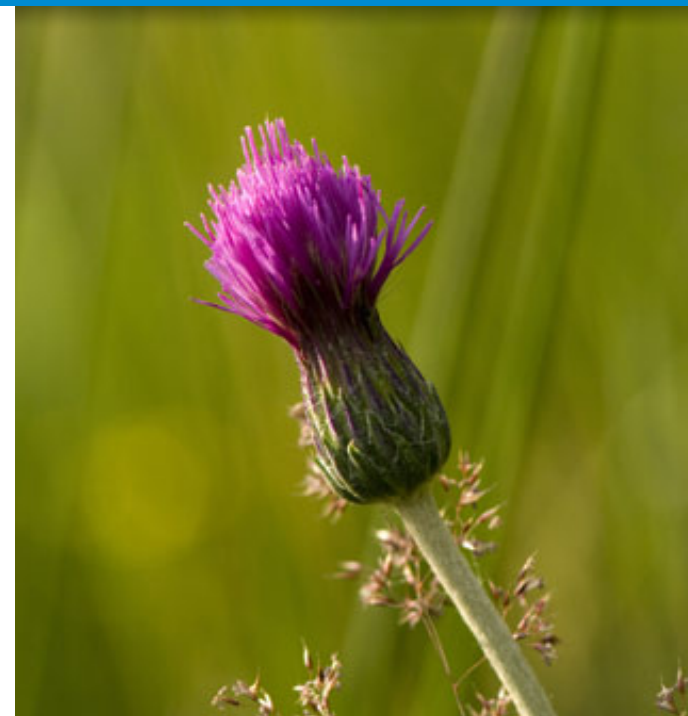
Natuurmonumenten behoudt de drie eendenkooien op Texel als geregistreerde kooi. Hiervoor moet minimaal één vangpijp functioneren. Dit doel wordt weliswaar gehaald, maar we hebben een hogere ambitie: de kooien in volle glorie herstellen, en daarmee alle vangpijpen. Daarnaast zullen we het beheer in Eendenkooi van de dames Dijt richten op hakhout en sneeuwkllokjes. In Eendenkooi van Hin gaan we de kooiplas uitbaggeren, en in Eendenkooi bij Spang zullen we het kooikershuisje (kleine expositieruimte) herstellen. Naar financiering van deze plannen wordt nog gezocht.

Forten Noord-Holland Midden (NH)

Fort bij Spijkerboor functioneert nog prima als overwinteringslocatie voor vleermuizen, maar noteert ook verbeterpunten. Cultuurhistorisch gezien wordt het fort goed beheerd, maar de toenemende verruiging van het terrein vergt aandacht. De andere twee forten herbergen geen vleermuizen. Fort aan de Jisperweg wordt wel door nachtvlinders zoals het roesje benut als overwinterlocatie. Het onderhoud van het Fort aan de Jisperweg en het Fort aan de Middenweg is niet optimaal, maar dit is vooralsnog een bewuste, financiële afweging.

Kamerikse Nessen (Ut.)

Na een (sterke) achteruitgang sinds de jaren '80 lijkt er herstel op te treden in de blauwgraslanden en natte schraallanden van de Kamerikse Nessen. De Spaanse ruiter is in verspreiding toegenomen. Verdere herstelmogelijkheden (terugbrengen van periodieke buffering) gaat Natuurmonumenten samen met het Waterschap onderzoeken. Het maaibeheer is geheel

Spaanse ruiter

gericht op de vegetatie en laat weinig ruimte voor insecten. Wel hebben de nessen de noordse woelmuis en een jonge kolonie purperreigers aangetrokken. En de oeverafslag die voorheen optrad lijkt tot stilstand gebracht.

Nieuwkoopse Plassen (ZH)

De afgelopen jaren heeft de verbeterde waterkwaliteit in de Nieuwkoopse Plassen sterk herstel opgeleverd van bijzondere waterplanten in het centrale petgatengebied. In de grote plassen loopt de ontwikkeling echter achter, hier zijn meer ingrepen nodig. De resultaten van het herstelbeheer op het land zijn wel positief. Purperreigers zijn al jaren op een hoog peil, de noordse woelmuis ontwikkelt zich goed, evenals de hooilanden. De rietvogels ontwikkelen zich matig, maar het beheer van de rietlanden verbetert langzaam. Ook is duidelijk dat cyclisch beheer de enige manier is om waardevolle nieuwe rietlanden te krijgen. Dat beheer komt erop neer dat we de komende jaren bestaande rietlanden gaan afgraven tot nieuw open water, waar de gewenste verlanding opnieuw kan starten.

Zuidkust van Schouwen (Zld)

De ontwikkelingen op de eerste 60 hectare van de Zuidkust van Schouwen zijn goed. Planten van brakke graslanden hebben zich gevestigd of uitgebreid, en in 2006 broedden er drie paar strandplevier, een paar dwergstern en tientallen veldleeuweriken en tureluurs. Het begrazingsbeheer wordt naar aanleiding van de toets nog iets aangescherpt. In het brakke grasland van de Koudekerkse Inlaag, gaan de ontwikkelingen minder voorspoedig. Door achterblijvende verwerving en voortgaande intensivering in de omgeving verdroogt de

Kleine karekiet en klein spiegelklokje profiteren van herstelwerk

Op de Oost-Veluwe voerde Natuurmonumenten een scala aan maatregelen uit om het leefgebied voor verschillende soorten te verbeteren. We plaatsten vleermuiskasten, een vleermuiskelder en nestkasten voor de steenuil.

natuur, gaan brakgraslandplanten langzaam achteruit en nemen aantallen weidevogels af. Hierop gaat Natuurmonumenten stevig inzetten.

Fort Ellewoutsdijk (Zld)

Het 19e eeuwse Fort Ellewoutsdijk is een rijksmonument en onderdeel van de Stelling Westerschelde. Ondanks de bescheiden omvang (1,09 ha) zijn er voor de natuur toch enkele winstpunten te boeken. We gaan de grashellingen maaien, zodat hier bloemrijk grasland tot ontwikkeling komt. Vanuit cultuurhistorische overwegingen wordt het struweel op het fort verwijderd. En de mogelijkheden voor vleermuizen worden ingepast in het cultuurhistorische herstelplan van het fort, dat we momenteel uitvoeren.

Biezelingse Ham (Zld)

Het buitendijkse schor en slik van de Biezelingse Ham (1,88 hectare) herbergt enkele kenmerkende soorten als zulte, melkkruid en zilte schijnspurrie. De kwaliteitstoets wees uit dat de recente dijkverzwaring schade heeft toegebracht aan het schor. Natuurmonumenten heeft het waterschap verzocht om het schor te herstellen, om verdere negatieve gevolgen te beperken. Ook komen er toegangsborden en een informatiepaneel op de dijk. Tot slot bleek uit de toets dat er weinig gegevens beschikbaar zijn, bijvoorbeeld over de vogelbevolking. Belangrijk actiepoint is daarom het verzamelen van informatie over dit gebied.

↑ Kleine karekiet en klein spiegelklokje profiteren van herstelwerk vervolg

Voortplantingswateren van de knoflookpad werden verondiept en visvrij gemaakt. We maakten slootoevers natuurvriendelijk, beschermden rietkragen tegen grazend vee en gaven de schraallanden extra maai-beurten. Ook werden struweelhagen, singels en houtwallen aangeplant en hersteld, en akkers ingezaaid met akkerkruidmengsels uit bestaande akkerreservaten. Sommige maatregelen leverden al in 2008 resultaten op: de kleine karekiet broedde in de rietkragen en het klein spiegelklokje bloeide in akkers op Groot Soerel.

Bloemdijken Zuid-Beveland, Wolphaartsdijk (Zld)

De bloemdijken rond Wolphaartsdijk zijn minder soortenrijk dan de overige bloemdijken van noordelijk Zuid-Beveland. Natuurmonumenten zal daarom de begrazing vervangen door twee keer per jaar maaien, en op verschillende dijken struweel verwijderen. Ook zoeken we naar extra middelen voor herstelmaatregelen als oppervlakkig plaggen. Verder gaan we het waterschap aanspreken op het gebrekkige beheer van de bermen, het slootvuil en de aanplant van bomen.

Katse Plaat (Zld)

De Katse Plaat in de Oosterschelde laat langjarig afslag zien. De vroegere schorbegroeiing is vrijwel helemaal verdwenen. De plaat dient wel als hoogwatervluchtplaats voor steltlopers. De Katse Plaat is een voorbeeld in de discussie over de zandhonger die optreedt in de Oosterschelde na de aanleg van de Oosterscheldekering.

Oude Buisse Heide, Wallsteijn en De Reten (NB)

De kwaliteitstoets in deze gebieden, die bestaan uit oude landgoederen met fraaie lanen, structuurrijke heide met vennen en een natuurontwikkelingsgebied, heeft de volgende afspraken opgeleverd. Insecten op de heide en bosflora worden geïnventariseerd. Daarnaast zal Natuurmonumenten het heidebeheer afstemmen op de heidestructuur ten gunste van soorten als gladde slang, heikikker en levendbarende hagedis. Ook continueren we de bestrijding van Amerikaanse vogelkers in de houtwallen. Tot slot gaan we samen met andere partijen onderzoeken hoe we de vermesting door Canadese ganzen op de vennen kunnen reguleren.

Heikikkers

Vluchtheuvel, Noordpolder van Ossendrecht (NB)

Het natuurontwikkelingsproject dat Natuurmonumenten uitvoert in de Noordpolder van Ossendrecht moet onder meer kwelrijke hooilanden op veen en bloemrijke graslanden op klei opleveren. Een aantal hooilanden ontwikkelt zich nu al veelbelovend richting dotterbloemhooiland, met toename van bijvoorbeeld kievit, knolsteenbreek en echte koekoeksbloem. De Vluchtheuvel, een productiebos met voormalig abdijcomplex, is pas kort in beheer, en vormt een waardevolle verbinding tussen de Noordpolder en de Groote Meer. In de komende periode richten we het beheer op bosomvorming en prunusbestrijding.

De Moeren en Lange Maten (NB)

Dit gebied bestaat uit natte heide, vennen, graslanden en een landgoed. Het beheer heeft er een toename opgeleverd van klokjesgentiaan, heideblauwtje, boomleeuwerik en gladde slang. De bossen worden geleidelijk structuurrijker. De ontwikkeling van amfibieën in nieuwe poelen valt echter tegen. Op de Lange Maten gaan we de bosranden en open plekken in het bos beheren. Daarnaast zullen we de heide vernatten door de waterloop en de greppels minder diep te maken. En we gaan heiderelicten verbinden via corridors voor heidevlinders, levendbarende hagedis en gladde slang.

Landelijke beheerevaluaties

Naast de evaluaties op gebiedsniveau voerde Natuurmonumenten in 2008 landelijke evaluaties uit naar botanische graslanden en naar kruiden- en structuurrijke graslanden.

Evaluatie botanische graslanden

Tot de botanische graslanden behoort zo'n 800 hectare kwetsbare, schrale graslanden waar veel zeldzame planten groeien (waaronder ruim 140 soorten van de Nederlandse 'Rode Lijst'). Voorbeelden zijn de kalkgraslanden in Zuid-Limburg, de blauwgraslanden en dotterbloemhooilanden in de beekdalen en laagveengebieden, en de brakke graslanden langs de kust. Al meerdere decennia voert Natuurmonumenten het beheer hiervan zorgvuldig uit. Toch is nog steeds een (sluipende) achteruitgang waar te nemen, vaak als gevolg van een sterk aangetaste waterhuishouding of geïsoleerde ligging. Dat laatste is vooral voor de fauna desastreus. Natuurmonumenten gaat de komende jaren werken aan een ambitieuze maar realistische opgave om het areaal botanische graslanden te verdubbelen. Daarbij is het van groot belang dat de milieukwaliteit in en rond de gebieden verbetert.

Evaluatie kruiden- en structuurrijke graslanden

Natuurmonumenten beheert ruim 17.500 hectare kruiden- en structuurrijk grasland. Dit zijn geen botanische of weidevogelgraslanden, maar vooral "ouderwetse boerengraslanden" met echte koekoeksbloem, pinksterbloem en margriet, waar veldleeuweriken en oranjepijpjes een plek vinden. De soorten die voorkomen op dit type grasland worden echter steeds zeldzamer in Nederland. De graslanden van Natuurmonumenten worden daarom steeds belangrijker voor het voortbestaan van deze soorten. Een goed beheer van deze graslanden is echter complex, omdat deze vaak een intensief landbouwkundig verleden hebben. Willen we een kwaliteitsslag maken in deze graslanden, dan moeten we duidelijk doelen stellen en

Graslanden

prioriteren. Daarnaast moeten we meer aandacht geven aan de landschappelijke omgeving met zandwegen, slootjes en ruigtes. Met name de fauna krijgt dan weer kansen.

2.6 Beheren in de toekomst

Ook in 2009 zal Natuurmonumenten zich blijven inzetten voor een goed en kostendekkend beheer van de ruim 101.000 hectare natuurgebied en zich richten op het vergroten en verbinden van deze gebieden. Daarnaast blijven we sturen op kwaliteit. De Index Natuur en Landschap en de ontwikkeling van een nieuwe Subsidieregeling Natuur en Landschap bieden daarvoor prima mogelijkheden. Het vertalen van onze natuurdoelen volgens deze Index en het afstemmen hiervan met de provincies is een belangrijke taak voor 2009. Daarnaast werken Natuurmonumenten en andere terreinbeheerders met de overheid aan een systeem om de kwaliteit van het beheer te borgen. Met dit systeem kunnen Natuurmonumenten en de provincies in de toekomst gericht werken aan de kwaliteit van de natuur. Tot slot zullen we de komende jaren nadrukkelijker prioriteit geven aan het beheer van onze botanische graslanden en kruiden- en structuurrijke graslanden. Inclusief het verkrijgen van de benodigde subsidies.

De keerzijde van het ganzensucces

Het gaat de laatste jaren goed met de ganzen in ons land. Dat is goed nieuws voor de natuur. Maar op enkele plekken gaat het wel wringen. Op Texel bijvoorbeeld vertrapten de ganzen graslanden waar zeldzame plantensoorten groeien. Daarnaast grazen ze graslanden en rietkragen zo kort af, dat ze ongeschikt worden als broedgebied. En ook de landbouwgronden beschadigen door grazende ganzen. Een lastig dilemma. Natuurmonumenten heeft na veel wikken en wegen gekozen om de meest kwetsbare planten en dieren te beschermen. Dat leidde er in 2008 toe dat we meewerkten aan het vangen en doden van enkele duizenden grauwe ganzen op Texel. Het besluit om ganzen te doden druist in tegen onze aard als natuurbeschermer. Daarom doet Natuurmonumenten dit alleen in uitzonderlijke situaties, en conform de landelijke afspraken.

"Tien jaar geleden groeiden hier nog maïs en suikerbieten"

"Vanaf 1998 werk ik aan het herstelproject Mantingerveld, vanaf 2002 als projectleider. Een mooi project. De vier heidevelden in dit gebied werden tien jaar geleden nog gescheiden door 800 hectare landbouwgrond. Al jaren daarvoor lanceerde Natuurmonumenten plannen om de vier heidegebieden aan elkaar te koppelen. Zo ontstaat een aaneengesloten natuurgebied met bos, schraal grasland, heidevegetaties en hier en daar moeras. Een geweldige uitdaging. Het verwerven van 800 hectare landbouwgrond, iedereen zei 'dat lukt je nooit'. Inmiddels is al 650 hectare aangekocht. Natuurlijk hebben we dankzij de EHS veel aankopen met subsidies kunnen realiseren. De eerste jaren waren bewoners en boeren behoorlijk kritisch. Daarom betrokken onze beheer-

Roelof Schuiling (59),
projectleider Mantingerveld

teammedewerkers Zuid-Drenthe de omwonenden bij onze plannen en werk. Ook ons recreatief inrichtingsplan maakten we met input van omwonenden. Tientallen wensen werden in dat plan opgenomen, zoals een hondenuitlaatroute, een ruiterroute, een verhard fietspad, een historisch pad, en zelfs een nieuw opgebouwde plaggenhut. In werkgroepen met bewoners schetsten we de routes, die nu zijn aangelegd. Inmiddels is er een goede verstandhouding met de omlig-

gende dorpen. Prachtig dat het toch gelukt is om vier kleine natuurgebieden, die aan kwaliteit verloren, te smeden tot een natuurgebied van 1.100 hectare. Tien jaar geleden stonden hier nog maïs, suikerbieten en aardappelen. Nu groeit er kleine zonnedaauw, moeraswolfsklauw, blauwe zegge, dopheide. En zijn de loopkevers, vlinders, libellen, dodaars en geoorde fuut weer terug. Dat geeft je energie! Dat resultaat is voor mij de drijfveer voor dit werk."

↖ 3 Beïnvloeden natuurbeleid blijvend agenderen

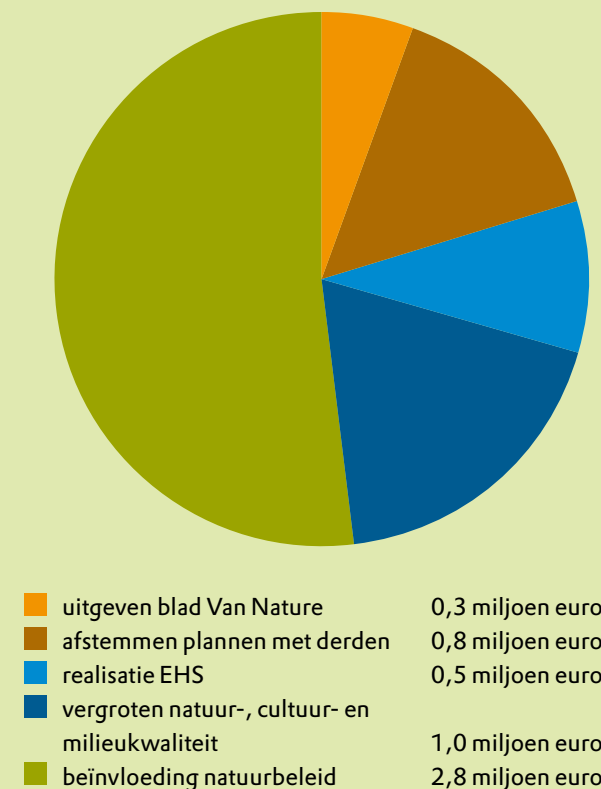
Natuurmonumenten zet zich actief in om het beleid van overheden – rijk, provincie, gemeente, waterschap, Europese Unie – zodanig te beïnvloeden dat de natuurwaarden in Nederland kunnen verbeteren.

In 2008 werkte Natuurmonumenten hard aan het beïnvloeden van overheidsbeleid dat van belang is voor de natuur en voor Natuurmonumenten. Zo hebben wij er herhaaldelijk op aangedrongen het realisatietempo van de EHS zodanig op te voeren dat het hiervoor afgesproken jaar 2018 wordt gehaald. Op watergebied spanden we ons in om een goede uitvoering van de Europese Kaderrichtlijn Water te waarborgen, overigens niet met volledig succes. Veel werk werd gedaan om te komen tot goede beheerplannen voor die natuurgebieden die internationaal belangrijk zijn, de zogenaamde Natura 2000 -gebieden; het terugdringen van de vervuiling door stikstof is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Ook spanden we ons in om te komen tot een goede subsidieregeling voor het beheer. En ten slotte was er het succes van de Waterschapsverkiezingen, waarbij de door Natuurmonumenten gesteunde partij Water Natuurlijk als grootste uit de bus kwam.

3.1 Meer vierkante meters natuur

Het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is het belangrijkste speerpunt van het rijksnatuurbeleid. Het kabinet wil dit netwerk van natuurgebieden in 2018 afronden. Ook Natuurmonumenten pleitte bij provincie en rijk voor het vasthouden van het tempo en vroeg in 2008 aandacht voor een aantal problemen in de uitvoering. Want, hoewel er stevige vorderingen zijn, dreigt het tempo van de EHS-uitvoering af te nemen, onder meer omdat de inrichting van nieuwe hectares ernstig achterloopt. De Tweede Kamer onderschreef de zorgen van Natuurmonumenten en debatteerde met minister Verburg over het EHS-tempo. Hierop zegde de minister toe dit probleem in 2009 aan te pakken. Een andere zorg van Natuurmonumenten was de voortgang van het natuurbeheer door particulieren en boeren.

Beïnvloeden 2008: 5,4 miljoen euro

De belangstelling van boeren en particulieren is namelijk te klein. Minister Verburg vroeg Natuurmonumenten samen met particulieren een oplossing te zoeken voor dit gebrek aan belangstelling. Natuurmonumenten deed voorstellen hiervoor, met als uitgangspunt snelle realisatie en behoud van natuurkwaliteit; zo werd onder meer voorgesteld de subsidie-regeling te verbeteren. In 2009 neemt de minister een besluit hierover.

In 2008 leidde de energiecrisis wereldwijd tot een grote vraag naar biobrandstoffen. Prijzen voor landbouwproducten stegen. Daarop stelde land- en tuinbouworganisatie LTO dat in deze tijden van mondiale schaarste aan voedsel en biobrandstof, het omzetten van landbouwgrond in natuur niet langer verantwoord is. Deze discussie leidde tot stevige debatten in de Haagse politiek. Met notities en brieven aan het kabinet en de Tweede Kamer onderbouwde Natuurmonumenten het belang van natuur, en de noodzaak voor een stevig EHS-beleid, zowel voor de natuur als voor mensen. Ook roerde Natuurmonumenten zich in de media. In het slotdebat in de Tweede Kamer hield minister Verburg haar EHS-beleid gelukkig overeind, met steun van een Kamermeerderheid. Een motie van de Partij voor de Dieren om onverkort vast te houden aan de EHS-taakstelling, werd door de Kamer aangenomen, zij het met een kleine meerderheid.

Campagne “Laat je Groene Hart Zien”

Het Groene Hart is ecologisch, landschappelijk en cultuurhistorisch enorm waardevol. De kwaliteiten van het Groene Hart gaan echter snel achteruit. Daarom voerde Natuurmonumenten in 2008 de campagne ‘Laat je Groene Hart Zien’, teneinde de natuur in het Groene Hart te versterken en de toegankelijkheid voor recreanten te verbeteren. Er liggen veel overheidsplannen om het Groene Hart veilig te stellen. Maar de overheid moet wel uitvoeringsmacht uitoefenen en voldoende geld beschikbaar stellen. Daarom gaf Natuurmonumenten commentaar op het gezamenlijke ruimtelijke Groene Hart-plan van de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Daarmee bereikten we dat natuur in dit plan een prominentere plaats kreeg. Daarnaast wekte Natuurmonumenten met de speciale groene hartjes (‘glimmis’) de sympathie bij het grote publiek. Tot slot opende Natuurmonumenten in oktober het Bezoekerscentrum Nieuwkoopse Plassen, waarmee recreanten actieve toegang krijgen tot het Groene Hart.

Prof.mr. Pieter van Vollenhoven en regiodirecteur Juun de Boer openen Bezoekerscentrum Nieuwkoop.

De Landschapscollectie: 85 voorbeeldgebieden op de kaart

Natuurmonumenten beheert, samen met andere beheerders, prachtige cultuurlandschappen. Complete landschappen met soms honderden bijzondere landschapelementen zoals houtwallen, hagen, singels en poelen. Herstel van die landschapselementen is echter een kostbare zaak, en vraagt om grote investeringen. Daarom wil Natuurmonumenten deze gebieden goed op de kaart zetten. Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, De provinciale Landschappen en de Federatie Particulier Grondbezit selecteerden daartoe in 2008 uit het gezamenlijke areaal dat zij beheren, met behulp van onafhankelijke experts 85 voorbeeldgebieden: de zogenoemde Landschapscollectie. Deze Landschapscollectie presenteerden zij vervolgens gezamenlijk op de LandschapsTop 2008. Ter ondersteuning gaven de natuurorganisaties ook de brochure Landschapscollectie uit. Op de LandschapsTop ondertekenden minister Gerda Verburg van LNV, minister Jacqueline Cramer van VROM en een groot aantal organisaties, waaronder Natuurmonumenten, uiteindelijk het Landschapsakkoord. Dat akkoord wil meer zijn dan wat handtekeningen op papier. De ondertekenaars gaan de komende drie jaar de plannen voor en financiering van een landschapsimpuls uitwerken in concrete maatregelen en verantwoordelijkheden voor publieke, private en maatschappelijke partijen. Daarnaast start het rijk in 2009 een publiekscampagne om burgers meer bij het landschap te betrekken. De Landschapscollectie is daarbij een hulpmiddel om landschap onder de aandacht te brengen van het publiek en de politiek.

3.2 Een natuurlijker waterbeheer

Waterschapsverkiezingen 2008

In 2008 stimuleerde Natuurmonumenten, samen met andere natuur, milieu- en recreatie-organisaties, de oprichting van een nieuwe 'groenblauwe', onafhankelijke waterschapspartij voor de waterschapsverkiezingen 2008. Zo'n partij zou met voldoende zetels de belangen van de waterafhankelijke natuur beter kunnen dienen, onder meer in onze gebieden. In 2008 werd daarop de waterschapspartij Water Natuurlijk opgericht. De verkiezingsuitslag was uitstekend: landelijk werd Water Natuurlijk de grootste partij.

Verdrogingbestrijding

In de periode 2008-2015 moet de verdroging zijn aangepakt voor tweehonderd natuurgebieden, verzameld in de zogenaamde TOP-lijsten. In 2008 moest Natuurmonumenten aanvallen pareren van de landbouworganisaties, die pleitten voor minder gebieden op die TOP-lijsten. Gelukkig werden de lijsten uiteindelijk niet ingekort. De TOP-gebieden worden door de provincies herkend als prioritaire gebieden en zijn als zodanig opgenomen in de concept-waterplannen 2008-2015. Wel constateert Natuurmonumenten dat de verdrogingbestrijding nog onvoldoende gevorderd is om de gestelde doelen te bereiken.

Kaderrichtlijn Water (KRW)

Het rijk wil de natuurkwaliteit in de EHS tussen 2015 en 2018 op orde hebben. Begin 2008 constateerde het Planbureau voor de Leefomgeving echter dat de ecologische doelen van de KRW maar voor ongeveer veertig tot zestig procent lijken te worden gehaald.

30 aankoopplannen Noord-Brabant

Om de belangrijkste verdroogde EHS-gebieden (de TOP-gebieden) hydrologisch te kunnen herstellen, is het op een aantal plaatsen zaak om landbouwenclaves te verwerven en drinkwaterwinning te beperken. Natuurmonumenten oefende de afgelopen jaren veel druk uit op provincie Noord-Brabant om die verwervingen te

In 2027 wel te verstaan. De waterkwaliteit voor de waterafhankelijke natuur in de EHS en Natura 2000 -gebieden zal daarom niet op tijd verbeterd zijn. Natuurmonumenten kaartte dit in 2008 aan bij de Europese Commissie.

Natuurmonumenten had in 2008 succes met de lobby voor zogenaamde 'synergiegelden': een investering van 115 miljoen euro waarmee het kabinet synergie wil realiseren tussen waterkwaliteitbeleid, vasthouden en bergen van piekafvoeren en het natuurbeleid in de regio. Uiteindelijk komt circa veertig procent van de hiermee samenhangende synergieprojecten in het landelijk gebied nu rechtstreeks of indirect ten goede aan gebieden die Natuurmonumenten beheert.

3.3 Minder verzuring en vermesting

De poging van het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit om een algemeen toetsingskader ammoniak op te stellen, waarmee getoetst kan worden of veehouderijen in de buurt van Natura 2000 -gebieden kunnen uitbreiden zonder dat hiervoor een individuele vergunningverlening per bedrijf nodig is, is dit jaar definitief gestrand. De Raad van State oordeelde dat het toetsingskader onvoldoende garantie bood dat de hoeveelheid ammoniak op Natura 2000-gebieden niet toeneemt.

Natuurmonumenten pleitte samen met LTO, Staatsbosbeheer en De Landschappen voor zowel een landelijke als een gebiedsgerichte aanpak. In natuurgebied De Peel wordt een dergelijke aanpak ontwikkeld. Dit moet leiden tot een lagere totale ammoniakuitstoot op de natuur in De Peel. Wel moet deze aanpak nog wettelijk geregeld worden.

30 aankoopplannen Noord-Brabant vervolg

realiseren. Zo organiseerde Natuurmonumenten excursies voor pers en Statenleden naar het Groote Meer en de Oude Buisse heide. Hiermee brachten we landbouwgebieden onder de aandacht, die cruciaal zijn voor het herstel van deze natuurgebieden. In 2008 kwam de doorbraak. De provincie leverde zo'n dertig aankoopplannen op. Hierdoor kwam extra mankracht en financiële middelen ter beschikking, zelfs met ruimte voor volledige schadeloosstellingen. Ook zal de provincie meer ruilgronden inzetten en kavelruilprojecten starten. Natuurmonumenten is blij met deze aankoopplannen, en zal zich blijven inspannen om vaart te houden in het herstel van de verdroogde natuurgebieden.

Voorstel ammoniakaanpak

De huidige ammoniakuitstoot door landbouwbedrijven bedreigt onze natuur. Europese wetgeving verplicht daarom de ammoniakuitstoot op Natura 2000 -gebieden te verminderen tot een niveau waarop de natuurgebieden kunnen herstellen. Tot nu toe schiet Nederland daarin echter ernstig tekort. In 2008 bepaalde de Raad van State dat het ammoniakvergunningbeleid van de overheid onvoldoende bescherming biedt. Een steun in de rug van Natuurmonumenten en andere natuurorganisaties. Natuurmonumenten werkt samen met andere natuurorganisaties, landbouworganisaties, rijk, provincie en waterschap, aan een voorstel om bedrijfsontwikkeling toe te staan en tegelijkertijd ammoniakuitstoot te verminderen. Deze kwestie speelt immers in het hele land, en is een obstakel voor het opstellen van de beheerplannen voor de Natura 2000 -gebieden.

Krammer-Volkerak weer zout

Het Krammer-Volkerak wordt al jaren 's zomers geteisterd door giftige blauwalgen, het gevolg van teveel meststoffen in dit stilstaande water. Natuur, recreatie en landbouw ondervinden daar schade van. Natuurmonumenten pleit al jaren voor het zout maken van het meer. Ook een milieueffectstudie wees in 2008 uit dat alleen zout water met getijdewerking de blauwalgen kan beteugelen. Om hiervoor draagvlak te krijgen, vroeg het rijk de regio om advies. Natuurmonumenten was daar nauw bij betrokken. Daarnaast bedacht Natuurmonumenten samen met de landbouworganisaties oplossingen voor zoetwatervoorziening. Najaar 2008 waren de regionale besturen er unaniem uit en adviseerden de staatssecretaris van VWS om het Volkerak weer zout te maken. Een belangrijke mijlpaal voor Natuurmonumenten, en een eerste stap op weg naar een natuurlijke delta. Hopelijk wordt het Volkerak nu ook voor recreanten weer een aantrekkelijk meer.

3.4 Veiligstellen natuurdoelen bij de overheid

Natura 2000

Op grond van Europese richtlijnen moet gezorgd worden voor de bescherming van internationaal waardevol geachte natuurgebieden (de zogenaamde Natura 2000 -gebieden). In 2008 ontstond bij politici en ondernemers veel weerstand tegen dit beleid. Daarom voerde Natuurmonumenten, centraal en regionaal, een stevige lobby. In januari gaf algemeen directeur Jan Jaap de Graeff een drukbezochte persconferentie over 'feiten en fictie'. Ondanks de vele inspanningen kon Natuurmonumenten in 2008 een afzwakking van het beleid niet geheel voorkomen. De provincies hebben nu de mogelijkheid eerst beheerplannen op te stellen alvorens de minister van LNV de gebieden definitief aanwijst.

Dit jaar ondertekenden Natuurmonumenten en de Recron een intentieverklaring voor een transparant Natura 2000-beheerplanproces in de Loonse en Drunense Duinen. Daarmee toont Natuurmonumenten dat er goed samengewerkt kan worden met de recreatiesector. In vervolg hierop tekenden zo'n dertig partijen (overheden, maatschappelijke organisaties en ondernemers) een landelijke intentieverklaring om samen de beheerplannen Natura 2000 tot een goed einde te brengen. Tot slot gaf Natuurmonumenten commentaar op 29 ontwerp-aanwijzingsbesluiten van de minister, omdat die voor de Natura 2000-gebieden onvoldoende waarborgen bevatten voor het beschermen van de natuurwaarden.

Herziening natuurbeheersubsidies

Natuurmonumenten was in 2008 intensief betrokken bij de ontwikkeling van het nieuwe subsidiestelsel voor het natuurbeheer. Over de hoofdlijnen van het stelsel zijn we tevreden.

Eidereend

Mosselruzie beslecht

Met de mosselzaadvisserij verdwijnen hele ecosystemen en de daar aanwezige kokkeltjes, krukeltjes en garnaltjes. En ook mosseletende eidereenden en scholeksters komen in grote problemen als de schelpdieren in de Waddenzee zich niet kunnen herstellen. De mosseldiscussie was actueel in 2008, omdat de Raad van State een streep zette door de aan de mosselvisserij verleende vergunning. Mosselproducenten verweten de natuurbeschermingsorganisaties dat zij de levensvatbaarheid van de

Samen met de andere natuurbeheerders berekenden we hoeveel het beheer van verschillende soorten natuur zou moeten kosten. Hieruit blijkt dat de huidige beheersubsidie ontoereikend is. Als natuurbeheerders vinden we dan ook dat de subsidiebedragen omhoog moeten. In 2010 gaat de overheid over op het nieuwe stelsel.

Ruimtelijke Ordening

Voor het veiligstellen van onze natuur is een goede bescherming in bestemmingsplannen onmisbaar. Vanaf 1 juli 2008 worden bestemmingsplannen volgens de regels van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening opgesteld. Natuurmonumenten pleitte bij de ministeries van VROM en LNV ervoor dat het rijksbeleid voor de bescherming en realisering van de EHS ook in de bestemmingsplannen tot uitdrukking moet komen, en wel op basis van een algemene maatregel van bestuur. Ook voerde Natuurmonumenten de druk op provincies op, om hiervoor de noodzakelijke verordeningen op te stellen.

3.5 Naar een beter klimaat

Nederland zal zich aan de klimaatverandering moeten aanpassen. Natuurmonumenten introduceerde in coalitieverband daarvoor het begrip klimaatbuffers – gebieden die via natuurlijke processen grote hoeveelheden water kunnen opvangen. Het idee van de klimaatbuffers werd enthousiast ontvangen. Het ministerie van VROM stelde met steun van de Tweede Kamer geld beschikbaar om het idee uit te werken en in een aantal proefgebieden toe te passen. Een belangrijke steun in de rug voor het werk aan klimaatverandering was ook het advies van

Mosselruzie beslecht vervolg

sector bedreigen. Natuurmonumenten en collega-organisaties stelden dat dit niet de bedoeling is: het gaat erom dat de Waddenzee-natuur zich kan herstellen en de mosselsector duurzamer gaat werken. Gesprekken daarover leverden in oktober uiteindelijk een convenant op tussen het ministerie van LNV, de natuurorganisaties en de mosselsector; Natuurmonumenten was bij dat onderhandelingsproces nauw betrokken. Hierin kwamen de partijen overeen dat de 'bodemberoerende' mosselzaadvisserij geleidelijk verdwijnt. En dat het ministerie van LNV gaat werken aan natuurherstel in het waddengebied. Het is goed dat hierover nu afspraken op papier staan.

de Deltacommissie. Deze commissie stelde in haar advies dat zoveel mogelijk gebruik moet worden gemaakt van natuurlijke processen om klimaatverandering op te vangen. Het advies bepleit een doortastende aanpak om de (water)veiligheid te vergroten. Voor een aantal natuurgebieden van de vereniging biedt dit kansen en kan het de aanpak van bestaande problemen versnellen.

3.6 Invloed over de grens

Natuurmonumenten werkt veelvuldig samen met terreinbeheerders van gebieden langs de vogeltrekroutes. Zo kwam de samenwerking met het Parc National Banc d'Arguin (PNBA) in Mauritanië dit jaar in een versnelling. In dat gebied overwinteren veel vogels die in ons waddengebied broeden. Om beter zicht te krijgen op de problemen die lepelaars langs de trekroute ondervinden, startte Natuurmonumenten in 2008 een project. We voorzagen twaalf lepelaars van een satellietzender, waarmee we nu via internet hun bewegingen kunnen volgen. Ook trairden we PNBA-personeel in monitoring, en maakte The Adessium Foundation mogelijk dat een PNBA-medewerker een masterstudie Biologie kon starten aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Natuurmonumenten streeft verder naar een constructieve samenwerking met de Europese Commissie. Zo gaven we in 2008 een inhoudelijke reactie op de Europa-brede rapportage over de toestand van de Natura 2000 -gebieden. Ook schreven we dit jaar samen met het European Environmental Bureau (EEB) de visie 'Green Infrastructure' (over het vormen van een netwerk van 'losse' Natura 2000-gebieden) en een notitie over het toekomstig landbouwbeleid. Daarnaast werkten we, op verzoek van de Europese Unie, aan de onderbouwing

Bovenlopen Eelderdiep weer slingerend

De Eelder- en Peizermeden, een EHS-gebied onder de stad Groningen, werd al in 2006 aangewezen voor het combineren van waterveiligheid en natuur. Om deze combinatie maximaal te benutten, liet de Dienst Landelijk Gebied in 2006 een milieueffectrapportage doen. Die gaf aan dat er goede mogelijkheden zijn voor herstel van de bovenlopen van het Eelderdiep (gelegen buiten de EHS) tot slingerende beken. Dat verhoogt de natuurkwaliteit: het gebied wordt natter en meer bijzondere soorten als vleeskleurige orchis en dotterbloem komen terug. Bovendien garandeert het Groningen meer waterveiligheid, omdat het gebied bij zware regenval dan langzamer volloopt. Natuurmonumenten diende dit idee in 2007 in bij VROM en de Herinrichtingcommissie Peize. Begin 2008 ontving

van het rapport 'The economics of ecosystems and biodiversity'. Tot slot drongen we er, in de aanloop naar de Europese verkiezingen 2009, bij diverse politieke partijen op aan om biodiversiteit en ecosystemen een plaats te geven in hun verkiezingsprogramma.

3.7 Beïnvloeden in de toekomst

De komende jaren zal Natuurmonumenten stevig inzetten op de voortgang van de Ecologische Hoofdstructuur en de afgesproken natuurkwaliteit. Daar is bestuurlijke en politieke daadkracht voor nodig van het ministerie van LNV en de provincies, vooral vanwege de toenemende tegenstand vanuit de landbouw. De soms eenzijdige publieke en politieke aandacht voor de tegenstanders overschaduwde weleens het doel: een robuust netwerk van aaneengesloten natuurgebieden ten behoeve van de biodiversiteit, welvaart en welzijn van de samenleving. In 2009 zal Natuurmonumenten daarom een campagne voeren om het publieke en bestuurlijke draagvlak voor de EHS te versterken. En we zullen, waar nodig, betrokken partijen aanspreken op het nakomen van de gemaakte EHS-afspraken.

In het verlengde hiervan liggen de opgaven voor Natura 2000: het beschermen en herstellen van de natuurgebieden die internationaal het meest waardevol zijn. In 2009 zal de overheid samen met alle betrokken partijen beheerplannen opstellen. In 2009 volgen ook de definitieve aanwijzingen. Onze inbreng hierbij en onze inzet om de ambities overeind te houden, zullen hard nodig zijn.

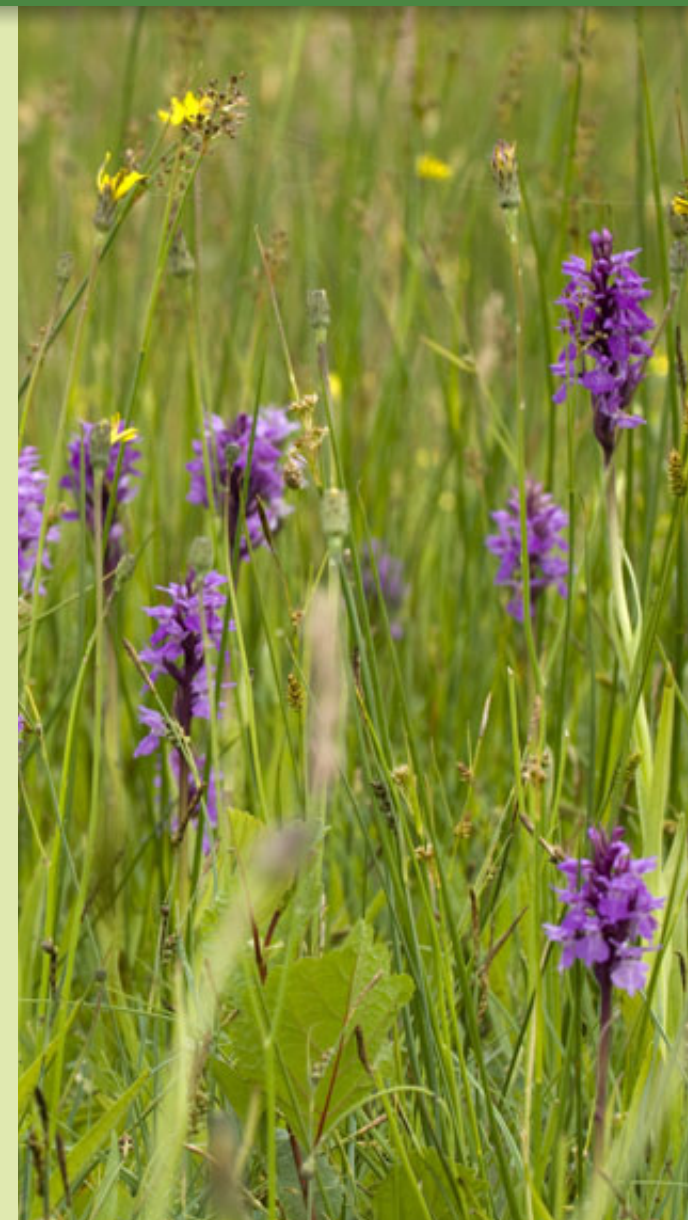
**Bovenlopen Eelderdiep weer
slingerend
vervolg**

Natuurmonumenten groen licht, en stelde VROM subsidie beschikbaar. Met die subsidie verwierven Natuurmonumenten, provincie en waterschap al eind 2008 de gronden. De bovenlopen zullen in 2011 gerealiseerd zijn.

Voorjaarsforum 2008: Biodiversiteit

De biodiversiteit – de rijkdom aan planten- en diersoorten – in Nederland is sinds 1700 met negentig procent afgenomen. Voor Natuurmonumenten reden om het jaarlijkse Voorjaarsforum op 16 april 2008, bezocht door zo’n vijfhonderd toehoorders, te wijden aan biodiversiteit. Hoogleraar Klaas van Egmond pleitte voor een snelle verdrogingsaankpak, door het creëren van grote gebieden. “Daarvoor is een samenhangende visie nodig, in plaats van een complex beleid.” Hoezeer we biodiversiteit nodig hebben, liet Gunter Pauli, van Zero Emissions Research & Initiatives, zien. “Natuur is de bron van oplossingen voor de problemen die wij tegenkomen. Voor het aanboren daarvan hebben we een nieuw economisch model nodig, gebaseerd op innovatie in plaats van bescherming.”

Ook minister Gerda Verburg van LNV pleitte tijdens het Voorjaarsforum voor innovatie. “Oud is: iets op de agenda zetten en meningsverschillen via de rechter of Raad van State oplossen. Nieuw is: met elkaar om de keukentafel om samen tot oplossingen te komen. Innovatief zijn en verantwoording nemen.” De minister erkende dat het niet zal lukken om het verlies aan biodiversiteit in 2010 te stoppen, zoals in Europa is afgesproken. Maar dat is wat haar betreft geen reden voor somberheid. Wethouder Marijke Vos van Amsterdam gaf aan dat het ‘nieuwe denken en doen’ van Verburg in haar stad al praktijk is. “Ik denk dat wij er, samen met ondernemers en provincies Noord-Holland en Flevoland, in slagen om het verlies van biodiversiteit in 2010 te stoppen.” Gedeputeerde Anne Blik van Flevoland pleitte voor een actieve rol en financiële steun van de rijksoverheid. En Natuurmonumenten-voorzitter Cees Veerman onderstreepte in zijn afsluitende woorden, dat het aan de politiek is om keuzen te maken en te handhaven. “Afspraak is afspraak. De EHS en Natura 2000 moeten op tijd klaar zijn.”

“De natuur kan niet naar de stembus”

“Groenste politicus, een hele eer. En een goed initiatief van Natuurmonumenten, dit soort verkiezingen spoort ons aan ons best te blijven doen voor de natuur. Mijn Kamercollega’s van andere partijen lieten me al weten dat zij de trofee volgend jaar graag van mij afpakken...

“Natuurmonumenten geeft ons regelmatig goede input over wat we zouden moeten vinden. Uiteraard ben ik het niet op alle dossiers met ze eens, maar het is belangrijk dat deze natuurorganisatie de Tweede Kamer op de huid blijft zitten. Tenslotte kan de natuur niet naar de stembus. Over 2008 ben ik niet echt tevreden. De definitieve aanwijzing van de Natura 2000 -gebieden verloopt te traag. En we moeten nog steeds druk uitoefenen op het kabinet om de

SP Tweede Kamerlid
Hugo Polderman,
door Natuurmonumenten
verkozen tot Groenste
Politicus 2008

EHS-ambities overeind te houden. De minister zegt wel dat de verwervingen en inrichting op tijd klaar zijn, maar ik zet daar vraagtekens bij. Tja, een marathonloper moet toch weten dat als je je schema niet haalt, je ook de marathon niet haalt...

“Het is goed dat Natuurmonumenten de bruggen tussen robuuste natuur en landbouwnatuur blijft bouwen. Nederland is te klein om de natuur z’n gang te laten gaan.

We willen geen monotoon landschap, dus moet je natuurbeheer in stand houden. Ik ben blij dat Natuurmonumenten dat doet. Zo kunnen we blijven genieten. Zelf loop ik bijvoorbeeld graag de Kalmthoutse heide op in het weekend. En mijn portefeuille Natuur en Landschap geeft me het alibi om ook met een werkbezoek eens de natuur in te gaan. Heel plezierig!”

4 Betrekken mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten

Natuurmonumenten spant zich in om mensen en organisaties te verbinden met de door haar beschermde natuur. Zodat zij betrokken raken in vele gradaties: van een besef dat het belangrijk is dat Natuurmonumenten zich inzet voor de bescherming van de natuur, tot daadwerkelijke steun in de vorm van geld en/of tijd.

Willen we mensen verbinden met de natuur, dan moet Natuurmonumenten samen optrekken met particulieren en bedrijven. Om de ambitie en drive van onze doelgroepen te achterhalen, organiseerde Natuurmonumenten daarom in 2008 verschillende klankbordgroepen en ledenpanels. Omwonenden dachten mee over natuurontwikkeling in hun omgeving. We betrokken lokale ondernemers, sport- en recreatieclubs bij natuurontwikkeling. Bijvoorbeeld bij de aanleg van het Berend-pad bij Vorden en bij de oplevering van het nieuwe bezoekers-centrum midden in Nieuwkoop, tijdens de Groene Hart-campagne. Het jaar 2008 maakte duidelijk dat mensen graag actief mee willen doen en denken met Natuurmonumenten. Duizenden mensen en bedrijven kochten in februari in totaal 80.000 bomen en struiken, en velen kwamen die zelfs planten in het nieuwe Klimaatbos (Fl.), samen met prinses Maxima en andere bekende Nederlanders. Hoeveel waarde mensen hechten aan de natuur, bleek ook uit onze behaalde doelen in 2008. De vrijwilligersinzet steeg met tien procent. En ondanks de financiële crisis lukte het ons om de geplande groei van 1.000 leden te realiseren. Ook waren leden bereid meer te geven; hun gemiddelde bijdrage steeg van 21,50 naar 22,10 euro. Bovendien kozen meer bedrijven er in 2008 voor om ons te steunen met geld en middelen. We zijn dus op de goede weg om meer en meer mensen te verbinden aan de natuur en aan onze vereniging.

4.1 Campagne: werving, binding, zichtbaarheid

Aan de hand van een duidelijk merkbeleid, vier merkwaarden (actief, urgent, relevant en aansprekend) en de in 2007 geïmplementeerde nieuwe huisstijl maakt Natuurmonumenten duidelijk samen met mensen te willen werken aan een open en groen Nederland. En voor de

noodzakelijke zichtbaarheid als steunvragende organisatie voert Natuurmonumenten sinds 2007 de campagne 'Nederland Open en Groen. Gaan we doen'. Deze campagne maakt duidelijk dat wij samen met mensen de natuur veilig willen stellen. De campagne brengt vijf doelen onder de aandacht: meer vierkante meters voor altijd beschermen tegen volbouwen; grote, aaneengesloten natuurgebieden creëren; natuur dicht bij huis brengen; natuur inzetten om klimaatproblemen op te vangen; meer mensen actief laten meedoen voor een open en groen Nederland.

In 2008 voerde Natuurmonumenten twee landelijke campagnes. Het voorjaar stond in het teken van de aanleg van het klimaatbos in Flevoland. Meer daarover leest u op [pagina 59](#). De tweede campagneperiode, najaar 2008, stond in het teken van 'Laat je Groene Hart zien'. Aanleiding was de opening van het nieuwe bezoekerscentrum van Natuurmonumenten aan de Nieuwkoopse Plassen in het Groene Hart van Nederland. Natuurmonumenten greep deze gelegenheid aan om te pleiten voor het behoud en de toegankelijkheid van het Groene Hart. Metabri's, een politieke lobby en de verkoop van de groene Glimmis-hartjes ('Laat je Groene Hart zien') zette Natuurmonumenten haar campagne kracht bij. Ook na 2008 zal Natuurmonumenten zichtbaar blijven met campagnes.

Leren van Penningkruid

Gedurende drie jaar voerde Natuurmonumenten 36 projecten uit (gebundeld in het programma Penningkruid) teneinde de effectiviteit van haar fondsenwerving te vergroten. Bij de afronding in 2008 leverde dat vijf belangrijkste leerpunten op:

- De combinatie van zichtbaarheid en fondsenwerving verhoogt het rendement van onze werving.
- Onze leden kunnen en willen veel meer bijdragen dan we vaak denken en durven te vragen.
- Leden hebben de meeste belangstelling voor natuurgebieden in de eigen woonomgeving en informatie over wat Natuurmonumenten daar doet.
- De beste wervingacties zijn coproducties van de regio en het centrale kantoor van Natuurmonumenten.
- Alle medewerkers van Natuurmonumenten zijn ambassadeurs van onze vereniging.

Eigen media voor binden en boeien van diverse doelgroepen

Natuurbehoud Vier keer viel Natuurbehoud in 2008 op de mat van de leden. Daarmee bleven zij op de hoogte van onze activiteiten, de nut en noodzaak van ons werk, de ontwikkelingen in onze natuurgebieden, en kregen zij tips om de natuur in te gaan.

Van Nature Zo'n 6.500 mensen, onder wie ruim 4.000 beleidsbeïnvloeders, konden dit jaar in 11 uitgaven van Van Nature lezen hoe het gaat met de natuur in Nederland, waar Natuurmonumenten zich hard voor maakt en wat zij zélf kunnen bijdragen aan natuurontwikkelingen.

Vrijwilligerskrant Circa 2.600 vrijwilligers werden in 2008 via de halfjaarlijkse Vrijwilligerskrant geïnformeerd over de ontwikkelingen bij Natuurmonumenten, en geïnspireerd in hun vrijwilligerswerk.

Stuifmail De 644 vaste medewerkers lazen maandelijks in het personeelsblad Stuifmail over organisatie-ontwikkelingen en deden daarin inspiratie op voor hun werk.

www.natuurmonumenten.nl Op onze website vonden leden en niet-leden in 2008 op ieder moment hun weg naar Natuurmonumenten. Met bijna elke dag nieuwe nieuwsberichten en gedetailleerde informatie over ons werk en over de activiteiten in onze natuurgebieden.

Natuurbrief Ruim 35.000 abonnees ontvingen de Natuurbrief in 2008 twaalf maal in hun digitale postbus. Met daarin waarnemingen uit de natuur, buitenactiviteiten, aanbiedingen en actuele informatie over het werk van Natuurmonumenten.

4.2 Verbinden van mensen

Meedenken

Leden en vrijwilligers denken actief mee met Natuurmonumenten. In 2008 organiseerde de verenigingsraad twee klankbordgroepen belangenbehartiging, waar districtscommissieleden van gedachten wisselden over Natura 2000, waterschapsverkiezingen 2008, windenergie en mosselvisserij. De dertien districtscommissies raadpleegden daarnaast veelvuldig hun eigen klankbordgroepen en digitale e-mailklankbordgroepen over regionale kwesties. Najaar 2008 deed een aantal leden (0-5 jaar lid) mee aan een kwalitatief onderzoek naar de verbeterpunten van onze wervingmethoden en communicatie. Daaruit leerden we dat deze leden zich met name verbonden voelen met het doel en minder met de vereniging Natuurmonumenten. Ook reageerden leden op een online enquête naar hun internetgebruik, ter input van de ontwikkeling van www.natuurmonumenten.nl. Tot slot: bij alle gebieden waar herstel of ontwikkeling plaatsvindt, betreft Natuurmonumenten zoveel mogelijk de omwonenden. Een aardig voorbeeld is het project Mantingerveld, te lezen in hoofdstuk 2.

Meedoen

Vrijwilligers zijn onmisbaar in het dagelijkse werk van Natuurmonumenten. Zij helpen onze medewerkers onder meer bij het beheer in de natuurgebieden, het inventariseren van dieren en planten, het promotiewerk in de bezoekerscentra, het geven van excursies en het werk op onze kantoren. Conform het meerjarenplan wil Natuurmonumenten uiterlijk in 2013 de vrijwilligersinzet verdubbeld hebben. Een centraal team vrijwilligerswerk spant zich in, voorzien van een financiële impuls, om die ambitie te realiseren. In 2008 focusten zij op opleidingen,

waardering, werkinstructiekaarten en ging het vrijwilligersintranet (voor begeleiders) live. Het leverde een vrijwilligersgroei op van circa 2.300 naar circa 2.600 vaste vrijwilligers. Velen gingen ook méér werk voor ons doen. Daarnaast steeg de inzet van de incidentele en groepen vrijwilligers met 10%, bij een gelijkblijvend aantal van zo'n 6.000 mensen. Meer over onze inspanningen voor vrijwilligers in [5.5 Meedoen](#).

Ook de jeugd raakte meer betrokken bij Natuurmonumenten. In 2008 gaf Natuurmonumenten uitvoering aan de gemaakte keuzes in het jeugdbeleid. Zo intensiverden we onze relaties met scholen, waardoor meer kinderen in contact kwamen met onze natuur. Bij het Harderbos (Fl.) werd samen met kinderen een 'natuur-ontdek-gebied' aangelegd. Daarnaast startte Natuurmonumenten op Tiengemeten met maatschappelijke stages. En het initiatief WILDzoekers, dat de jeugdactiviteiten promoot van Natuurmonumenten, Vogelbescherming en een aantal kleinere natuurorganisaties, wierp meer vruchten af. Mede dankzij de focus op www.wildzoekers.nl en het tijdschrift WILDzoekers Expres, resulteerde 2008 in een flinke groei van het aantal WILDzoekers.

Geven en nalaten

Anders dan sommige goede doelen die hun ledenbestand zagen afnemen, wist Natuurmonumenten in 2008 het ledenaantal te verhogen: van 882.000 naar 883.000 leden. Onze inkomsten uit leden en donateurs in 2008 bleef nagenoeg gelijk op 19,5 miljoen euro. Onze werving- en bindinginspanningen leverden in 2008 de nodige inkomsten op. Zo stuurden we leden in 2008 drie fondsenwervende mailings (opbrengst: 1,9 miljoen euro). Ook richtten we

Vragen en klachten in 2008

Leden kunnen met hun vraag of klacht terecht bij de Ledenservice van Natuurmonumenten. Klachten handelen we af via een vastomlijnde klachtenprocedure, die leden kunnen raadplegen op www.natuurmonumenten.nl. Zo weet degene die een klacht indient bij wie hij terecht kan, wanneer hij antwoord krijgt, hoe de klachtafhandeling verloopt en waar hij terecht kan voor eventueel beroep. In 2008 registreerde de Ledenservice van Natuurmonumenten het soort en aantal verwerkte klachten. Van de ruim 25.000 vragen die in 2008 binnenkwamen, noteerden we zo'n 6.000 klachten; 25 procent daarvan waren klachten over natuurbeleid, 75 procent ging over onze werving. Zo'n 65 procent van alle vragen ging over algemene verenigingszaken als lidmaatschap en betaling.

onze aandacht op het voorkómen van uitstroom. Voor eerstejaarsleden, een doelgroep met de hoogste uitstroomkans, organiseerden we een belactie waarin we de waarde van het lidmaatschap nog een keer onder de aandacht brachten. Ook probeerden we leden te interesseren voor betalen per machtiging of voor een driejarige verlenging van het lidmaatschap. Daarnaast benaderden we mensen die hun lidmaatschap opzegden, met de vraag of ze Natuurmonumenten niet alsnog/opnieuw, eventueel als donateur, willen steunen.

In 2008 bracht Natuurmonumenten de mogelijkheden van het 'andere geven' nadrukkelijk onder de aandacht van de leden. Via Natuurbehoud, onze website en via direct mailing. Dit leverde zo'n 750 extra periodieke schenkingen op (gemiddelde gift: 200 euro per jaar, opbrengst over vijf jaar: 0,75 miljoen euro). Ook werd in 2008 een nieuw Natuurmonumenten-Fonds op Naam opgericht: het Kievitsbloem Fonds. Uiteindelijk kwamen de inkomsten uit giften en schenkingen in 2008 uit op het begrote bedrag van 1,18 miljoen euro (exclusief afzonderlijk gehouden fondsenwervende acties). De inkomsten uit erfstellingen en legaten in 2008 bedroegen 5,62 miljoen euro. Dat is 1,6 miljoen euro lager dan we hadden ingeschat. Meer over ontvangen nalatenschappen en hun bestemmingen leest u in 8.4 Bestemmingsfondsen.

Bezoekerscentra druk bezocht in 2008

Hoeveel bezoekers ontvingen de zeven bezoekerscentra van Natuurmonumenten in 2008? Onze tellers noteerden de volgende standen.

Dwingelderveld	175.000
Veluwezoom	150.000
's-Graveland	91.000
Oisterwijk	21.000 *
De Wieden	62.000
Brunsummerheide	90.000
Nieuwkoopse Plassen	1.000 **

* gemeten vanaf juni 2008, toen het noodgebouw van het afgebrande bezoekerscentrum Oisterwijk werd geopend

** geopend in oktober 2008

Maak je hart groen. Koop een boom.

Hoe brengen we de gevolgen van de klimaatverandering onder de aandacht? En hoe laten we zien dat mensen en bedrijven zelf een bijdrage kunnen leveren om dit probleem te helpen oplossen? Met deze uitdagingen organiseerde Natuurmonumenten in februari 2008 de campagne 'Maak je Hart Groen. Koop een boom'. Onze ambitie was om in één week tijd Nederland op de been te brengen om een Klimaatbos aan te leggen in Biddinghuizen (Fl.). Het werd een daverend succes. Niet alleen werden alle 80.000 bomen en struiken verkocht. Tijdens de actieweek kwamen ook zo'n vijfduizend mensen zelf hun boom planten in het Klimaatbos. Vele bedrijven steunden de actie van harte, met de koop van een groot aantal bomen. Zonder de steun van de Nationale Postcode Loterij, hoofdsponsors ING en Nuon en vele andere bedrijven, was de campagne nooit zo succesvol geworden. Ook de Nuon-Klimaathut, die midden in het bos stond, was een geweldige trekker naar de actie. In die hut was te zien op welke manieren mensen energie kunnen besparen. Bekende Nederlanders als Sophie Hilbrand en Filemon Wesselink betuigden hun steun door een nacht te logeren in de klimaathut. Bijzonder was ook het bezoek van prinses Máxima. Samen met een groep basisscholieren begroef zij in het nieuwe bos kokers, met tekeningen en verhalen van de kinderen, waarmee zij lieten zien hoe het volgens hen over 25 jaar met het klimaat is gesteld. Tegen die tijd graven we de kokers weer op. In een prachtig gevarieerd bos.

4.3 Verbinden van organisaties

In 2008 zette Natuurmonumenten intensiever in op het aangaan van nieuwe sponsorrelaties. Dit leverde waardevolle nieuwe samenwerkingsverbanden op. Zo tekenden we eind 2008 met zorgverzekeraar Menzis een intentieverklaring voor een driejarige samenwerking.

Menzis en Natuurmonumenten kunnen elkaar prima versterken. Natuur is immers goed voor gezondheid en geest, en heeft een aantoonbaar positief effect op herstel van stress en ziekte. Menzis gaat in haar beweegprogramma's de relatie leggen met natuur, bijvoorbeeld door het promoten van wandelroutes in gebieden van Natuurmonumenten. Ook sponsort Menzis Natuurmonumenten jaarlijks met 75.000 euro, voor de aankoop van nieuwe natuur in Nederland. Daarnaast sloten we in december 2008 een overeenkomst met de Nederlandse Spoorwegen. Via de campagne 'Win een bos met jouw naam' gaan Natuurmonumenten en de NS drie bospercelen aanleggen in het Limburgse Geleenbeekdal. Dit is de start van een samenwerking die beide partijen de komende jaren willen uitbreiden.

Ook leverden we in 2008 een lijst aan maatwerkprojecten op, waarmee geïnteresseerde bedrijven en andere grote gevers een nog concretere bijdrage kunnen leveren aan de natuur in Nederland. En natuurlijk kon Natuurmonumenten in 2008 weer rekenen op de steun van de Nationale Postcode Loterij, van hoofdsponsors Nuon en ING, en van vele andere sponsors. Daarover leest u hierna meer.

Nationale Postcode Loterij

Al bijna negentien jaar krijgt Natuurmonumenten grote steun van de Nationale Postcode Loterij. Met de jaarlijkse bijdrage van de loterij kon Natuurmonumenten al tientallen

natuurprojecten realiseren. Het geld wordt besteed aan alle aspecten van ons werk: natuurbeheer, natuurontwikkeling, cultuurhistorie, educatie en voorlichting, natuurbeleving en recreatie. Ook in 2008 droeg de loterij de jaarlijkse 13,6 miljoen euro bij. Daarnaast bracht de belactie '1 tegen 100' in 2008 ruim 32.000 euro extra op. Aan het Klimaatbos schonk de Postcode Loterij 165.000 euro, onder meer voor een bomenring. Directeur Boudewijn Poelmann plantte die week samen met Natuurmonumenten-directeur Jan Jaap de Graeff een boom in het bos. In september vierden de Nationale Postcode Loterij en Natuurmonumenten de overdracht van Fort St. Pieter van gemeente Maastricht aan Natuurmonumenten. Met een gift (meer dan 2,2 miljoen euro) van de Nationale Postcode Loterij in 2003, kon Natuurmonumenten het fort restaureren. Tot slot ontving Natuurmonumenten in 2008 uit de HIER-campagne een bijdrage voor natuurlijke klimaatbuffers in Nederland. Als HIER-partner realiseert Natuurmonumenten hiermee een klimaatbuffer bij de Hondsbossche Zeewering. Ook ontwikkelde Natuurmonumenten in 2008 namens de coalitiepartners de nieuwe informatiesite www.klimaatbuffers.nl. Naast het geld voor de HIER-campagne ontving Natuurmonumenten bovendien van de loterij 300.000 euro extra voor de ontwikkeling van klimaatbossen.

ING: hoofdsponsor sinds 1995

Eind 2008 sprak ING de intentie uit om de samenwerking met Natuurmonumenten te verlengen tot en met 2011. Al sinds 1995 heeft ING zich als hoofdsponsor aan Natuurmonumenten verbonden, met een jaarlijkse bijdrage van 500.000 euro. Hierdoor kan Natuurmonumenten vele aspecten van het werk uitvoeren. In 2008 kocht ING voor maar liefst 185.000 euro aan

Fort St. Pieter

bomen voor het Klimaatbos, en reisde ook nog eens met zo'n tachtig ING-medewerkers naar Flevoland om zelf bomen te planten. De financiële bijdrage werd in 2008 besteed aan het beheer van het nieuwe natuureiland Tiengemeten. Mede dankzij de ligging aan de zuidrand van Rotterdam, trok het prachtige Tiengemeten in 2008 talloze bezoekers aan. Het past in de ambitie van ING om vooral concrete projecten te ondersteunen.

Nuon: hoofdsponsor sinds 2000

In de samenwerking met Natuurmonumenten realiseerde sponsor Nuon afgelopen jaren op vele locaties van Natuurmonumenten duurzame energie-projecten, met een jaarlijkse waarde van gemiddeld 900.000 euro. Via plaatsing van zonnepanelen, het leveren van aardwarmte of bijvoorbeeld waterwielen. In 2008 voorzag Nuon De Kluis (Schaesberg) van zonnepanelen. De Kluis heeft nu voor het eerst in eeuwen energie. Daarnaast installeerde Nuon zonnepanelen in het nieuwe Bezoekerscentrum Nieuwkoop, in de eendenkooi in Macharen, en in Waddinxveen, waar de vleermuizen nu terecht kunnen op een knuffelwand. Voorjaar 2008 liet Nuon de fluisterboot te water op het Zwarte Meer. En natuurlijk was Nuon sponsor van het Natuurmonumenten-klimaatbos in Biddinghuizen, waar de energieleverancier de klimaat-hut plaatste, die volledig draait op duurzame energie.

Meer sponsors

Naast hoofdsponsors ING en Nuon, en nieuwe sponsors Menzis en NS, ontvangt Natuurmonumenten steun van vele andere enthousiaste sponsors. Zo werken we sinds 2006 samen met **Libelle**, het grootste vrouwenweekblad van Nederland. Wekelijks publiceert Libelle de

Schaesberg (Li.)

bel&win-lezersactie, waarvan Natuurmonumenten 50% van de opbrengsten ontvangt. Dat leverde in 2008 ruim 0,8 miljoen euro op. Een klein deel van die opbrengsten besteedde Natuurmonumenten aan het nieuwe Bezoekerscentrum Nieuwkoop. In 2008 is de samenwerking met het weekblad Libelle geëvalueerd. We spraken onder meer af dat Libelle vanaf 2009 maandelijks via de rubriek Puur Natuur de gebieden van Natuurmonumenten onder de aandacht brengt.

Ook **Landal GreenParks** steunt ons, sinds 2004, financieel en door Natuurmonumenten-lidmaatschappen cadeau te geven. In 2008 ontvingen we zo'n 100.000 euro. Daarnaast kunnen bezoekers van Landal GreenParks genieten van speciale Natuurmonumenten-activiteiten, zoals wandelen met de (digitale) boswachter, doe- en beleeftochten. En leden van Natuurmonumenten profiteren van voordelige Landal-arrangementen.

Andere bedrijven die Natuurmonumenten in 2008 steunden: Arval B.V., Bayer, Carglass, ClimaCount & Univé, Dag, E-village, Europcar Autoverhuur BV, FUJIFILM Manufacturing Europe BV, Good Cards, Groenfonds, Happinez, MultiLease, Naupar, Pasco Promotions, Persil, TNT Post, Veldwerk Nederland en Visa Greencards.

4.4 Betrekken in de toekomst

In 2009 continueert Natuurmonumenten haar Open en Groen-aanpak met de start van een nieuwe campagne, die inzet op het verwerven van meer vierkante meters natuur. Met deze campagne willen we het draagvlak voor natuur vergroten bij het grote publiek. Daarnaast moet de campagne onze lobby voor het afmaken van de EHS versterken. Ook zullen we in 2009, gezien de economische recessie, extra hard moeten werken om de steun van leden,

bedrijven en onze vrijwilligers op peil te houden. We ontwikkelen daartoe in 2009 nieuwe communicatiemiddelen die tegemoet komen aan de wens van onze leden om meer lokale informatie over activiteiten en natuurontwikkeling, en de mogelijkheden om hieraan bij te dragen. Ook de nieuwe website, die medio 2009 live gaat, zal die regionale informatie en interactiviteit mogelijk maken. En uiteraard blijven we via onze campagnes, lobbywerk, free publicity en eigen media ons werk uitdragen. Daarnaast zullen we extra media, zoals publieksbladen en televisie, aanboren om mensen te verbinden met de natuur. Ook gaat Natuurmonumenten haar relaties met bedrijven intensiveren. Daarbij zullen we vooral bekijken hoe we gebruik kunnen maken van elkaars krachten. Met bestaande en met nieuwe partners.

“Het getuigt van durf om landbouwgrond terug te geven aan de natuur”

“ING heeft een maatschappelijke verantwoordelijkheid als bank en verzekeraar. Onze klanten en onze eigen werknemers vinden het belangrijk dat ING een goed maatschappelijk beleid voert. Wij vinden het belangrijk iets terug te geven aan de gemeenschap waarin we actief zijn.

En daar hoort ook sponsoring van Natuurmonumenten bij. Natuurmonumenten is een mooi symbool van innovatie, zij willen Nederland als natuur- en cultuurlandschap bewaren en doen dit niet door stilstand, maar door ondernemend en vernieuwend bezig te zijn. Sponsoring van Natuurmonumenten maakt duidelijk waar ING voor staat. Naast onze eigen inspanningen om de natuur een beetje beter te maken door onze eigen CO₂-uitstoot te reduceren en

Diederik van Wassenauer,
CEO ING Wholesale Banking
Nederland

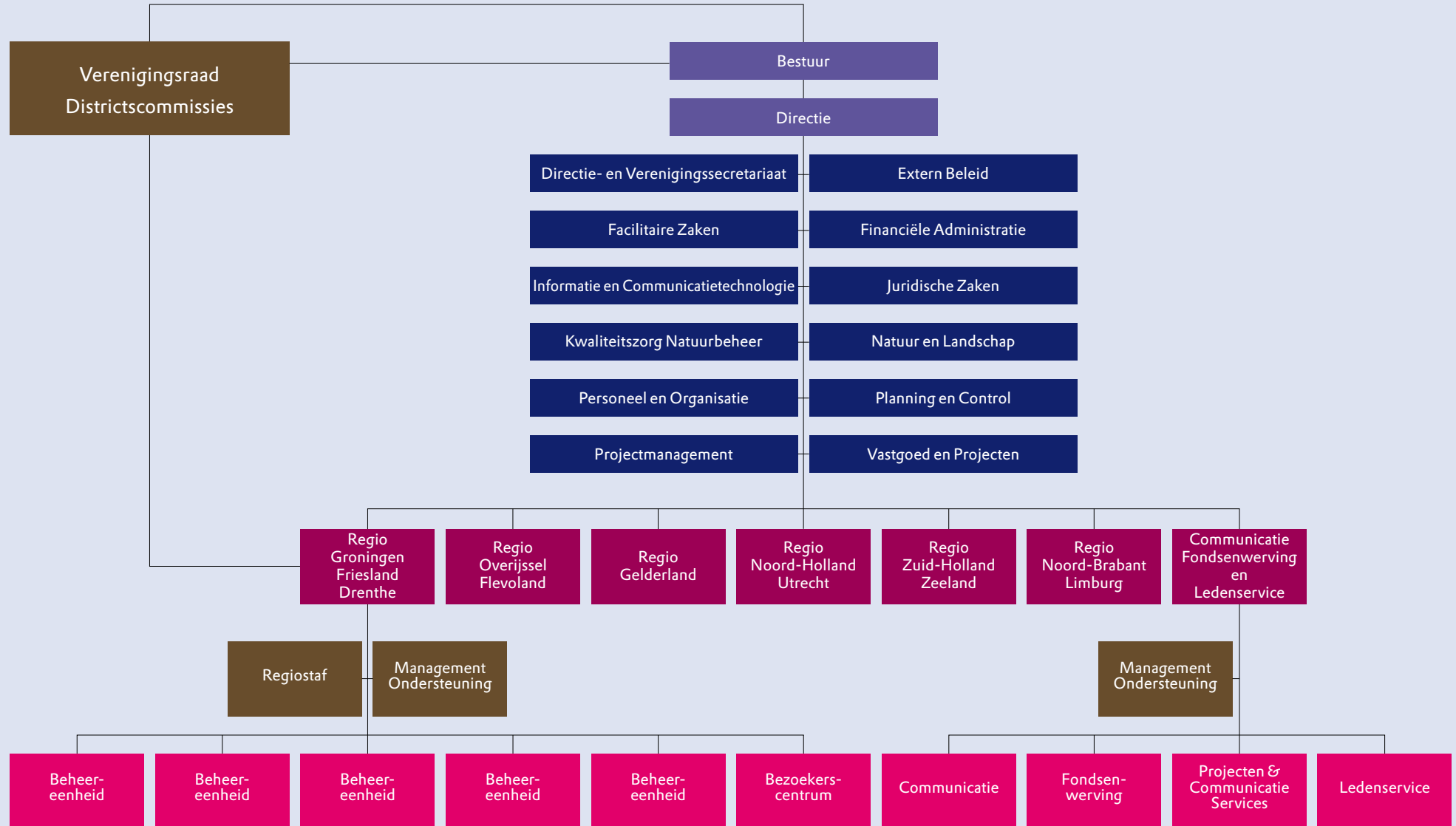
te compenseren, willen we met de sponsoring van Natuurmonumenten laten zien dat we maatschappelijk verantwoord ondernemen belangrijk vinden. We laten graag aan Natuurmonumenten over waar onze sponsorgelden naartoe gaan. Wel vinden we het aardig om ons met concrete projecten te afficheren. Het eiland Tiengemeten is zo’n opvallend en innovatief project. Het getuigt van durf om landbouwgrond terug te geven aan de natuur. Wij gaan daarin

mee en daarom hebben we het beheer van Tiengemeten en de toegankelijkheid daarvan met de pont gesponsord. En natuurlijk staan we ook open voor andere projecten, het liefst dichtbij, daar waar ons personeel haar klanten kan ontmoeten. Wij vinden het mooi om ons te verbinden aan Natuurmonumenten en dat actief uit te dragen. Wie weet helpen we in 2009 samen met onze klanten een natuurgebied op te knappen...”

5 Besturen een actieve en betrokken organisatie

Het bestuur van Natuurmonumenten stelt de koers en de hoofdlijnen van het beleid vast, en legt deze voor aan de verenigingsraad. De driehoofdige directie voert dat beleid uit en geeft dagelijks leiding aan de organisatie van Natuurmonumenten.

Het jaar 2008 was het tweede jaar waarin gewerkt werd aan de uitvoering van het Meerjarenplan 2007 – 2012 '100 jaar en springlevend'. De uitvoering van dat plan verloopt over het algemeen goed: we liggen in grote lijnen op koers bij het nastreven van onze ambities en de uitvoering van de voorziene activiteiten. Maar tegelijkertijd is de financieel-economische situatie in Nederland ernstig verslechterd. Dat maakt de toekomst onzeker, overigens niet alleen voor Natuurmonumenten. Belangrijke onderwerpen in 2008 waren verder de ontwikkelingen rond Natura 2000 en de decentralisatie van de subsidiëring van het natuurbeheer naar de provincies (stelselherziening Programma Beheer).

Natuurmonumenten: hoe wordt de vereniging bestuurd?

Natuurmonumenten is een grote vereniging met veel leden, en tegelijkertijd een grote organisatie die de zorg heeft voor het beheer van tal van natuurgebieden. Wie bepaalt welke koers de vereniging vaart, wie staat aan het stuur? Dat zijn drie organen: de verenigingsraad, het bestuur en de directie.

Verenigingsraad

De door de leden gekozen afgevaardigden vormen in elk district (twaalf provincies én Amsterdam) een districtscommissie, die het contact met de leden onderhoudt. Alle districtsafgevaardigden samen (december 2008 waren dat er 84) vormen de verenigingsraad, die ervoor zorgt dat de stem van de leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Bestuur

Het bestuur (samengesteld uit twaalf onbezoldigde bestuursleden) heeft de algemene leiding over Natuurmonumenten. In de praktijk functioneert het als een bestuur op afstand en bestuurt het op hoofdlijnen. Het bestuur kent drie bestuurscommissies die onderwerpen op hun vakgebied meer gedetailleerd voorbereiden en het voltallige bestuur daarover adviseren: de bestuurscommissies Beheer, Financiën, en Verenigingszaken en Marketing. Daarnaast treedt de Commissie voor de Directie namens het bestuur op als werkgever voor de directie. En een speciale auditcommissie bereidt de besluitvorming van het bestuur voor op het gebied van de financiële verslaglegging en de risicoanalyse en -beheersing.

vervolg

Directie

De directie is belast met de voorbereiding van de hoofdlijnen van beleid en de overige bestuursbesluiten. De directie geeft leiding aan de werkorganisatie en voert het vastgestelde beleid uit. Zij legt verantwoording af aan het bestuur en zorgt dat het bestuur goed geïnformeerd blijft over de gang van zaken.

Code Goed Bestuur voor Goede Doelen vervlochten met het CBF-Keur

In de loop van 2008 is de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen vervlochten met het CBF-Keur. Het reglement CBF-Keur is aangepast. Behalve regels waaraan Natuurmonumenten zich moet houden, bevat het nu ook drie algemene principes: onderscheid de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren; optimaliseer de effectiviteit en efficiency van de bestedingen; en optimaliseer de omgang met belanghebbenden. Jaarlijks moet Natuurmonumenten in een verantwoordingsverklaring laten zien hoe wij inhoud geven aan deze principes. Over deze verantwoordingsverklaring 2008 leest u op pagina 72.

Achterin dit jaarverslag vindt u de samenstelling van het bestuur (inclusief nevenfuncties), de bestuurscommissies, de verenigingsraad, de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad en de directie (inclusief nevenfuncties).

Bestuur en directie

Van links naar rechts:

Fedde Koster, Teo Wams, Jan Jaap de Graeff,
Martin Wassen, Liesbeth Cremers,
Alfred van Hall, Robert Jan van Ogtrop,
Marijke Augusteijn, Jitske de Jong,
Jan van den Belt, Jos van der Velden,
Gijs ten Kate, Jos Kuijpers, Saskia de Jonge,
Cees Veerman.

5.1 Verantwoordingsverklaring 2008

Als houder van het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen moet Natuurmonumenten invulling geven aan drie principes: scheiding aanbrengen tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren; de effectiviteit en efficiency optimaliseren van de bestedingen; en de omgang met belanghebbenden optimaliseren. In de volgende samenvatting van onze verantwoordingsverklaring leest u hoe wij inhoud geven aan deze principes.

Het eerste principe: scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren

Het democratische verenigingskarakter van Natuurmonumenten waarborgt dat de verenigingsorganen – verenigingsraad, bestuur en directie – zorgvuldig en transparant zijn samengesteld. De leden kiezen in hun district hun afgevaardigden, die samen de verenigingsraad vormen. De verenigingsraad besluit over de benoeming en het ontslag van de bestuursleden en over de algemene beleidskaders. En de verenigingsraad houdt toezicht op de wijze waarop het bestuur opereert en op de vraag of dat gebeurt binnen de vastgestelde beleidskaders.

Het bestuur heeft statutair gezien alle bevoegdheden die nodig zijn om de organisatie te besturen, maar mandateert in de praktijk een deel van zijn bevoegdheden aan de directie. De bestuurlijke taak bestaat deels uit het toezicht houden op de directie. Het functioneren van de drie verenigingsorganen wordt regelmatig tegen het licht gehouden en verbeterd. Tijdens het overleg in 2008 spraken het bestuur en de voorzitters van de districtscommissies over het functioneren van de verenigingsraad. Daarop spraken zij af dat het bestuur in het vervolg

onderwerpen nog zorgvuldiger agendeert voor de verenigingsraad. Het bestuur stond in maart 2008 ook stil bij het eigen functioneren.

Meer daarover leest u in hoofdstuk [5.2 Het bestuur in 2008](#).

Het tweede principe: optimale besteding van middelen

In het Toekomstbeeld 2023 schetst Natuurmonumenten de ambities voor de periode 2005-2023. Voor de eerste zes jaar is dit Toekomstbeeld vertaald in een Meerjarenplan met een financieel sluitende meerjarenverkenning. Deze meerjarenverkenning wordt jaarlijks geactualiseerd, op inhoud en op financiën. Ook stelt Natuurmonumenten jaarlijks een begroting op, die het kader vormt voor de uitgaven en inkomsten van het daaropvolgende jaar. De regionale afdelingen, beheereenheden en centrale afdelingen vertalen deze begroting naar activiteitenplannen voor hun eigen onderdeel, binnen het financiële kader dat aan hen wordt toegekend. Elk halfjaar voert de directie voortgangsgesprekken met de regiodirecteuren en afdelingshoofden over de uitvoering van hun activiteitenplannen.

Verder zijn de structurele kosten van de beheereenheden, de bezoekerscentra en de regio-staven genormeerd, en worden de budgetten van de regio's uitgaande van deze normkosten bepaald. Voor de centrale afdelingen – waar normkosten niet goed hanteerbaar zijn – is in 2006 een externe benchmark uitgevoerd. De globale conclusie was dat de personele bezetting van de centrale afdelingen iets lager is dan het gemiddelde uit de benchmark. Voor de uitgaven op het gebied van leden- en fondsenwerving geldt de 25% CBF-norm. Met 18,7% (2008) blijft Natuurmonumenten ruim onder die norm.

Onze kerntaak is het beheren van natuurgebieden. Daarom stellen we voor elk gebied een natuurvisie op. Door de verenigingsraad vastgestelde beleidsnota's stellen daarnaast het landelijke kader vast voor het beheer van de afzonderlijke natuurtypen (zoals bos, heide, graslanden, cultuurhistorie).

Het beheer van de afzonderlijke gebieden evalueert Natuurmonumenten in speciale kwaliteitstoetsen. Meer daarover leest u in 2.5 Hoge natuurkwaliteit behouden. Het beheer van de afzonderlijke natuurtypen wordt landelijk geëvalueerd, volgens een door het bestuur vastgestelde planning.

Het derde principe: optimale relaties met belanghebbenden

Natuurmonumenten is een grote, landelijke vereniging, met natuurgebieden in heel Nederland. Dat betekent dat wij relaties hebben met veel mensen, groepen en instellingen: onze leden en vrijwilligers, niet-leden die onze gebieden bezoeken en deelnemen aan activiteiten, onze burens en omgeving, andere partijen in het landelijk gebied, onze sponsors en de Nationale Postcode Loterij, zakelijke relaties, universiteiten en onderzoekinstellingen, onderwijsinstellingen, de politiek, overheden en bestuurders (lokaal, regionaal, landelijk, internationaal), collega-terreinbeheerders (in binnen- en buitenland) en collega-natuur- en milieuorganisaties (ook op Europees niveau). Een goede, open en integere communicatie is voor Natuurmonumenten uitermate belangrijk. Wij willen wortelen in de samenleving en een breed draagvlak voor de natuur creëren. Communicatie is niet alleen iets van de betrokken medewerkers: alle medewerkers en vrijwilligers zijn ambassadeur voor Natuurmonumenten.

Voor communicatie met onze leden zetten wij diverse media in, waaronder ledenmagazine Natuurbehoud, www.natuurmonumenten.nl en de digitale Natuurbrief. Daarnaast ontmoeten wij onze leden in de zeven bezoekerscentra en via de Ledenservice. Onze klachtenprocedure vinden de leden op www.natuurmonumenten.nl. Ook worden alle reacties, suggesties en klachten van leden bijgehouden, beantwoord en verwerkt door de Ledenservice. Meer daarover leest u in hoofdstuk 4 Betrekken. Voor sponsors en voor de Nationale Postcode Loterij zijn in de organisatie contactpersonen aangewezen als eerste aanspreekpunt. Verder vindt overleg met deze partijen plaats op directieniveau. Voor de politiek en de overheid, beleidsbeïnvloeders en andere beleidsmatig geïnteresseerden verschijnt elf maal per jaar de nieuwsbrief Van Nature. Met collega-organisaties (zoals Staatsbosbeheer, De Landschappen en Vogelbescherming) voert de directie van Natuurmonumenten regelmatig overleg.

Met zakelijke partners willen we zakelijk, maar ook correct, transparant en integer zaken doen. Natuurmonumenten moet zich een betrouwbare partner tonen, is het uitgangspunt. Tot slot hebben leden de mogelijkheid om zich te wenden tot hun vertegenwoordigers, de in hun district gekozen verenigingsraadsleden.

5.2 Het bestuur in 2008

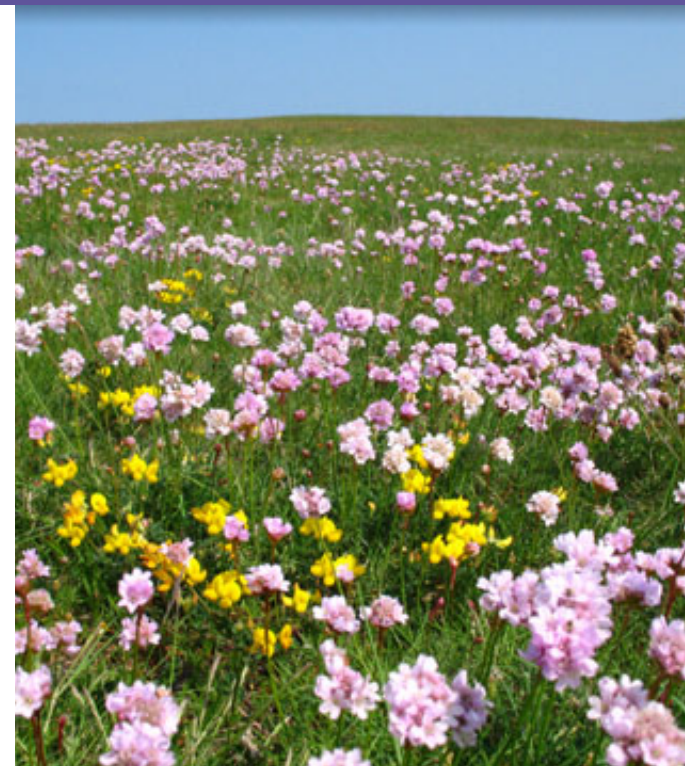
Het bestuur vergaderde in 2008 zes keer. Daarnaast hield het twee themabijeenkomsten. Belangrijke aandachtspunten dit jaar waren de financiële en economische ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor de vereniging. In november namen bestuur en verenigingsraad afscheid van penningmeester Godfried van der Lugt. Tot zijn opvolger werd drs. Jan van den

Belt benoemd. Drs. Liesbeth Cremers werd voor een tweede termijn benoemd tot bestuurslid. In december was de positionering van onze vereniging het onderwerp van een bijzondere bestuursvergadering: 'Wat is Natuurmonumenten en hoe zijn wij herkenbaar?'. Gesproken werd over actuele ontwikkelingen in de maatschappij en onze huidige positionering. In 2009 vervolgt het bestuur deze bespreking en zal het daaruit de conclusies trekken.

Zes bestuursvergaderingen in 2008

Een belangrijk onderwerp in de eerste vergadering (februari) van het bestuur was de evaluatie van het beheer van onze botanische graslanden. De pareltjes van onze graslanden, zoals een van de bestuursleden het verwoordde. Naast waardering voor de evaluatie had het bestuur zorgen over de financiering van de ambitie voor uitbreiding van deze graslanden en het realiseren van de gewenste kwaliteit. Omdat bij dit laatste vooral externe (milieu)factoren een rol spelen, is beïnvloeding van de overheid nodig. De evaluatie was aanleiding voor de vraag van het bestuur om in de begroting inzichtelijk te maken hoe de middelen voor het beheer verdeeld zijn over de natuurtypen. Tot slot stond het in 2007 gewijzigde beleggingsbeleid op de agenda. Het bestuur stemde in met het voorstel van de bestuurscommissie Financiën om nog eens goed te bezien hoe de overgang naar de nieuwe beleggingsmix tot stand moet komen: een tragere overgang is verstandig gezien de onrustige markt.

Het bestuur keurde in de maartvergadering allereerst het jaarverslag en de jaarrekening over 2007 goed en stelde het beleggingsstatuut vast. De daaropvolgende evaluatie van het excursiebeleid leidde tot nogal wat kanttekeningen. De analyse en conclusies van de evaluatie

Botanische graslanden

werden onvoldragen genoemd, omdat onvoldoende gegevens beschikbaar waren. Besloten werd de evaluatie wel met de verenigingsraad te bespreken, maar tegelijkertijd aan de bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing te vragen zich nader te beraden over doel en rol van excursies. In het bredere kader van 'verbinden' komt het excursiebeleid in 2009 opnieuw aan de orde in het bestuur en de verenigingsraad. Wat betreft het eigen functioneren steunde het bestuur het voorstel om in de bestuursvergaderingen meer ruimte te scheppen voor de grote lijnen, de ontwikkelingen op de lange termijn en de strategieontwikkeling. Het bestuur stemde niet in met een vermindering van het aantal vergaderingen: bestuursleden moeten voldoende binding houden met de vereniging en met elkaar, en daar tijd in investeren.

In de bestuursvergadering van mei kreeg het bestuur een presentatie over de stelselherziening Programma Beheer, die inhoudt dat de subsidiëring van het natuurbeheer wordt verschoven van het rijk naar de provincies. Ook werd het 'Gelderse model' toegelicht: een zesjarig contract van de provincie Gelderland met de partijen die natuurgebieden beheren, inclusief een lump sum-financiering. Het bestuur toonde zich positief over dit Gelderse model en machtigde de directie om de overeenkomst te ondertekenen. Ook pleitte het bestuur ervoor te streven naar toepassing van dit model (of delen daarvan) door andere provincies. Tot slot wisselde het bestuur van gedachten over de ontwikkelingen in het IJmeer en Markermeer: Natuurmonumenten was betrokken bij het ontwikkelingsperspectief voor het IJmeer en Markermeer, dat nu geïntegreerd moet worden met plannen voor woningbouw en openbaar vervoer in dit gebied.

In de **junivergadering** stond de actualisering van het Meerjarenplan 2007-2012 op de agenda. Hoewel het bestuur dit een helder stuk vond, kwam de verslechtering van de financieel-economische situatie onvoldoende tot uiting. Het bestuur vroeg om de gevolgen voor Natuurmonumenten, hoe lastig die ook te voorspellen waren, nog eens goed te onderzoeken en op een rij te zetten.

Het bestuur stemde in met een overeenkomst die de verdeling van gronden met de Stichting Huis Bergh in Gelderland en Overijssel regelt. Ook keurde het een voorstel voor de instelling van een jeugdadviesraad goed.

Een toelichting op het vangen en doden van ganzen op Texel leidde tot de conclusie dat dit een weloverwogen actie was, die past in het beleid. Maar dat neemt niet weg dat het bestuur, met alle andere betrokkenen, dit een ongelukkige situatie vindt, die liefst moet worden voorkomen.

De aangepaste actualisering van het Meerjarenplan en de begroting voor 2009 werden goedgekeurd in de **oktobervergadering**. De evaluatie van het beheer van de algemene graslanden leidde tot de constatering dat ons beheer er echt toe doet: de door ons beheerde graslanden springen er in natuurwaarden uit ten opzichte van de agrarisch gebruikte graslanden.

Het bestuur stemde in met het voorstel voor onze opstelling in de Deltaproblematiek.

Wel bepleitte het daarbij samenwerking met andere partijen in de Delta. De eindrapportage over het programma Penningkruid, dat gericht was op verbetering van de leden- en fondsenwerving, werd door het bestuur positief ontvangen: het programma is geslaagd.

Het voorgestelde donateurbeleid leidde in de **decembervergadering** tot enige kritische kanttekeningen. Invoering van dit beleid vereist een statutenwijziging, die eerst aan de verenigingsraad moet worden voorgelegd. Ook vroeg het bestuur om na te gaan hoe andere organisaties hiermee omgaan.

Het bestuur stelde de procedure voor het voordragen van kandidaat-bestuursleden vast. Het gaat hierbij vooral om een schriftelijke vastlegging van wat in de praktijk al gewoonte was. Ook kwam de relatie met de Federatie Particulier Grondbezit (FPG) aan de orde. Deze organisatie streeft naar een gelijkwaardige positie van particulieren bij subsidiëring van verwerving en beheer van gronden.

Twee themabijeenkomsten in 2008

Naast de reguliere vergaderingen kwam het bestuur in maart en in oktober bijeen in een themabijeenkomst. In de themabijeenkomst van maart werd het bestuur, in het beheerkantoor in Wanneperveen, geïnformeerd over de ontwikkelingen rond Natura 2000 in het algemeen en die in het Natura 2000-gebied De Wieden in het bijzonder. Ook voorzitter Riet Vosjan van het Nationaal Park De Wieden/Weerribben en burgemeester Hayo Apotheker van Steenwijkerland, waren hierbij betrokken. Na afloop genoot het bestuur tijdens een boottocht van de schoonheid van De Wieden.

Tijdens de themabijeenkomst in oktober, in het bezoekerscentrum Veluwezoom, sprak het bestuur over het beheer van Veluwezoom als nagenoeg natuurlijk landschap en wat dat betekent voor de biodiversiteit. Meer hierover leest u op de volgende pagina.

Beheer van natuurlijk landschap: de verwondering nabij

De beheerstrategie van nagenoeg natuurlijk landschap is vooral niet in te grijpen in natuurlijke processen als bosontwikkeling en successie. Velen kijken sceptisch naar deze beheerstrategie. Maar de Veluwezoom bewijst dat natuurlijk beheer in Nederland wel degelijk kan. In een speciale themabijeenkomst sprak het bestuur met de beheerder en een medewerker Natuur en Landschap over de resultaten van natuurlijk beheer, en trok er daarna op uit in dit gebied. Na 25 jaar natuurlijk beheer is de biodiversiteit aan planten en dieren in de Veluwezoom verrassend toegenomen. De overgangen van bos en heide werden minder scherp en ontwikkelden zich tot halfopen landschappen. Ideaal voor nachtzwaluw, boompieper en edelhert. Daarnaast werd het bos gevarieerder. Met veel meer dode bomen, goed voor de boomklever en specht. Ook de heide krijgt meer structuur, waar reptielen en insecten van profiteren. En karakteristieke soorten als rode en blauwe bosbes nemen toe. Natuurmonumenten laat daarnaast dode herten en zwijnen liggen, wat veel aasetende insecten en vogels als raaf en zeearend aantrekt. Stieren uit de kudde Schotse Hooglanders creëren met hun fysieke dreiggedrag weer open zandplekken. Goed voor het behoud van zandhagedis, heidespurrie en buntgras.

‘De verwachting voorbij, de verwondering nabij’, is een treffende conclusie. Daar waar het traditionele beheer duidelijke verwachtingen geeft over de biodiversiteit, is het natuurlijke beheer die menselijke verwachting voorbij. De natuur bepaalt daar immers zelf hoe zij zich ontwikkelt. Dat zorgt voor verwondering over de verrassende ontwikkelingen van planten en dieren. Naarmate de mens minder ingrijpt in de natuur, wordt die natuur bovendien minder afhankelijk van de mens, en dus duurzamer.

Zandhagedis

Activiteiten bestuurscommissies

Bestuurscommissie Financiën in 2008

De bestuurscommissie Financiën kwam zes maal bijeen, ter voorbereiding van de bestuurs-
onderwerpen op het gebied van financiën, zoals de jaarrekening, de actualisering van het
Meerjarenplan en de begroting. Vaste agendapunten waren verder de tussentijdse financiële
resultaten, de beleggingsoverzichten en cashflowprognoses. In februari en oktober legden
de vermogensbeheerders verantwoording af over de behaalde beleggingsresultaten. De
commissie rondde het beleggingsstatuut af, dat in maart door het bestuur werd vastgesteld.
Ook besteedde de commissie aandacht aan de overgang naar een nieuwe beleggingsmix, wat
gecompliceerd werd door de onrust op de financiële markten. De opvolging van de penning-
meester – tevens voorzitter van de bestuurscommissie Financiën – kwam meerdere malen aan
de orde.

Bestuurscommissie Beheer in 2008

De bestuurscommissie Beheer vergaderde vijf maal, ter voorbereiding van de bestuursonder-
werpen op het gebied van het natuurbeheer. Belangrijke onderwerpen waren de evaluaties
van het beheer van de botanische en van de algemene graslanden, het beleid rond over-
zomerende ganzen (naar aanleiding van de actie op Texel), de relatie met de Commissie van
Deskundigen en het recreatiebeleid. Ook werd de commissie geïnformeerd over de stelsel-
herziening Programma Beheer, het toezicht in de gebieden en het streven naar een klimaat-
neutrale organisatie.

Bestuurscommissie voor de directie

Deze commissie treedt op als werkgever voor de directie en voerde in dat kader onder meer de jaarlijkse functioneringsgesprekken.

Bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing in 2008

De nieuwe bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing bereidde in zes bijeenkomsten bestuursonderwerpen voor op het gebied van het verenigingskarakter, de marketing en de beleidsbeïnvloeding in relatie tot de positionering van de vereniging. De commissie onderscheidt twee rollen voor zichzelf: de ontwikkeling van de positioneringstrategie van Natuurmonumenten en een klankbordfunctie voor de werkorganisatie. Op voorstel van de commissie werd besloten de bijzondere bestuursvergadering te wijden aan de positionering van Natuurmonumenten. De commissie gaf veel tijd en aandacht aan de voorbereiding daarvan. Onderwerpen die daarnaast aan de orde kwamen, waren de eindrapportage programma Penningkruid, de lobbyagenda vanuit merkperspectief en de ledenwervingstrategie.

Auditcommissie in 2008

De auditcommissie kwam twee maal bijeen, in aanwezigheid van de accountant. In maart werden de jaarrekening 2007 en het bijbehorende accountantsverslag besproken. Ook sprak de commissie over de CBF-norm voor de kosten van fondsenwerving, de controle op projecten en risicobeheersing en een klokkenluidersregeling.

De managementletter 2008 van de accountant stond in december op de agenda.

De auditcommissie besprak – opnieuw – het risicomanagement, de begrotingssystematiek voor projecten, en nut en noodzaak van urenregistratie (tijdschrijven).

Commissie van Deskundigen in 2008

De Commissie van (onafhankelijke) Deskundigen brengt, gevraagd of ongevraagd, advies uit over het beleid van Natuurmonumenten met betrekking tot het natuurbeheer. De commissie vergaderde twee maal in 2008. In aanwezigheid van de voorzitter van de bestuurscommissie Beheer werd gesproken over de rol en het functioneren van de commissie. De rol bij het adviseren over evaluaties natuurbeheer wordt goed ingevuld. Dat geldt echter niet voor de adviserende rol bij vragen uit de organisatie en de signalerende rol vanuit de commissie zelf. Afsproken is om hierin verbetering te brengen.

Bestuurlijk overleg met externe organisaties

In januari voerde het bestuur overleg met de Federatie Particulier Grondbezit (FPG). Voor de FPG is de gelijkwaardigheid van particulieren op het punt van verwerving- en beheersubsidies van natuurgebieden een belangrijk punt. Dat heeft ertoe geleid dat de FPG juridisch advies heeft ingewonnen. Dit advies, dat tijdens het overleg op tafel lag, behelst dat terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties vallen onder de Europese regels voor staatssteun en mededinging. Het bestuur van Natuurmonumenten betoogde dat publicatie van dit advies juridisering van de discussie in de hand werkt en uiteindelijk slecht uitpakt voor de natuur. De FPG zegde hierop toe het advies vooralsnog niet te publiceren. In de loop van 2008 is de organisatie echter helaas toch tot publicatie overgegaan.

Op 2 december 2008 voerde het bestuur het jaarlijkse overleg met Staatsbosbeheer en De Landschappen. Zij spraken onder meer over de samenwerking bij het beheren van gebieden, de relatie met de landbouw en klimaatverandering.

5.3 De verenigingsraad in 2008

De verenigingsraad kwam dit jaar twee maal bijeen. Beide vergaderingen werden vooraf gegaan door de vragenuurtjes Financiën en Beheer. Daarin stond de raad uitgebreid stil bij specifieke vragen van haar leden. Dit jaar boog de verenigingsraad zich in beide vergaderingen over de Deltaproblematiek, op verzoek van de districtscommissies Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant. Ook de jaarlijkse excursie van de raad, dit jaar in Zeeland, stond in het teken van de Delta en de specifieke problemen in dit gebied. Tijdens een boottocht over de Oosterschelde werd een film getoond over de zandhonger van deze rivier. Daarnaast werd er natuurlijk genoten van dit prachtige stukje Nederland. De vertrouwenscommissie van de verenigingsraad werd in 2008 door het bestuur geraadpleegd, voor de vervulling van de penningmeestervacature en voor een herbenoeming in het bestuur.

VR-vergaderingen in 2008: inhoud en resultaten

Tijdens de voorjaarsvergadering, dit jaar al in april vanwege de vervroegde jaarverslag-publicatie, werd het jaarverslag goedgekeurd en verleende de raad het bestuur decharge over het in 2007 gevoerde beleid. Daarnaast stemde de raad in met de evaluatie botanische graslanden en de visie van het bestuur op de implementatie van de conclusies en aanbevelingen van deze evaluatie. Leo Adriaanse, senior beleidsmedewerker bij Rijkswaterstaat Zeeland,

Verenigingsraad: (v.l.n.r.) Matthijs Wetterauw, Thomas Collette (plv.), Aart Resoort, Fred van Sprang, Jan Steffens, José van Megen, Jan van der Ben, Bas van den Broek, Gerrit Willem Kamp, Robinia Heerkens, Henk Helmich, Piet van Dijk, Flip Verhaar.

maakte de problematiek duidelijk die speelt in het Deltagebied. Daarnaast ging de raad akkoord met de notitie excursiebeleid, maar verzocht wel om nader te onderzoeken in hoeverre excursies bijdragen aan het verbinden van mensen. Tot slot boog de raad zich over uitwerking van het thema verbinden en stemde hiermee in. De onderwerpen verbinden, excursiebeleid en jeugdactiviteiten zal de raad overigens in het vervolg als één samenhangend geheel behandelen.

Tijdens de novembervergadering sprak de raad haar waardering uit over de evaluatie algemene graslanden en stemde in met een behandeling van de evaluatie in twee termijnen. De beleidsvisie die volgt op de evaluatie, behandelt de raad tijdens de volgende verenigingsraadsvergadering in 2009. De raad boog zich daarnaast over de vraag hoe de vereniging de Deltaproblematiek verder moet oppakken. Zij onderschreef het voorstel om de ingezette weg met kracht te continueren, en kon zich ook vinden in het geamendeerde besluit van de districtscommissie Zeeland. Wel tekende de directie aan dat Natuurmonumenten bij de uitvoering hiervan rekening moet houden met de beschikbare capaciteit (menskracht en euro's) van de werkorganisatie. De raad onderschreef verder het Meerjarenplan en nam kennis van de begroting. De raad benoemde Jan van den Belt tot bestuurslid en penningmeester en herbenoemde Liesbeth Cremers voor een tweede periode van vier jaar. Daarnaast benoemde de raad de verenigingsraadsleden Ben van der Veer en Jan Steffens tot lid van de vertrouwenscommissie en Matthijs Wetterauw tot lid van de redactieraad Natuurbehoud.

Deltagebied

Klankbordgroep belangenbehartiging

De directie belegt tweemaal per jaar een landelijke bijeenkomst waarop met geïnteresseerde districtsafgevaardigden van gedachten wordt gewisseld over onderwerpen die op dat moment spelen. Het doel van deze bijeenkomsten is informatie verstrekken aan districtscommissies over actuele issues, en te discussiëren over de strategie en aanpak van bepaalde issues. Ook kan de werkorganisatie op deze manier proeven wat er in de vereniging leeft. Tijdens de eerste bijeenkomst van dit jaar werden de deelnemers bijgepraat over Natura 2000, naar aanleiding van de ontwikkelingen en de besluitvorming in de Tweede Kamer. Onder andere werd kort uitgelegd wat Natura 2000 precies is, wat de betekenis ervan is voor Natuurmonumenten en de inzet van de vereniging op dit onderwerp. Ook werd aandacht besteed aan de waterschapsverkiezingen 2008. Naast het informeren over de stand van zaken en de betekenis voor Natuurmonumenten van deze verkiezingen, werd er van gedachten gewisseld over ideeën en ervaringen rond het motiveren van de achterban. Tijdens de tweede bijeenkomst passeerden de onderwerpen windenergie en de mosselvisserij de revue. De deelnemers werden bijgepraat over het standpunt van Natuurmonumenten over windenergie. Over het onderwerp mosselvisserij discussieerde men aan de hand van stellingen.

Focus op klimaat

In 2008 besprak de Verenigingsraad het onderwerp 'klimaat' op verschillende momenten. Tijdens haar jaarlijkse studiedag boog de raad zich over de vraag of Natuurmonumenten zich nog meer moet profileren op dit thema. Twee lijnen werden uitgewerkt: kennis over wat de klimaatverandering betekent voor onze natuurgebieden, en de vraag in hoeverre de achterban moet worden ingeschakeld als het over klimaat gaat. Aan het einde van de studiedag lag er een slotverklaring waarin de raad aandringt op een prominentere plaats van het onderwerp klimaat binnen de beleids- en uitvoeringsprogramma's, en adviseert om leden meer en indringender te informeren over klimaatneutraal leven en te prikkelen dit te koppelen aan het eigen gedrag. Het bestuur stemde in met deze slotverklaring en legde deze ter bekrachtiging voor aan de verenigingsraad in de voorjaarsvergadering. In de novembervergadering stond het geactualiseerde en aangescherpte klimaatprogramma van Natuurmonumenten geagendeerd. Dit programma behelst vijf initiatieven, op het gebied van mitigatie (beperken omvang en snelheid klimaatverandering) en van adaptatie (aanpassen aan onvermijdelijke klimaatverandering). Extra en gerichte inzet is voor deze initiatieven nodig op het gebied van communicatie, lobby, kennisopbouw en -ontwikkeling. Deze aanpak past bij het advies uit de slotverklaring om klimaat een prominentere plaats te geven in beleids- en uitvoeringsprogramma's. Met het informeren van de leden over haar klimaatprogramma en andere activiteiten ter bevordering van klimaatneutraal leven heeft Natuurmonumenten in 2008 een begin gemaakt. Het in februari gerealiseerde klimaatbos in Flevoland vormde de aftrap voor de communicatie en publieksgerichte inzet van de vereniging rond het thema klimaatverandering.

5.4 Dertien actieve districtscommissies in 2008

Groningen

De dc Groningen organiseerde in 2008 samen met de werkorganisatie een klankbordbijeenkomst over weidevogelbeheer in het Hoeksmeer (Garrelsheer). Ruim tachtig leden discussieerden aan de hand van stellingen over geschikte maatregelen voor het verbeteren van de weidevogelstand in het gebied. Vervolgens bezocht de groep het gebied Hoeksmeer. Ter voorbereiding van de verenigingsraad, vroeg de dc aan haar leden in hoeverre zij betrokken willen worden bij en geïnformeerd over het thema klimaatverandering. Die uitkomst werd meegenomen in de verenigingsraad en tevens verstrekt aan de directie. De algemene ledenvergadering in het Noordlaarderbos werd bezocht door zo'n dertig personen.

Friesland

Dc Fryslân stond dit jaar in het teken van natuurgebieden, vrijwilligers en de Waterschapsverkiezingen 2008. Zij besprak de concept natuurvisie Lycklamabos (inclusief een excursie), ter voorbereiding op de presentatie van deze visie tijdens de ledenbijeenkomst. De leden konden hun eigen ideeën indienen, waarna er gediscussieerd werd. De uitkomsten zijn door de werkorganisatie meegenomen in de besluitvorming. Ook de definitieve natuurvisie Hegewiersterfjild werd besproken met de werkorganisatie, nadat in 2007 het concept op de agenda stond van de ledenbijeenkomst. Er was aandacht voor de mensen rond het natuurgebied, de communicatie met de leden en het vergroten van de betrokkenheid. Verder had de dc een vruchtbare bijeenkomst met algemeen directeur Jan Jaap de Graeff, zo'n dertig vrijwilligers en klankbordgroepleden over verbinding in relatie tot vrijwilligersbeleid.

Hoeksmeer

Drenthe

De dc Drenthe sprak in 2008 twee keer met de provinciale klankbordgroep. De eerste keer over hoe zij denkt over een aantal geplande ingrepen in het gebied Havelte-Oost. Er werd gediscussieerd over belevingswaarden versus natuurwaarden en over de toegankelijkheid van het gebied. De uitkomsten nam de werkorganisatie mee ter voorbereiding van discussies met belanghebbenden. In de tweede bijeenkomst met de klankbordgroep stonden beheer en herintroductie van diersoorten centraal, naar aanleiding van de herintroductie van herten in Drenthe. Duidelijk werd dat een goede uitleg essentieel is om begrip en steun te krijgen. De ledenbijeenkomst vond plaats in de Eelder- en Peizermaden, een gebied waar de komende jaren veel gaat gebeuren. Voor deze bijeenkomst nodigde de dc omwonende leden van dit gebied uit. Tijdens een wandeling over het terrein kreeg men uitleg over de voorgenomen maatregelen.

Overijssel

De dc Overijssel focuste in 2008 op het bij elkaar brengen van de leden en de organisatie Natuurmonumenten. Zij organiseerde twee bijeenkomsten met de klankbordgroep in noord-west Overijssel en raadpleegde de e-mail-klankbordgroep. De klankbordgroep discussieerde over klimaatverandering en over het excursiebeleid van de vereniging. De e-mail-klankbordgroep werd geraadpleegd over de ganzenproblematiek. Bij de voorbereiding en uitvoering werd de dc ondersteund door medewerkers van Natuurmonumenten. De uitkomsten van de klankbordgroepen werden teruggekoppeld naar de organisatie. De jaarvergadering hield dc Overijssel in een gebouw van de havezate Den Alerdinck in Laag Zuthem. Na een boeiende

Eelder- en Peizermaden

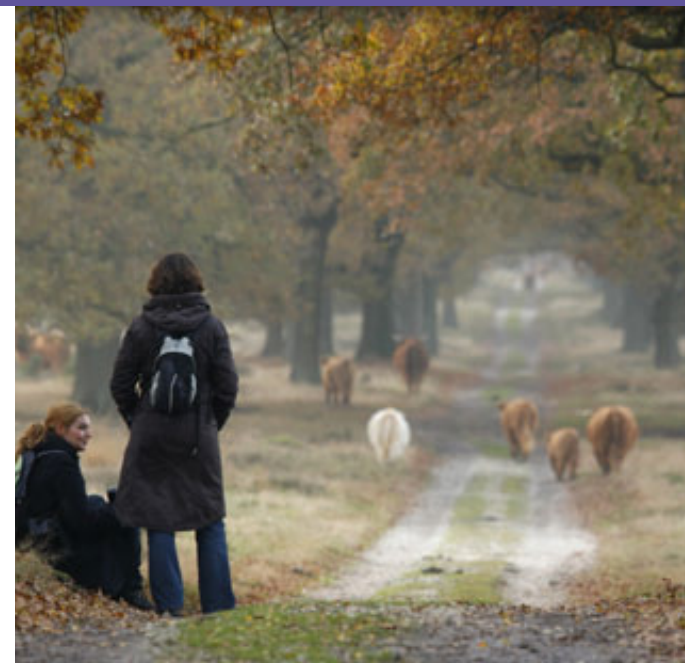
uiteenzetting van de eigenaar maakten de deelnemende leden een wandeling op dit prachtige landgoed. Ook boog de dc zich over de ontwikkeling van alternatieven voor vliegveld Twente. Tot slot bracht de dc in 2008 werkbezoeken aan twee beheereenheden in Overijssel.

Gelderland

Dankzij een vruchtbare samenwerking met de werkorganisatie startte dc Gelderland in 2008 met twee permanente ledencontactgroepen bij de beheereenheden Zuidwest Veluwe en de Graafschap. Zij vormen een belangrijke schakel om leden meer te betrekken bij het functioneren van de vereniging. De e-mail-klankbordgroep van de dc bestaat inmiddels uit 65 leden. Structureel consulteert de dc deze leden over onderwerpen die voor de verenigingsraad geagendeerd staan. Naast de betrokkenheid bij de lokale problematiek zette dc Gelderland dit jaar sterk in op het verder verhelderen van de verhouding tussen bestuur en verenigingsraad. De dc ziet de verenigingsraad als het forum waarmee het bestuur overlegt over te realiseren doelen, teneinde verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid. Op dit punt heeft de dc belangrijke stappen gezet.

Flevoland

In 2008 zette dc Flevoland veelvuldig haar klankbordgroep in voor de communicatie met en voeding van leden. De dc wil graag met meer leden in contact komen. Voor de tweede keer werd daarvoor de zondag ingezet om leden naar de jaarlijkse ledenvergadering en excursie te trekken. Ondanks de vele aandacht die de media met de aanleg van het Klimaatbos aan

Zuidwest Veluwe

Flevoland besteedde, viel de belangstelling ook dit jaar tegen. De discussies binnen de dc en de klankbordgroep gingen met name over het thema verbinden, en over het Markermeer en IJmeer. Vooral de ligging van beide meren vlakbij Flevoland genereerde veel belangstelling voor dit onderwerp. Via een aantal excursies hield de dc nauw contact met de beide beheer-eenheden in Flevoland.

Utrecht

In 2008 moest dc Utrecht afscheid nemen van haar voorzitter en vicevoorzitter. Gelukkig werd dit intern goed opgevangen en kwam de continuïteit niet in gevaar. Ook dit jaar combineerde de dc de jaarvergadering met een excursie, ditmaal naar weidevogelgebied Eemland. Ook konden leden in het najaar mee op excursie, ditmaal naar Botshol. De klankbordgroep hielp de dc in 2008 bij de voorbereiding van adviezen richting Natuurmonumenten. Zo werd meegedacht over de onderwerpen 'natuurvisie Haarzuilens', 'klimaatbeleid' en 'evaluatie graslanden'. De jaarlijkse excursie van de klankbordgroep ging naar Vathorst en Nationaal Landschap Arkemheen-Eemland.

Noord-Holland

De dc verwelkomde in 2008 vier enthousiaste kandidaat-leden. Twee zittende dc-leden beëindigden hun lidmaatschap. Belangrijk aandachtspunt van dc Noord-Holland in 2008 was het contact met de leden in Noord-Holland. De e-mail klankbordgroep functioneert nog steeds goed als constructief instrument voor het raadplegen van de leden. In 2008 lanceerde de dc de succesvolle nieuwsbrief voor deze klankbordgroep. Daarnaast introduceerde de dc

Haarzuilens

een regionale contactgroep, die met leden spreekt over onderwerpen uit hun directe omgeving. Regelmatig waren medewerkers van Natuurmonumenten in 2008 aanwezig bij de dc-vergaderingen, voor het uitwisselen van ontwikkelingen en adviezen. Zo werd onder meer gesproken over het herstel van de 's-Gravelandse Buitenplaatsen, het baggeren in het Zwanenwater en het jeugdbeleid Naardermeer. Ook onderzocht dc Noord-Holland hoe Natuurmonumenten omgaat met haar onroerend goed en cultuurhistorische gebouwen. Tot slot volgt de dc, samen met de dc's Amsterdam en Flevoland, nauwgezet de visieontwikkeling voor de inrichting IJmeer.

Amsterdam

In 2008 concentreerde dc Amsterdam zich met name op het versterken van het contact met de leden, als het gaat om natuur en ecologie in en rond Amsterdam. Hierbij is een directe koppeling aan eigendommen van de vereniging niet noodzakelijk. In dit kader organiseerde dc Noord-Holland een voorjaarslezing over de ontwikkelingen rond het IJmeer/Markermeer. Daarnaast wist de dc het bereik van de Nieuwsbrief aanzienlijk te vergroten en haar inbreng in bestaande natuur-/milieunetwerken in de stad te versterken. Aan de jaarlijkse ledenvergadering koppelde de dc een lezing door de regiodirecteur Noord-Holland/Utrecht over de Toekomstvisie van de vereniging voor deze regio. Ook over zaken als IJdoorn en de actiegroep Kwade Zwaan had de dc intensief contact met de werkorganisatie.

Zuid-Holland

In 2008 organiseerde dc Zuid-Holland twee ledenavonden (voor zo'n honderd leden) rond

IJmeer

het thema Delta-natuur, in Schiedam en Vlaardingen. Op beide avonden braken de leden een lans voor de boeren rond hun gemeenten. Zij verwachten dat Natuurmonumenten in haar beheerbeleid nadrukkelijk ook ruimte biedt aan de agrarische stand, met name de veehouderij. Eenzelfde signaal gaf de e-mail-klankbordgroep over de Meije graslanden. De dc bracht hierop in nauwe afstemming met de regiodirectie een eigen zienswijze in op dit Natura 2000-voornemen.

In het kader van verbinden organiseerde de dc twee excursies (naar de ganzen en naar noord Rotterdam) en een dc-vergadering op het Voornes Duin. Tot slot verzorgde dc Zuid-Holland in 2008 ruim 130 presentaties voor verenigingen en clubs, en een bijeenkomst met haar vrijwilligers beleidsbeïnvloeding.

Zeeland

De dc Zeeland legde in 2008 haar digitale klankbordgroep (zeventig deelnemers) vragen voor over het mosseldossier. Opvallend was dat bijna de helft van de respondenten zich niet stoorde aan de negatieve 'stemmingmakerij' van de vissers. Tweederde had graag gezien dat Natuurmonumenten in een eerder stadium berichtgeving had verstrekt. Een opvallende uitkomst. Verder had de dc in 2008 contact met de werkorganisatie over de excursie van de verenigingsraad in Zeeland. In september stond de jaarvergadering van dc Zeeland in het teken van kustversterking. Ook dacht de dc mee over de notitie Deltaproblematiek, die op advies van de drie 'Delta-dc's' in de verenigingsraad aan de orde kwam. Daarnaast werd er gediscussieerd over een dc-notitie over de rol van de dc in de organisatie van Natuurmonumenten.

Mosselvisser

Noord-Brabant

Dit jaar bezocht de dc beheerteam West-Brabant op de oude Buisse Heide, en beheerteam Zuid-Oost Brabant bij het natuurproject op het Plateaux. Daarnaast waren er twee overleggen met het publiekscommunicatieteam in Oisterwijk, en bezocht de dc klankbordgroep belangenbehartiging Utrecht. Ook stak de dc veel energie in uitwisseling en promotie. Zo bezocht de dc een aantal informatie-avonden en symposia. Bij grote evenementen zorgde de dc voor een bemande promotiestand. De drie informatieteams voerden regelmatig overleg met medewerkers van Natuurmonumenten. En via de TIP-kar spraken zij honderden leden en niet-leden in het veld. De jaarlijkse districtsledenvergadering stond dit keer in het teken van de 'Groene Delta' in Den Bosch. In het jaarlijkse gesprek met de regiodirecteur kwam de dc tot de volgende conclusies. De dc zet de ingezette koers door. De dc-vergaderingen worden bijgewoond door een medewerker van Natuurmonumenten. En de dc woont de breed-regio-bijeenkomsten van Natuurmonumenten bij.

Limburg

De dc Limburg vergaderde acht keer in 2008. Met de werkorganisatie wisselde zij onder meer informatie uit over de ontwikkelingen rond de voorgenomen aanleg van de 'buitenring' in Parkstad Limburg met de dreigende aantasting van natuurgebieden, over de mogelijke heropening van de IJzeren Rijn en over de (trage) voortgang van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Daarnaast bereidde de dc beide vergaderingen van de verenigingsraad voor. Zij werd daarbij door de klankbordgroep Zuid-Limburg en de klankbordgroep Midden- en Noord Limburg gevoed met vragen en standpunten over beleidsnota's. De klankbordgroepen

TIP-kar

functioneren naar wens, al vereist het verloop wel een regelmatige werving. Zo'n veertig leden bezochten de jaarvergadering en de excursie bij de Volmolen in Epen. In april bezocht de dc de feestelijke heropening van het gerenoveerde bezoekerscentrum Brunsummerheide. En in juni vergaderde dc Limburg met algemeen directeur Jan Jaap de Graeff en regio-directeur Christ Rijnen. Op de agenda stonden de ENCI/Sint Pietersberg, de ledenwerving en -binding, en het excursiebeleid.

5.5 Werken bij Natuurmonumenten in 2008

Gouden werkgever

In 2008 ronder Natuurmonumenten een medewerker-tevredenheidsonderzoek af. Daaruit bleek dat de meeste medewerkers hun werk zinvol vinden, voldoende afwisseling ervaren, zich gewaardeerd voelen en graag bij Natuurmonumenten blijven werken. Wel ervaren veel werknemers een hoge werkdruk. Van de circa honderd bedrijven (met minder dan duizend medewerkers) die Bureau Effectory onderzocht, is Natuurmonumenten als vijfde geëindigd en was daardoor een van de 'gouden werkgevers' in 2008. Een mooi resultaat.

Werkdruk, samenwerken, leiderschap

Een belangrijk en hardnekkig knelpunt blijft de hoge werkdruk die veel medewerkers van Natuurmonumenten ervaren. Dit is binnen de regio's en afdelingen breed besproken met als doel een duidelijker beeld te kunnen vormen van de achterliggende oorzaken en mogelijke oplossingsrichtingen. Om de verbeteringen te monitoren en te borgen benutten we de bestaande halfjaarlijkse voortgangsrapportages, risico-inventarisaties en evaluaties (RI&E),

Vaste medewerkers in 2008

medewerkers met dienstverband (vast en tijdelijk)	644
mannelijk	60 %
vrouwelijk	40 %
fte's	529
fulltime	47 %
parttime	53 %
nieuw in dienst	76
uit dienst	35
doorgestroomd	14
wijzigingen in deeltijd%	75

de functioneringscyclus, werkoverleggen en de ontwikkelplannen (OMO) voor de afdelingen en regio's, die voortkomen uit het Natuurmonumenten meerjarenplan.

Om onze leidinggevenden te ondersteunen, is het thema werkdruk op meerdere momenten besproken. In 2008 stond de 1 ½ daagse managementconferentie in het teken van 'prioriteiten stellen'. Ook tijdens de 'leergang voor managers' die in 2008 startte, kwam het thema werkdruk aan de orde. Deze leergang is opgezet voor alle leidinggevenden bij Natuurmonumenten. In groepen van zo'n twaalf collega's werken zij via een meerdaags trainingsprogramma aan het verbeteren van hun leiderschapskwaliteiten. De deelnemers die dit traject in 2008 afrondden, waren zeer positief.

Vrijwilligers: een groeiende groep

De inzet van de vele vrijwilligers is onmisbaar om al het werk van Natuurmonumenten gedaan te krijgen. Wij zetten hen in voor natuurbeheer, inventarisatie van planten en dieren, promotiewerk in onze bezoekerscentra, excursies, externe belangenbehartiging en het werk op onze kantoren. Conform het meerjarenplan wil de directie van Natuurmonumenten uiterlijk in 2013 de capaciteit aan vrijwilligersinzet verdubbeld hebben. Regionaal en centraal wordt er (samen) gewerkt aan ondersteuning en begeleiding, voorzien van een financiële impuls, om die ambitie te realiseren. In 2008 organiseerden we opleidingen voor vrijwilligers, zoals EHBO in het veld, duurzaam bosbeheer, historische moestuinen, workshops voor vrijwilligers van bezoekerscentra, trainingen promotiewerk. In enkele beheereenheden ontwikkelden we daarnaast werkinstructiekaarten voor vrijwilligers in het natuurbeheer. Ook startten we

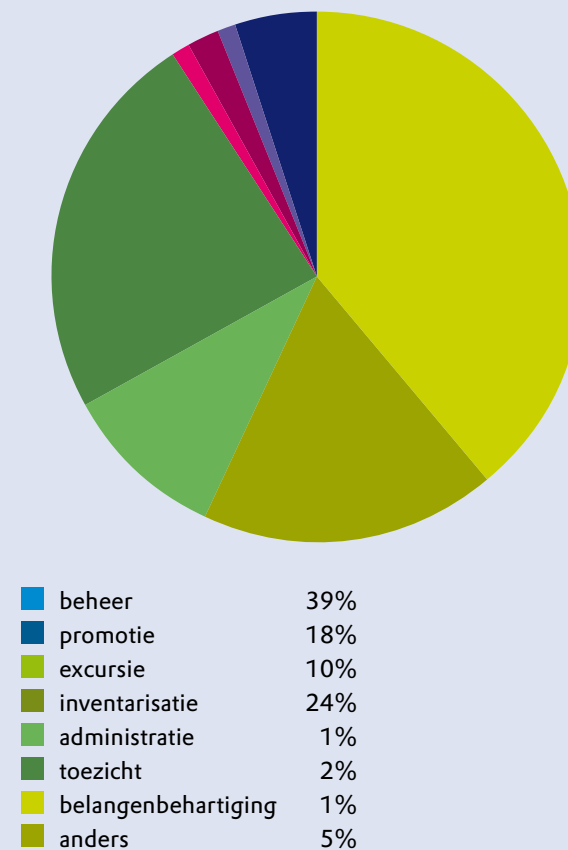

opleidingen voor medewerkers die vrijwilligers begeleiden in het veld. Bovendien lanceerden we een intranetsite waar deze medewerkers informatie vinden over het begeleiden van vrijwilligers. Ledenmagazine Natuurbehoud introduceerde in 2008 een rubriek die vrijwilligerswerk in beeld brengt. Ook verzond Natuurmonumenten in 2008 kerstpakketten aan alle vaste vrijwilligers. Alle inspanningen leidden tot meer inzet van vrijwilligers in 2008. Het aantal vaste vrijwilligers steeg van circa 2.300 naar circa 2.600; samen verrichtten zij 170 fte aan werk (2007: 148 fte). Het aantal incidentele en groepen vrijwilligers daalde van circa 6.000 naar circa 5.300. Wel leverden zij evenveel inzet als in 2007, namelijk totaal 56 fte. Ook positief is dat onze vrijwilligers op steeds meer plaatsen in de organisatie actief worden, en in toenemende mate onze kantoren versterken.

Naar een groenere organisatie

Vanaf 2010 moet Natuurmonumenten klimaatneutraal werken met zo min mogelijk compensatie. Een gezonde ambitie voor een groene organisatie. In september 2008 startte het project Natuurmonumenten Klimaatneutraal met een pilot op het centraal kantoor en in de regio's Gelderland en Noord-Brabant/Limburg. In 2009 volgen de andere vier regio's. Het project is een onderdeel van het Programma Klimaat van Natuurmonumenten. Daarin werd al in 2007 een klimaatvoetafdruk van Natuurmonumenten vastgesteld, met daarin onze CO₂-uitstoot door eigen werkzaamheden. Begin 2008 inventariseerden en implementeerden we organisatiebrede maatregelen voor CO₂-vermindering. Ook het verduurzamen van gebouwen en een verbeterd vervoerbeleid hoorden daarbij. Najaar 2008 startte een interne campagne en ontvingen medewerkers een enquête, teneinde alle medewerkers te motiveren

Taakvelden van vrijwilligers

om klimaatneutraal te werken. De resterende CO₂-uitstoot compenseerden we in 2008 voor het centraal kantoor. Wat dit opleverde? Het centraal kantoor van Natuurmonumenten werkt vanaf 2008 klimaatneutraal. We hebben zicht op de grootste 'CO₂-veroorzakers' binnen Natuurmonumenten (vervoer, gebouwen en papiergebruik). We weten welke organisatorische maatregelen nodig zijn om onze gebouwen te verduurzamen. Een aantal panden zijn duurzamer gemaakt (zoals Villa Labora in 's-Graveland). En het onderwerp energiebesparing is nu bespreekbaar en gaat steeds meer leven in de organisatie.

Ziekteverzuim en ongevallen

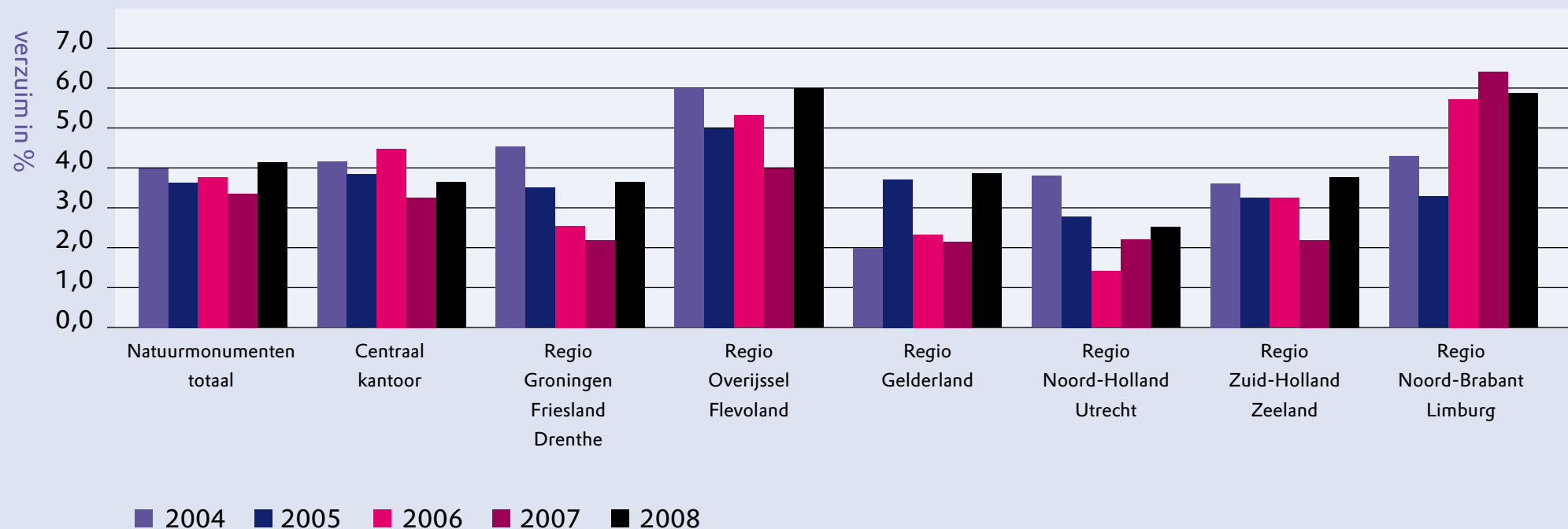
Het ziekteverzuim van de medewerkers van Natuurmonumenten is na een aantal jaren van dalingen gestegen: van 3,3% in 2007 naar 4,1% in 2008 (inclusief langdurig verzuim, exclusief WIA). De stijging is te wijten aan een lichte toename van langdurig verzuim. Voor een juiste verzuimaanpak volgden ook in 2008 veel leidinggevenden een workshop over verzuimgesprekken. Verder werden drie vrijwilligers en vier medewerkers van beheer-eenheden in 2008 getroffen door een ongeval. Gelukkig waren zij snel weer op de been.

Villa Labora, 's-Graveland

Ziekteverzuim Natuurmonumenten 2004-2008

Het ziekteverzuim in deze tabel is exclusief Wao/Wia en zwangerschapsverzuim.

5.6 Besturen en de organisatie in de toekomst

Natuurmonumenten is nu twee jaar op weg met de uitvoering van het Meerjarenplan 2007-2012, onder de titel '100 jaar en springlevend'. Hoewel de uitvoering daarvan in grote lijnen op koers ligt, is de financieel-economische situatie in Nederland ernstig verslechterd.

De toekomst is onzeker, zo zal het mogelijk moeilijker worden om leden en fondsen te werven. Voor de begroting 2009 is een bezuiniging doorgevoerd van 3,7 miljoen euro ten opzichte van eerdere ramingen. Die bezuiniging realiseren we ten dele door een korting op het projectenbudget, en ten dele door een algemene korting op de exploitatie van de hele organisatie. Verder wordt in 2009, zoals eerder al was afgesproken, een tussenbalans opgesteld van het meerjarenplan: waar staan we en zijn aanpassingen nodig? In het kader van die tussenbalans wordt bekeken of de kloof tussen beschikbare middelen en na te streven ambities gedicht kan worden, of dat ambities moeten worden bijgesteld.

"Ik merk dat we steeds ondernemender worden"

"Mensen moeten ook vanuit de stad de natuur kunnen beleven. Dat vind ik belangrijk, niet alleen vanuit mijn vak als bioloog, ook als inwoner van Amsterdam. Pas als mensen de natuur beleven, hechten ze belang aan het behoud van die natuur.

Natuurmonumenten vervult die verbindende rol. Daarom startte ik een aantal jaar geleden als vrijwilliger bij Natuurmonumenten. Eerst als natuurgids, daarna als voorzitter van districtscommissie Amsterdam en sinds 2002 als bestuurslid. Ik merk dat Natuurmonumenten steeds ondernemender wordt, door alle lagen van de organisatie heen. Mensen kunnen nu terecht voor hout van Natuurmonumenten, voor vogelhuisjes, arrangementen. En zonder omwonenden en lokale ondernemers was bijvoorbeeld het Berendpad in

Saskia de Jonge, bestuurslid
Natuurmonumenten en
directeur Milieucentrum
Amsterdam

Vorden er niet gekomen. Verder was natuurlijk het Klimaatbos in 2008 een prachtig voorbeeld van ondernemerschap. Deze initiatieven leveren niet alleen geld op, ook betrokkenheid en enthousiasme.

"Als bestuur bouwen we die ingezette koers graag uit. Onze nieuwe bestuurscommissie Verenigingszaken en marketing, waaraan ik deelneem, stimuleert het denken over marketing en identiteit. We voeren vruchtbare discussies met het bestuur, de directie en de werkorganisatie om de

bewustwording van merk en identiteit vast te houden, en te blijven investeren in communicatie en marketing. Want veel mensen denken 'Het gaat wel goed met Natuurmonumenten en de natuur, dat zal altijd wel zo blijven'. Met onze communicatiemiddelen willen we echter de boodschap uitdragen: 'Natuur is en blijft urgent, en Natuurmonumenten heeft u nodig'. Dat vind ik een belangrijke uitdaging in mijn bestuurswerk. De natuur in Nederland is tenslotte niet vanzelfsprekend!"

6 Risicomanagement

Natuurmonumenten is zich bewust van de risico's die gepaard gaan met de te verrichten activiteiten. Via risicomanagement zetten wij ons ervoor in die risico's systematisch te bewaken, beperken en beheersen.

In 2008 nam Natuurmonumenten een systematischer aanpak van het risicomanagement onder de loep. Een plan van aanpak is inmiddels aan het bestuur voorgelegd en wordt in 2009 uitgevoerd.

6.1 Risico's van beheer en beleid

Natuurvisie en kwaliteitstoets

De kernactiviteit van Natuurmonumenten is het ontwikkelen, behouden en beheren van natuurgebieden met hoge natuurwaarden. Om een goed en deskundig beheer te waarborgen, stelt Natuurmonumenten voor ieder natuurgebied elke tien à vijftien jaar een natuurvisie vast, met te behalen toetsbare doelstellingen. Aan de hand van die natuurvisie kunnen we meten, bijvoorbeeld via het monitoren van flora en fauna, in hoeverre we onze doelstellingen ook realiseren. Elke zes jaar voert Natuurmonumenten voor elk gebied een kwaliteitstoets natuurbeheer uit. De uitslag van deze toets geeft inzicht in risicofactoren en aanleiding voor aanpassingen in het beheer. In [2.5 Hoge natuurkwaliteit behouden](#) leest u meer over de in 2008 uitgevoerde kwaliteitstoetsen.

Beleids- en beheerevaluatie op landelijk niveau

In 2008 voerde de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer evaluaties uit van het beheer van de botanische graslanden van Natuurmonumenten en van onze algemene graslanden. Deze evaluaties gaven inzicht in de effectiviteit van het beheer, de vraag welke risicofactoren zich voor deze natuurtypen voordoen en leidden tot conclusies en aanbevelingen. In [2.5 Evaluatie botanische graslanden](#) leest u daar meer over.

Bloemrijk grasland

Beïnvloeden van het beleid

Voor het beheer van onze gebieden zijn externe factoren vaak heel belangrijk. Dat geldt bijvoorbeeld voor de grondwaterstand, voor de kwaliteit van de lucht (ammoniak) en het oppervlaktewater. Ook is versnippering vaak een probleem: grote, aaneengesloten natuurgebieden bieden betere waarborgen voor flora en fauna en voor de biodiversiteit. En ook met het oog op de klimaatverandering is het belangrijk aaneengesloten gebieden te hebben, waardoor soorten zich kunnen verplaatsen. Op al die gebieden zetten wij ons in om de overheid en de politiek te bewegen tot voor de natuur gunstige maatregelen, vaak in samenwerking met andere organisaties. In 2008 speelde dat met name rond de landbouw, de Natura 2000-gebieden en de mosselvisserij. Ook vonden in 2008 waterschapsverkiezingen plaats volgens een nieuw model. Natuurmonumenten steunde, met vele andere natuur- en milieuorganisaties, de lijst 'Water Natuurlijk'.

Veilige natuurgebieden

In 2008 besteedde Natuurmonumenten veel aandacht aan de systematische boomcontroles langs wegen en paden, om het risico van vallende takken te minimaliseren. Soms moeten bomen gekapt worden om te grote risico's voor wandelaars en ander verkeer te voorkomen. Ook de ziekte van Lyme blijft een aandachtspunt: het aantal teken neemt toe, ook het aantal teken dat besmet is met de bacterie die deze ziekte veroorzaakt. Door voorlichting streeft Natuurmonumenten naar het voorkomen van besmettingen en, als daar wel sprake van is, een tijdige aanpak van de gevolgen.

Systematische boomcontroles

6.2 Financiële en juridische risico's

Actief fondsenwervingbeleid

Natuurmonumenten is afhankelijk van diverse bronnen van inkomsten. Een belangrijke bron is natuurlijk de contributie-inkomsten van leden. Maar ook sponsors, de Nationale Postcode Loterij, giften, erfstellingen en legaten, en de subsidies van de overheid zijn noodzakelijk voor het uitvoeren van ons werk. Om die inkomsten op peil te houden, voert Natuurmonumenten een actief fondsenwervingbeleid. In 2008 werd – met succes – extra aandacht besteed aan ledenwerving. Ook het attenderen van mensen op de mogelijkheid om geld na te laten aan Natuurmonumenten werd onder de loep genomen. Een bijzondere actie was de actie

'Klimaatbos': mensen konden door het (laten) planten van bomen en struiken bijdragen aan de aanplant van een Klimaatbos in Flevoland. Ook staken we veel energie in hoe de decentralisatie van het natuurbeleid (provincies worden verantwoordelijk voor de subsidieverschaffing voor natuurbeheer) gestalte moet krijgen.

Reserve als bron van inkomsten

Ontwikkelen en behouden van natuur is een zaak van lange adem. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden 'voor de eeuwigheid' kan behouden en beschermen, wordt de opbrengst van de beleggingen van Natuurmonumenten aangewend. Deze opbrengst stond in 2008 zwaar onder druk, als gevolg van de financieel-economische ontwikkelingen. Ingrijpen in de lopende begroting 2008 werd door het bestuur niet verstandig geacht. Wel werd besloten tot een bezuiniging op de uitgaven in de begroting

voor 2009. Beoogd wordt om in de toekomst het vermogen weer te laten groeien tot het niveau dat nodig is om met de opbrengst daarvan de continuïteit van de bedrijfsvoering (mede) te waarborgen.

Planning en control

De planning- en controlcyclus bij Natuurmonumenten zorgt voor toekenning van middelen op basis van goedgekeurde activiteitenplannen. Ook waarborgt de cyclus dat de uitvoering van die activiteitenplannen en de besteding van de middelen gedurende het jaar wordt gevolgd door de afdeling Planning en Control. Het is de bedoeling dat het risicomanagement een plaats krijgt in de planning- en controlcyclus bij de vereniging.

6.3 Reputatierisico's

Voor onze reputatie en geloofwaardigheid is het van groot belang dat wij open en transparant zijn in onze handelwijze en berichtgeving. Het blad Van Nature informeert journalisten, beleidsmakers en andere geïnteresseerden over de achtergronden van ons werk, onze standpunten en visie. Ons ledenmagazine Natuurbehoud en de website zijn gericht op een breder publiek. En via persberichten en persexcursies heeft Natuurmonumenten open en frequente contacten met journalisten. In 2008 was er met name veel aandacht voor een zorgvuldige communicatie rond het vangen en doden van overzomerende ganzen op Texel. Deze actie riep nogal wat commotie op; daarom was het zaak de beweegredenen hiervoor goed uit te leggen en toe te lichten. De ledenservice van Natuurmonumenten speelde hierbij als aanspreekpunt voor onze leden eveneens een belangrijke rol.

6.4 CBF-Keurmerk en FSC-certificaat

Natuurmonumenten hecht grote waarde aan onafhankelijke certificaten, als verantwoordingsinstrument richting leden en samenleving. Wij beschikken al geruime tijd over het CBF-Keurmerk, dat inmiddels vervlochten is met de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen. De regio Gelderland voert sinds 2005 het FSC-certificaat, de kwaliteitsnorm voor duurzaam beheerde bossen. Hoewel afgesproken is dat andere regio's zullen volgen, is dit vanwege de werkdruk op andere terreinen nog niet gerealiseerd.

Natuurmonumenten financieel

7.	Financiële kerncijfers 2008	109
8.	Jaarrekening 2008	117
9.	Begroting 2009	166
10.	Financieel meerjarenplan 2009-2014	170

Natuurmonumenten heeft in 2008 in totaal €111,8 miljoen besteed. Er werd €100,3 miljoen uitgegeven aan nieuwe verwervingen, het beheer van natuurgebieden, de beïnvloeding van het beleid en het betrekken van het publiek bij de natuur. Daarnaast is €7,1 miljoen besteed aan wervingskosten en €4,4 miljoen aan kosten voor beheer- en administratie. De vereniging sluit het jaar 2008 af met een tekort van €27,2 miljoen. Dat wijkt aanzienlijk af van het begrote overschot van €2,2 miljoen. Het ongerealiseerde koersverlies op beleggingen van €25,5 miljoen, als gevolg van de koersdalingen op de effectenbeurzen, is hiervoor de belangrijkste oorzaak. Daarnaast waren de kosten ten laste van de bestemmingsreserves en –fondsen niet in de begroting opgenomen. Dat betrof vooral kosten voor achterstallig onderhoud van gebouwen en voor externe profilering. De overige baten en bestedingen waren in grote lijnen in overeenstemming met de beschikbare ruimte in de begroting voor 2008.

Inkomsten en bestedingen in 2008 (x€1 miljoen)

	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Inkomsten			
<u>Inkomsten fondsenwerving</u>	34,1	30,9	31,5
<u>Aandeel acties derden</u>	15,6	13,6	15,0
<u>Overheidssubsidies</u>	38,7	44,5	51,8
Directe baten beleggingen	6,4	7,8	6,6
<u>Koersresultaat beleggingen</u>	25,5 -	1,0	0,1 -
<u>Inkomsten terreinbeheer</u>	10,7	10,5	10,7
<u>Overige baten</u>	4,6	2,2	4,7
Totaal inkomsten	84,6	110,5	120,2
Bestedingen			
<u>Verwerven natuurgebieden</u>	25,1	29,2	36,7
<u>Beheer natuurgebieden incl.beleving en recreatie</u>	53,0	48,2	45,7
<u>Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur</u>	5,4	5,8	5,3
<u>Betrekken van het publiek bij de natuur</u>	16,8	14,9	16,8
Totaal bestedingen	100,3	98,1	104,5
<u>Wervingskosten</u>	7,1	5,9	6,9
<u>Kosten beheer en administratie</u>	4,4	4,3	4,6
Totaal bestedingen	111,8	108,3	116,0
Tekort/overschot	27,2 -	2,2	4,2

De inkomsten toegelicht:

De totale inkomsten van €84,6 miljoen waren in 2008 €25,9 miljoen lager dan begroot.

- De **inkomsten uit fondsenwerving** kwamen uit op €34,1 miljoen, dat is €3,2 miljoen hoger dan begroot en ook €2,6 miljoen hoger dan in 2007. Een verdere uitsplitsing van deze opbrengsten staat in de staat van baten en lasten. Daarin is te zien dat de contributie-ontvangsten van €19,5 miljoen conform begroting waren. De ontvangen giften en schenkingen waren €0,8 miljoen hoger dan begroot, terwijl de inkomsten uit erfstellingen €1,7 miljoen lager waren dan begroot en €1,8 miljoen lager dan in 2007. De inkomsten Sponsoring en Bedrijfsgiften waren €4,2 miljoen hoger dan begroot. Dat komt voor €3,9 miljoen door eenmalige inkomsten uit het Nuon-sponsorcontract dat afgelopen jaar werd afgewikkeld. Tegenover deze inkomsten staan in 2008 €2,3 miljoen aan extra projectkosten. De resterende €1,6 miljoen is toegevoegd aan een bestemmingsfonds en zal Natuurmonumenten de komende jaren besteden aan investeringen en onderhoud van duurzame energieprojecten.
- Het **aandeel acties derden** bestaat voor €14,8 miljoen uit opbrengsten van de **Nationale Postcode Loterij**. Dat is €1,2 miljoen hoger dan begroot dankzij ontvangen gelden uit extra trekkingen voor de HIER-campagne (€0,4 miljoen) en voor de restauratie van het fort Sint Pieter (€0,7 miljoen). Daarnaast werd €0,8 miljoen ontvangen uit puzzelacties met derden, dat grotendeels weer werd besteed aan zichtbaarheidprojecten.
- De **overheidssubsidies** kwamen in 2008 €5,7 miljoen lager uit dan begroot en waren €13 miljoen lager dan in 2007. Het verwervingstempo van nieuwe terreinen was lager dan verwacht. Hierdoor waren de verwervingsubsidies €5,9 miljoen lager dan begroot.

Naar tabel:

[Inkomsten en bestedingen in 2008](#)

Hier tegenover staan lagere verwervingskosten. De inrichtingssubsidies vielen €1,8 miljoen lager uit dan begroot maar waren wel op hetzelfde peil als in 2007. De ontvangen exploitatiesubsidies vielen €2,0 miljoen hoger uit dan begroot dankzij €1,6 miljoen vergoedingen van het Programma Beheer uit voorgaande jaren, en dankzij €0,4 miljoen hogere overige exploitatiesubsidies.

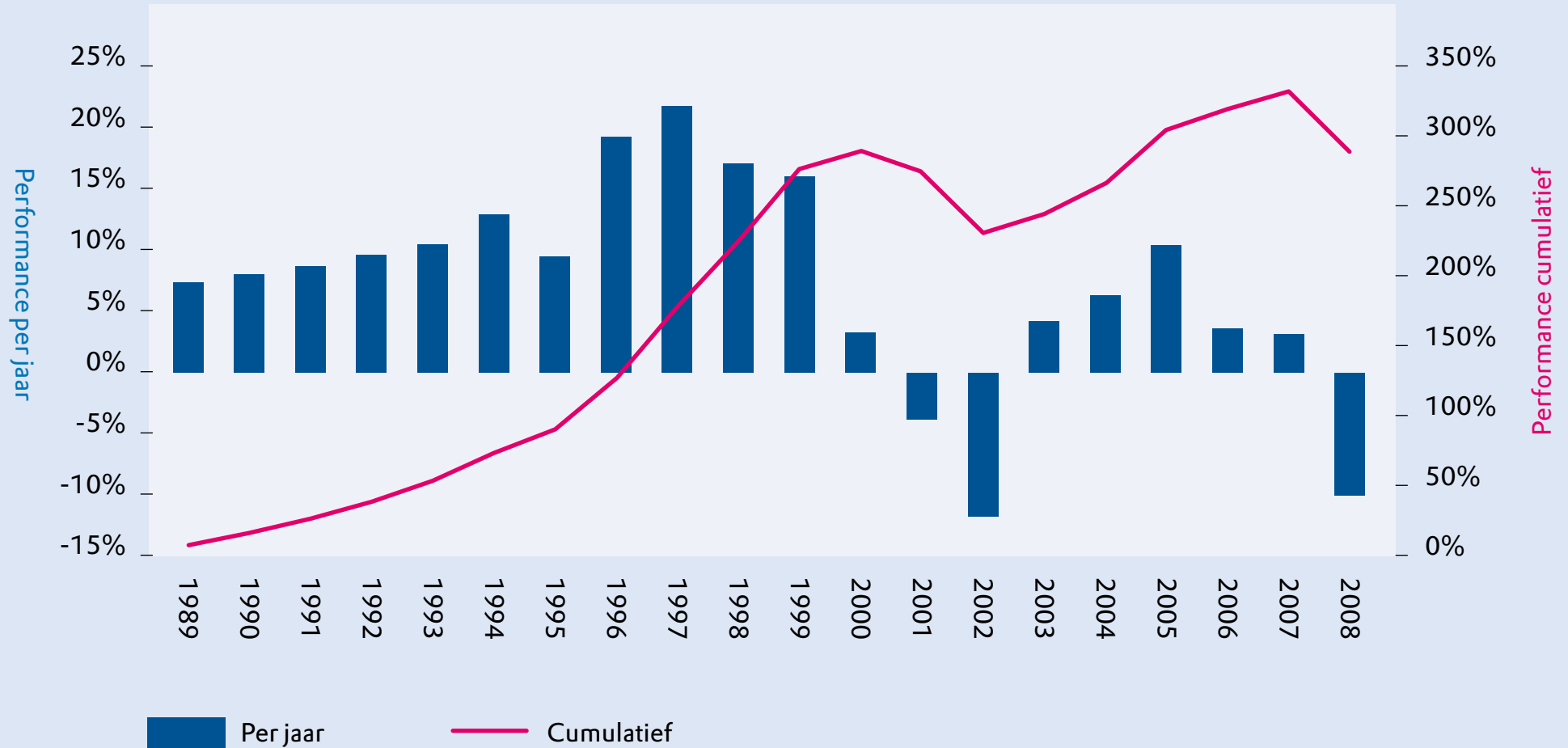
- Het **resultaat beleggingen** kwam in 2008 uit op een totaalrendement (bankrente, couponrente, dividenden en koersresultaten) van -10,0%. Het rendement op aandelen bedroeg -40,8% en op vastrentende waarden 3,9%. Dat komt neer op een totaal nadelig resultaat van €19,1 miljoen, wat bestaat uit €6,3 miljoen direct rendement en €25,5 miljoen nadelig koersresultaat. Het nadelig koersresultaat is nagenoeg geheel behaald op de duurzame aandelen en is het gevolg van de wereldwijde crisis op de financiële markten. In de begroting hield Natuurmonumenten rekening met een rendement van 4,5% ofwel €8,8 miljoen. Het jaarlijks rendement over de afgelopen 10 jaar bedroeg 1,8% (over de afgelopen 20 jaar: 7,0%). In de tabel op pagina 113 is de performance per jaar en cumulatief over de laatste twintig jaar vermeld.
- De **inkomsten terreinbeheer** kwamen nagenoeg uit op het begrote bedrag 2008 en de uitkomst 2007.
- De **overige baten en lasten** betreffen de verkoopopbrengst van gebouwen (€4,4 miljoen) en van gronden en productierechten (€0,2 miljoen) die niet direct bijdragen aan onze kernactiviteiten.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2008

Natuurmonumenten historische performance

De bestedingen toegelicht:

De totale bestedingen kwamen in 2008 uit op €111,8 miljoen. Dat is €3,5 miljoen meer dan begroot.

- De verwervingen van natuurgebieden kwamen uit op €25,1 miljoen, dat is €4,1 miljoen lager dan begroot. De eigen bijdrage in de verwervingskosten bedroeg €3,6 miljoen (€25,1 miljoen kosten minus €21,5 miljoen subsidie). In hoofdstuk 2.1 leest u meer over de verwervingen in 2008.
- De kosten voor het beheer van de natuurgebieden kwamen uit op €53,0 miljoen. Dat is €4,8 miljoen meer dan begroot. Dit kwam voornamelijk door de afwikkeling van de duurzame projecten uit het Nuon-contract (€2,3 miljoen) en voor €2,0 miljoen door de uitvoering van projecten voor achterstallig onderhoud gebouwen ten laste van de daarvoor gevormde Bestemmingsreserve. Ten slotte werd er voor €1,1 miljoen besteed vanuit extra trekkingen van de Nationale Postcodeloterij uit voorgaande jaren. Deze drie posten vormen geen onderdeel van de begroting 2008.
- De kosten voor beïnvloeding beleid overheden voor de natuur bedroegen €5,4 miljoen, hetgeen iets minder is dan gepland.
- De kosten voor betrekken van het publiek bij de natuur kwamen uit op €16,8 miljoen. Dat is €1,9 miljoen hoger dan begroot. Dit komt grotendeels door de extra inspanningen voor zichtbaarheid en naamsbekendheid in 2008 (€0,6 miljoen). Daarnaast waren er extra bestedingen uit opbrengsten van puzzel-acties (€0,7 miljoen, zie onder Aandeel acties derden).

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2008

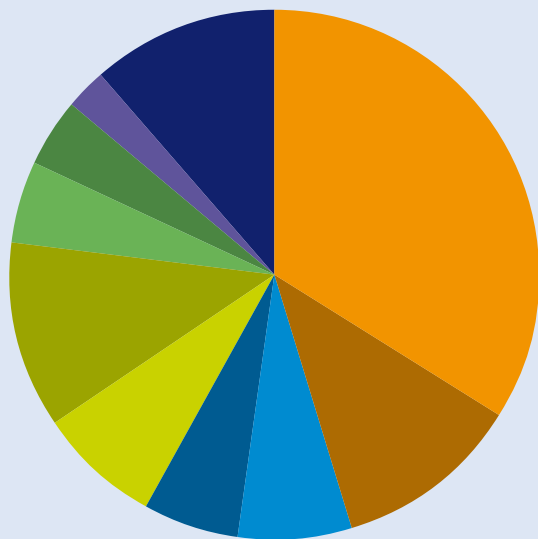
- De wervingskosten bestaan voor het grootste deel uit de kosten voor eigen fondsenwerving. De kosten zijn hoger dan begroot, onder meer door de externe inspanningen voor externe profilering in 2008. De kosten voor fondsenwerving ad €6,4 miljoen bedroegen 18,7% van de inkomsten uit fondsenwerving (in 2007 was dat eveneens 18,7%). Dit cijfer ligt ruim onder de 25% CBF-norm.
- De kosten voor beheer en administratie kwamen met €4,4 miljoen nagenoeg uit op het begrote bedrag en bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering.

Naar tabel:

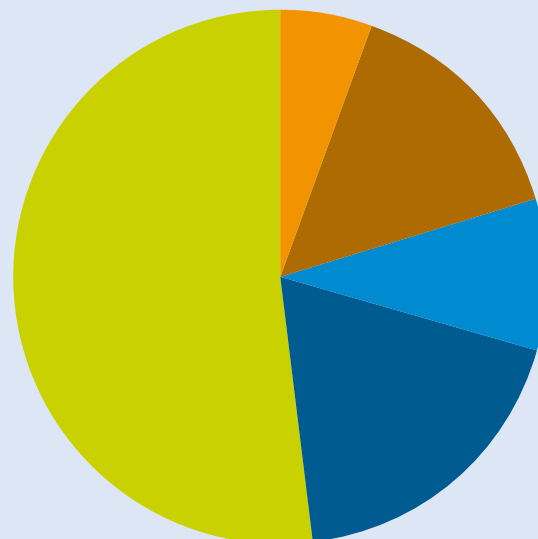
[Inkomsten en bestedingen in 2008](#)

Verwerven en beheren 2008: 78,1 miljoen euro

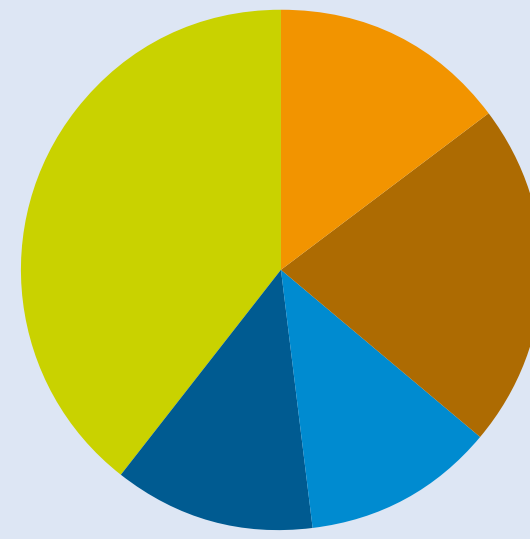
verwerven	26,6 miljoen euro
grasland, landbouwakkers	8,9 miljoen euro
bos, heide, hoogveen, stuifzand	5,4 miljoen euro
water, moeras, rietlanden	4,5 miljoen euro
recreatieve voorzieningen	6,0 miljoen euro
cultuurhistorie	8,9 miljoen euro
grootschalige natuur	3,8 miljoen euro
waterschapslasten	3,2 miljoen euro
toezicht	2,1 miljoen euro
natuurontwikkeling, monitoring, overige	8,7 miljoen euro

Beïnvloeden 2008: 5,4 miljoen euro

uitgeven blad Van Nature	0,3 miljoen euro
afstemmen plannen met derden	0,8 miljoen euro
realisatie EHS	0,5 miljoen euro
vergroten natuur-, cultuur- en milieukwaliteit	1,0 miljoen euro
beïnvloeding natuurbeleid	2,8 miljoen euro

Betrekken 2008: 16,8 miljoen euro

publieksbinding	2,5 miljoen euro
naamsbekendheid	3,6 miljoen euro
ontvangen publiek	2,0 miljoen euro
inzet vrijwilligers	2,1 miljoen euro
ledenbinding	6,6 miljoen euro

8.1 Balans per 31 december 2008 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Activa (x€1.000)

B1 Materiële vaste activa

B1a Natuurgebieden en opstallen

B1b Ruilgronden

B1c Gebouwen, inventaris en machines

B2 Financiële vaste activa

B2a Beleggingen

B2b Leningen

B3 Vorraden

B4 Vorderingen

B5 Liquide middelen

Totaal activa

B6 Ministerie LNV inzake leningen verwervingssubsidies

Restant hoofdsom

Saldo lopende lening

31-12-2008

31-12-2007

	p.m.		p.m.
	3.753		3.388
	18.161		13.911
		21.914	17.299
	167.685		192.967
	155		177
		167.840	193.144
		447	492
		30.721	32.719
		927	6.734
		221.849	250.388
		192.350	173.830
		15.383	19.426
		207.733	193.256

Deel 2 - 8.1 Balans per 31 december 2008 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Deel 1 - 8.1 Balans per 31 december 2008 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Passiva (x€1.000)

31-12-2008

31-12-2007

B7 Reserves en fondsen

Bestemmingsreserves:

B7a Reserve als bron van inkomsten

157.049

181.866

B7b Bestemmingsreserve Externe Profilering

-

1.331

B7c Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

933

3.020

157.982

186.217

Fondsen

B7d Bestemmingsfondsen

11.723

10.658

11.723

10.658

169.705

196.875

B8 Schulden

B8a Langlopende schulden

4.614

4.843

B8b Kortlopende schulden

47.530

48.670

52.144

53.513

Totaal passiva

221.849

250.388

B9 Ministerie LNV inzake leningen verwervingssubsidies

Restant hoofdsom

192.350

173.830

Saldo lopende lening

15.383

19.426

207.733

193.256

8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008

(x€1.000)

Ra Baten uit eigen fondsenwerving

Ra1 Contributies van leden

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

Ra3 Erfstellingen en legaten

Ra4 Verkoopresultaat

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

Rb Aandeel in acties van derden

Rc Overheidssubsidies

Rd1 Directe baten uit beleggingen

Rd2 Koersresultaat uit beleggingen

Re Inkomsten terreinbeheer

Rf Overige baten

Totaal baten [transporteren]

Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
19.522	19.500	19.917
3.117	2.300	2.541
5.616	7.300	7.413
324	470	377
5.517	1.300	1.246
34.096	30.870	31.494
15.620	13.600	14.974
38.745	44.500	51.852
6.353	7.800	6.643
25.477 -	1.000	178 -
10.682	10.530	10.678
4.637	2.200	4.704
84.656	110.500	120.167

Deel 1 - 8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008

(x€1.000)

Totaal baten [transport]
Rg Besteed aan de doelstellingen

Rg1 Verwerving natuurgebieden

Rg2 Beheer natuurgebieden

Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur

Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur
Rh Wervingskosten

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving

Rh2 Kosten subsidies overheden

Rh3 Kosten acties derden

Rh4 Kosten beleggingen

Ri Beheer en administratie

Ri1 Kosten beheer en administratie
Totaal lasten

Tekort 2008

Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
84.656	110.500	120.167
25.087	29.200	36.739
53.007	48.200	45.714
5.408	5.800	5.276
16.801	14.900	16.832
100.303	98.100	104.561
6.368	5.100	5.905
596	500	646
-	-	56
184	300	251
7.148	5.900	6.858
4.375	4.300	4.590
111.826	108.300	116.009
27.170-	2.200	4.158

Bestemming resultaat (x €1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan

2008

2007

Reserve als bron van inkomsten

24.817-

1.992

Bestemmingsreserve project Externe Profilering

1.331-

1.260-

Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

2.087-

1.281

Bestemmingsfondsen

1.065

2.145

Totaal tekort/overschot

27.170-

4.158

De bestemming van het resultaat in 2008 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Na de mutaties in de Bestemmingsfondsen en Bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een negatief saldo van €24,8 miljoen dat is onttrokken aan de Reserve als bron van inkomsten.

8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Als houder van het Keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF) is de jaarrekening van de vereniging Natuurmonumenten opgesteld en ingericht conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. Alle activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hieronder anders is vermeld. De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben. De jaarrekening 2008 is opgesteld overeenkomstig de aangepaste RJ 650. Het saldo van de lopende lening inzake verwervingssubsidies wordt niet meer onder de liquide middelen en schulden op korte termijn opgenomen, maar direct onder de restant hoofdsom en vordering op het ministerie LNV inzake deze leningen. Dat verhoogt het inzicht omdat Natuurmonumenten geen feitelijke beschikkingsmacht heeft over deze middelen.

B1a Natuurgebieden en opstallen

De natuurgebieden en de daarop gevestigde opstallen schrijft Natuurmonumenten, gezien het bijzondere karakter van deze activa, na verwerving geheel af en neemt deze als p.m. op de balans op. We zullen deze gebieden namelijk in principe niet meer afstoten. Bovendien hebben de gebieden geen of zelfs een negatieve opbrengstwaarde. Ook natuurgebieden en eventuele bijbehorende opstallen verkregen uit erfstellingen en legaten neemt Natuurmonumenten p.m. op.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

B1b Ruilgronden

Ruilgronden liggen veelal buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Deze gronden worden in de toekomst uitgeruild met gebieden binnen de EHS. Vaak verkrijgt Natuurmonumenten die EHS-gebieden alsnog gesubsidieerd. De ruilgronden zijn gewaardeerd tegen de totale verkrijgingprijs, onder aftrek van ontvangen subsidies en van een waardedalingvoorziening.

B1c Gebouwen, inventaris en machines

Hieronder worden de aanschaffingen van bedrijfsmiddelen verstaan, zoals investeringen, in gebouwen, inventaris en computers, installaties, machines en werktuigen die nodig zijn voor de exploitatie. Deze worden gewaardeerd op aanschafwaarde minus lineaire afschrijving. Overeenkomstig de algemene jaarverslaggevingrichtlijnen worden verkregen subsidies op deze investeringen direct in mindering gebracht op de aanschafwaarde. De bedrijfsgebouwen schrijft Natuurmonumenten in twintig jaar af. Inventarissen en machines worden in drie, zes of tien jaar afgeschreven.

B2a Beleggingen

De aandelen en bedrijfsobligaties worden gewaardeerd op marktwaarde. De obligaties in staatsleningen zullen worden aangehouden tot het moment van aflossing en worden gewaardeerd op aflossingswaarde, met dien verstande dat, voor zover de staatsobligaties bij aanschaf onder of boven pari noteren, het verschil ten opzichte van de aflossingswaarde aan de verkrijgingwaarde wordt toegevoegd c.q. onttrokken gedurende de resterende looptijd van de betreffende obligatielening.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

B3 Voorraden

De voorraden betreffen artikelen die te koop zijn in de diverse bezoekerscentra en via bestelling bij Natuurmonumenten. Deze voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een voorziening voor incourantheid.

B4 Vorderingen

De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid. De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van berichtgevingen waaruit de omvang voldoende betrouwbaar kan worden geacht.

Reserves

B7a Reserve als bron van inkomsten

Beschermen van natuur in Nederland kost geld, nu en later. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ook in de verre toekomst behoudt en beschermt, is een inkomstenbron nodig om een deel van de jaarlijkse exploitatiekosten te dekken. Hiervoor gebruikt Natuurmonumenten het jaarlijkse rendement op de beleggingen. In 2007 werd het beleggingsbeleid aangepast. Voor de exploitatierekening van de vereniging wordt een verschil gemaakt tussen koersresultaten en direct rendement. De koersresultaten gaan, via de staat van baten en lasten, ten laste of ten gunste van de Reserve als bron van inkomsten totdat het doel van €200 miljoen is bereikt. De rente, dividend of andere opbrengsten die de vereniging genereert zijn beschikbaar ter dekking van de jaarlijkse exploitatiekosten. Op die

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

manier groeit normaliter de jaarlijks aan te wenden dekking voor exploitatiekosten mee met de inflatie. Daarnaast vormt het vermogen een buffer voor jaren waarin de inkomsten mogelijk minder zijn.

De kerndoelstelling van Natuurmonumenten is in de eerste plaats natuurbescherming, waarbij de natuur wordt veilig gesteld en langdurig behouden, ook voor volgende generaties. Gezien deze lange termijndoelstelling is er voor gekozen om, naast de Reserve als bron van inkomsten, geen afzonderlijke continuïteitsreserve (CBF-definitie) in de balans op te nemen.

B7b Bestemmingsreserve Externe Profilerings

Deze reservering maakt Natuurmonumenten voor het programma ter verbetering van de landelijke profilering van Natuurmonumenten. Dit programma werd in 2008 afgerond.

B7c Bestemmingsreserve Achterstallig onderhoud Gebouwen

Deze reserve dient ter financiering van het achterstallig onderhoud op het gebouwenbezit. De reserve wordt gevoed door de verkoopopbrengst van gebouwen met ondergrond in erfpacht, die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van onze kernactiviteiten. Zie ook de toelichting op de balans, post B7c.

Fondsen

B7d Bestemmingsfondsen

Dit zijn de fondsen waarvan de doelstelling door derden is bepaald. Grotendeels gaat het om ontvangsten uit erfstellingen, legaten en gehouden acties, waaraan bestedingsvoorwaarden zijn gekoppeld voor aankoop of beheer binnen een bepaald gebied.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Rg Bestedingen aan de doelstellingen

De vereniging Natuurmonumenten heeft als doel het veilig stellen van de natuur in Nederland in al haar verschijningsvormen. Dit doen we door het:

- verwerven van natuurgebieden
- beheren van natuurgebieden inclusief beleving en recreatie
- beïnvloeden van overheidsbeleid voor de natuur
- betrekken van het publiek bij de natuur en bij Natuurmonumenten.

In hoofdstuk 2, 3 en 4 van dit jaarverslag leest u meer over de belangrijkste resultaten van onze inspanningen in 2008.

De kosten voor het **verwerven van natuurgebieden** betreffen de aankoopkosten van de natuurterreinen en de daarbij behorende opstallen.

De kosten voor **beheren natuurgebieden inclusief beleving en recreatie** betreffen het beheren, behouden en ontwikkelen van natuurwaarden en cultuurwaarden in onze gebieden, en het treffen van recreatievoorzieningen voor de natuurbeleving. Het gaat hier om het jaarlijks terugkerende beheer, de projectmatige kosten van inrichting, de natuurontwikkeling, het groot onderhoud en restauratie. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, machine- en materiaalkosten, waterschapslasten en verzekeringen.

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008](#)

De kosten voor **beïnvloeding beleid overheden voor de natuur** betreffen het uitoefenen van invloed op de besluitvorming van overheden. Landelijk gezien richt onze beleidsbeïnvloeding zich op de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en het natuur- en landschapsbeleid in het algemeen. Regionaal gaat het over onderwerpen in en rond de eigen terreinen van Natuurmonumenten. De bestedingen bestaan in hoofdzaak uit salariskosten voor eigen medewerkers en voor uitbesteed werk.

De kosten voor **betrekken van het publiek bij de natuur** betreffen het maken van educatie- en voorlichtingsmateriaal, het ontvangen van publiek, de organisatie van evenementen, het informeren en beantwoorden van ledenvragen en aan ledenbinding. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, campagnes, het uitgeven van het blad Natuurbehoud en ander drukwerk en de kosten van bezoekerscentra.

Rh Wervingskosten

Deze kosten bestaan voornamelijk uit de **kosten voor eigen fondsenwerving**: kosten van personeel, materieel en uitbesteed werk van de afdelingen van Natuurmonumenten die actief zijn met fondsenwerving. De kosten van ledenwerving beschouwen we hierbij voor 50% als fondsenwervingskosten en voor 50% als kosten voor Betrekken van het publiek bij de Natuur. De overige fondsenwervende acties gaan altijd gepaard met informatieverstrekking over het betreffende natuuronderwerp. Om die reden rekenen we de kosten van fondsenwervende

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008](#)

acties niet geheel, maar voor 75% toe aan kosten eigen fondsenwerving en de overige 25% aan kosten betrekken publiek bij de natuur. De kosten voor naamsbekendheid en zichtbaarheid hebben vooral betrekking op de profilering van de natuur in de samenleving. Daarom rekenen we deze kosten voor 25% toe aan kosten eigen fondsenwerving en voor 75% aan kosten Betrekken publiek bij de natuur.

Ri Kosten beheer en administratie

De Kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen.

8.4 Toelichting op de jaarrekening

In de jaarrekening van de vereniging zijn de cijfers van Stichting Participaties Natuurmonumenten geconsolideerd. In deze stichting zijn ondergebracht: de Houdstermaatschappij Commerciële Activiteiten Natuurmonumenten BV, Horeca-exploitatie Natuurmonumenten BV en Verkoopartikelen Natuurmonumenten BV. Ook zijn de cijfers meegeconsolideerd van de volgende landgoed b.v.'s waar Natuurmonumenten 100% eigenaar van is, namelijk: Landgoed Beekvliet B.V., Frisia B.V., N.V. 't Geslagen Stuk, maatschappij van onroerende goederen, B.V. Ontginningen de Erven Abraham Ledeboer, Koelhuis Delta B.V. en Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen 'Eiland De Tien-Gemeten' B.V. De directie van Natuurmonumenten vormt het bestuur van de stichting en de landgoed-bv's.

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008](#)

Toelichting op de balans

B1a Natuurgebieden en opstallen

Zoals in de grondslagen is vermeld, worden de natuurgebieden en bijbehorende opstallen, gezien het bijzondere karakter, p.m. op de balans vermeld.

B1a Natuurgebieden en opstallen	2008	2007
Boekwaarde per 1-1	p.m.	p.m.
Verwervingskosten natuurterreinen en opstallen	24.835	36.558
Kosten financiering ruilgronden	252	181
Totale verwervingskosten	25.087	36.739
Af: subsidies voor verwervingen	21.534 -	35.690 -
Niet gesubsidieerd deel ten laste van boekjaar	3.553 -	1.049 -
Boekwaarde per 31-12	p.m.	p.m.

Van het niet gesubsidieerde deel financierde Natuurmonumenten €1,5 miljoen met giften en donaties welke werden verkregen uit de gehouden klimaatactie, en voor €0,3 miljoen uit overige geormerkte donaties. Het restant werd ten laste van de begroting 2008 gebracht.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

B1b Ruilgronden (x €1.000)

	2008		2007	
Boekwaarde per 1-1		3.388		4.765
Bij: pachtersinvestering	350			
Bij: aanschaf uit te ruilen gronden	1.387	1.737		
Af: verkocht en uitgeruild		1.372 -		1.377-
Boekwaarde per 31-12		3.753		3.388

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Het is de bedoeling om de portefeuille de komende jaren geheel af te bouwen. Het tempo van vervreemding is onder meer afhankelijk van landinrichtingsprocessen. De ruilgronden zijn gewaardeerd op de kostprijs minus de ontvangen subsidies daarop, onder aftrek van een voorziening voor waardedaling van €0,75 miljoen. De overgenomen pachterinvestering zal worden doorverkocht aan de nieuwe pachter. De aanschaf uit te ruilen gronden betreffen voor €0,8 miljoen gronden in Groningen (Madijk) en €0,5 miljoen gronden bij het klimaatbos in Biddinghuizen. Op de verkochte ruilgronden ad €1,4 miljoen werd een verlies behaald van €0,25 miljoen dat ten laste van de voorziening werd gebracht.

B1c Gebouwen, inventaris en machines (x €1.000)	2008	2007
Boekwaarde per 1-1	13.911	12.198
Bij: aanschaffingen minus desinvesteringen	6.705	3.282
Af: aanschaffing ten laste van bestemmingsfonds	1.256 -	277 -
Af: afschrijvingen	1.199 -	1.292 -
Boekwaarde per 31-12	18.161	13.911

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

In 2008 investeerde Natuurmonumenten, na aftrek van de betreffende subsidies, voor €5,9 miljoen in bedrijfsgebouwen, onder meer in diverse gebouwen op het eiland Tiengemeten (€2,2 miljoen), de verbouwing van het centraal kantoor (€1,5 miljoen), het bezoekerscentrum Oisterwijk (€1,0 miljoen), in bedrijfsgebouwen bij de Brunssummerheide (€0,5 miljoen) en in het bezoekerscentrum Nieuwkoop (€1,3 miljoen).

De investering in het bezoekerscentrum Nieuwkoop ad €1,3 miljoen werd direct ten laste van het bestemmingsfonds Mr. C.G.J.B. Henny gebracht (in voorgaande jaren is dit reeds voor €2,0 miljoen geschied). Naast gebouwen werd €0,8 miljoen geïnvesteerd in inventarissen, machines en installaties.

De boekwaarde van de gebouwen, inventaris en machines is te splitsen in €15,9 miljoen aan werkschuren, bezoekerscentra, machines en €2,3 miljoen aan kantoorgebouwen en -inventaris en computersoftware.

B2a Beleggingen (x €1.000)	2008		2007	
Ter beurse genoteerd	34.888		60.275	
Niet ter beurse genoteerd	266		262	
	35.154		60.537	
Obligaties en obligatiefondsen	40.782		64.676	
Totaal effecten		75.936		125.213
Deposito's bij banken	85.000		66.155	
Overige tegoeden bij banken	6.546		1.551	
Overige beleggingen	203		48	
Totaal overige beleggingen		91.749		67.754
Totaal beleggingen		167.685		192.967

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Conform het aangepaste beleggingsbeleid worden de staatsobligaties gewaardeerd op aflossingswaarde. Dit werd toegepast vanaf april 2008. De beurswaarde van de staatsobligaties bedroeg per 31 december 2008 €42,1 miljoen, wat €1,3 miljoen hoger is dan de balanswaarde. In 2008 werd, evenals in 2007, een gedeelte van de obligatieportefeuille verkocht en omgezet in bankdeposito's, in afwachting van de verdere implementatie van het nieuwe beleggingsbeleid. Vanwege de onrust op de internationale financiële markten is de positie in bankdeposito's in 2008 uitgebreid.

Specificatie van uitstaande bankdeposito's per 31 december 2008:

Ondergebracht bij:	startdatum	einddatum	interest	bedrag
ING	15-12-08	15-12-09	5,00%	€55 miljoen
Rabobank	2-4-08	2-4-09	4,65%	€20 miljoen
Kempen & Co	11-7-08	13-7-09	5,00%	€ 6 miljoen
Rabobank	4-6-08	4-6-09	4,86%	€ 4 miljoen
Totaal deposito's per 31 december 2008				€ 85 miljoen

Van de uitstaande deposito's kan een groot deel ook eerder worden opgenomen bij herbelegging in obligaties of aandelen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Verloopoverzicht aandelen, obligaties en bankdeposito's

	2008	2008	2008	2007	2007	2007
	aandelen	obligaties	bank- deposito's en overige	aandelen	obligaties	bank deposito's en overige
Stand 01-01-2008	60.537	64.676	67.754	61.061	135.383	4.789
Bij: aankopen -/- verkopen	360 -	22.400 -	23.995	410 -	70.386 -	62.965
Bij: uit nalatenschappen	-	-	-	211	1	-
Bij/Af: koersresultaten	25.023 -	1.494 -	-	325 -	322 -	-
Stand 31-12-2008	35.154	40.782	91.749	60.537	64.676	67.754
Stand 31-12-2008 in %	20,96 %	24,32 %	54,72 %	31,37 %	33,52 %	35,11 %

B2a Beleggingen

Het beheer van de beleggingsportefeuille is onder condities uitbesteed aan drie externe vermogensbeheerders. De opdracht aan de vermogensbeheerders is het leveren van rendement binnen een aanvaardbaar risicoprofiel. Natuurmonumenten belegt de portefeuille op duurzame wijze. De vermogensbeheerders letten bij hun selectie van de fondsen dus ook op het beleid en de handelingen van de fondsen op het gebied van milieu en sociale aspecten. Daar wordt op kwartaalbasis over gerapporteerd.

In 2007 stelde Natuurmonumenten een nieuw beleggingsbeleid vast. Er werd besloten de beleggingsmix op termijn aan te passen waarbij er voor 55% in staatsobligaties (aanhouden tot aflossing), 7,5% in bedrijfsobligaties met een rating van ten minste BBB, 27,5% in aandelen en 10% in vastgoedfondsen zal worden belegd. Het nieuwe beleggingsbeleid is nog niet volledig geïmplementeerd. Het herbeleggen in de huidige financiële omstandigheden is nog niet opportuun. De timing voor herbeleggen is heel belangrijk. Zolang de toekomst onzeker blijft zal de huidige grote liquiditeit gehandhaafd blijven.

B3 Voorraden

De voorraden van €0,5 miljoen betreffen de artikelen die Natuurmonumenten verkoopt, zoals boeken, wandelroutes, fietsroutes.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

B4 Vorderingen (x €1.000)	2008	2007
Subsidies verwervingen	7.450	7.402
Subsidies projecten	6.746	5.987
Subsidies exploitatie	6.890	7.673
Nalatenschappen	2.944	5.433
Overlopende rente/interest obligaties/leningen	1.908	1.826
Nog te ontvangen restant bijdrage NPL	167	826
Overige (voornamelijk inzake terreinbeheer)	4.616	3.572
Saldo per 31-12	30.721	32.719

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

€4,9 miljoen van de Subsidies verwervingen betreft de functieveranderingsubsidies met een lange looptijd. De overige vorderingen hebben een looptijd korter dan één jaar.

B5 Liquide middelen

Het saldo van €0,9 miljoen bestaat uit rentedragende, vrij opneembare tegoeden bij banken.

B6 Ministerie LNV inzake lening verwervingssubsidies

Meer hierover leest u in de toelichting op de lening ter financiering verwervingssubsidies, aan de creditzijde van de balans.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

B7a Reserve als bron van inkomsten (x€1.000)	2008	2007
Saldo per 1-1	181.866	179.874
Bestemmingen saldo staat van baten en lasten	24.817 -	1.992
Beschikbaar per 31-12	157.049	181.866

Zoals al eerder toegelicht (zie 8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling) gebruiken we directe beleggingsopbrengsten van deze reserve om de jaarlijkse exploitatie-tekorten te dekken.

B7b Bestemmingsreserve Externe Profilering

In 2005 is de Bestemmingsreserve Externe Profilering gevormd. Deze reserve is bedoeld voor het verhogen van de profilering van Natuurmonumenten. Dit programma is in 2008 afgerond.

**B7c Bestemmingsreserve achterstallig
onderhoud gebouwen (x €1.000)**

	2008	2007
Beschikbaar per 1-1	3.020	1.739
Bij: dotatie uit verkoopopbrengst gebouwen	-	2.000
Bij: uit begroting 2008	900	-
Af: uitgevoerd onderhoud	2.987 -	719 -
Beschikbaar per 31-12	933	3.020

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

De dotatie aan deze reserve in 2007 en 2006 is opgebouwd uit de opbrengsten van verkopen gebouwen met ondergrond in erfpacht. Daarnaast werd er in de begroting van 2008 €0,9 miljoen opgenomen voor achterstallig onderhoud. De kosten van achterstallig onderhoud worden vanaf 2007 in vijf jaar volgens een onderhoudsplan uitgegeven. De totale kosten van dit onderhoudsplan zijn in 2007 vastgesteld in de beleidsnota gebouwenbeheer en komen uit op €6 miljoen.

B7d Bestemmingsfondsen (x€1.000)

	2008	2007
Beschikbaar per 1-1	10.658	8.513
Bij: giften/donaties	4.286	2.287
Af: beleggingsresultaat(2007:bij)	662 -	265
Af: bestedingen	2.559 -	407 -
Beschikbaar per 31-12	11.723	10.658

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Specificaties:	Saldo 31-12-07	Besteding in 2008	Toevoeging 31-12-08	Saldo 31-12-08
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	4.303	1.256	328 -	2.719
Fonds Wijde Blik	1.384	25	138 -	1.221
Fonds Acquoy-Nairac	1.444	-	144 -	1.300
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	-	-	175
Fonds Stichting Tentink Antink	438	-	44 -	394
Fonds de Wieden	198	198	-	-
Fonds Aankopen natuurterreinen	-	-	487	487
Het Kievitsbloem Fonds	-	-	45	45
Fonds Martin van Gent Project	-	-	307	307
Van Tienhoven Studiefonds	68	-	7 -	61
Everwijn Arntzenfonds	26	-	-	26
Fonds overige donaties	2.622	1.080	3.446	4.988
	10.658	2.559	3.624	11.723

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Aan deze fondsen zijn de ultimo boekjaar nog niet bestede giften en donaties en de beleggingsopbrengsten toegevoegd, en de bestedingen van in voorgaande jaren toegevoegde giften en donaties onttrokken. In 2008 waren de beleggingsopbrengsten negatief. De doelstelling van de bestemmingsfondsen is door derden bepaald:

Fonds mr. C.G.J.B. Henny

Dit fonds verkreeg Natuurmonumenten dankzij testamentaire beschikkingen en moet worden besteed voor liefst één van de projecten van Natuurmonumenten. In 2008 is, evenals in voorgaande jaren, het rendement toegevoegd en zijn de investeringen in het nieuwe bezoekerscentrum te Nieuwkoop uit dit fonds besteed.

Fonds Wijde Blik

Dit fonds wordt gevormd door een subsidie van provincie Noord-Holland en is bestemd voor de oeververdediging van de waterplas de Wijde Blik. In 2008 is het rendement toegevoegd en zijn de kosten voor de oeververdediging ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Acquoy-Nairac

Van dit fonds kunnen de beleggingsopbrengsten worden aangewend voor cultuurhistorische doeleinden.

Fonds Nieuwkoopse Plassen

Van dit fonds wendt Natuurmonumenten de jaarlijkse beleggingsopbrengsten aan voor de financiering van het beheer in de Nieuwkoopse Plassen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Fonds Tentink Antink

De rendementen van dit fonds besteedt Natuurmonumenten aan het behoud van en de zorg voor terreinen en opstallen in de Gelderse Achterhoek, die een natuur- en cultuurwetenschappelijk belangrijke waarde hebben.

Fonds De Wieden

Dit fonds is ontstaan uit schenkingen en wordt aangewend voor projecten in De Wieden. In 2008 is het gehele saldo besteed aan het project vegetatiekartering De Wieden.

Fonds Aankopen natuurterreinen

Dankzij een actie onder de leden werd er €0,6 miljoen bij elkaar gebracht voor niet gesubsidieerde aankopen van natuurterreinen alsmede voor enkele projecten. Een bedrag van €0,5 miljoen kan worden besteed voor aankopen in 2009.

Het Kievitsbloem Fonds

Het doel van dit fonds is het financieel ondersteunen van kleine waterwerken of andere projecten die noodzakelijk zijn voor het onderhoud of herstel van de natte natuur in Nederland. De voorkeur gaat uit naar de oevers van het Zwarte Water en het Zwarte Meer. In 2008 zijn een aantal ontvangen schenkingen toegevoegd.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Het Fonds Martin van Gent Project

In 2008 heeft Natuurmonumenten €0,7 miljoen ontvangen uit een nalatenschap waarmee onder de naam 'Martin van Gent Project' gelden besteed kunnen worden ten behoeve van de verwerving van gronden voor de natuur in samenhang met educatie van de jeugd (waaronder kansarme jongeren). In 2008 is in totaal €0,34 miljoen aan verwervingskosten natuurterreinen ten laste van het fonds gebracht. Het restant ad €0,3 miljoen is beschikbaar voor besteding in 2009 en later.

Van Tienhoven Studiefonds

Dit fonds bestaat uit een hoofdsom van €29.297 en een bedrag van €31.975, dat beschikbaar is voor wetenschappelijk onderzoek.

Everwijn Arntzenfonds

Van dit fonds besteedt Natuurmonumenten het rendement ter dekking van de exploitatiekosten. De hoofdsom blijft in stand.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Fonds overige donaties (x€1.000)	Saldo 31-12-07	Besteding in 2008	Toevoeging 31-12-08	Saldo 31-12-08
Beheer Schieveen/ Ackerdijkse plassen	381	123	-	258
Diverse buitenplaatsen	378	137	493	734
Beekbergerwoud	518	-	-	518
Klimaatprogramma	570	570	333	333
Energieprojecten Nuon	-	-	1.566	1.566
Wandelpaden	-	-	384	384
Overige	775	250	672	1.197
	2.622	1.080	3.448	4.990

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Dit fonds wordt gevoed door de opbrengst van eigen wervingacties voor natuurbeheerprojecten en door ontvangen giften en donaties voor een specifiek doel. De realisatiekosten van deze specifieke doelen komen ten laste van dit fonds.

B8a Langlopende schulden

Deze post verantwoordt leningen met een looptijd langer dan vijf jaar, die zijn afgesloten voor de financiering van het verwerven van natuurgebieden en van restauratieprojecten. De gemiddelde rente bedroeg in 2008 3,79%.

B8b Kortlopende schulden (x€1.000)	2008	2007
Vooruitontvangen subsidies verwervingen	8.754	8.924
Vooruitontvangen contributies volgend jaar	10.759	11.008
Vooruitontvangen subsidies projecten	8.353	3.649
Lopende verplichtingen projecten	4.498	4.738
Niet opgenomen vakantiedagen werknemers	2.924	2.776
Lopende verplichtingen verwervingen	265	356
Nationale Postcode Loterij nog te besteden	802	1.521
Verschuldigd inzake pensioenlasten	1.247	2.546
Af te dragen loonbelasting en sociale premies	877	737
Aflossing op langlopende leningen	208	186
Crediteuren	7.839	9.157
Overige schulden	1.004	3.072
Saldo per 31-12	47.530	48.670

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

De vooruitontvangen subsidies verwervingen en projecten zijn ontvangen subsidies waarvan de verwerving c.q. de projectuitvoering nog moet plaatsvinden. Een groot deel daarvan werd in het laatste kwartaal van 2008 ontvangen. De vooruitontvangen contributies volgend jaar zijn de in 2008 al geïnde contributies voor het jaar 2009. Het nog te besteden bedrag van de Nationale Postcode Loterij betreft een nog aan te wenden bijdrage voor de Sint Pietersberg (€0,54 miljoen) en het Klimaatproject (€0,26 miljoen).

B9 Ministerie LNV inzake Leningen verwervingssubsidies (x€1.000)

Stand leningen per 01-01-2008	173.830
Af: aflossing in 2008, gefinancierd door het ministerie van LNV	3.480 -
Bij: lening bij het Groenfonds in 2008/vordering op LNV	22.000
Stand per 31-12-2008: lening Groenfonds/vordering LNV	192.350

Verloop besteding leningbedrag:

Stand per 01-01-2008		19.426
Bij: lening bij het Groenfonds in 2008	22.000	
storting door LNV voor rente en aflossing	7.111	
afroming convenantsmiddelen	26	
ontvangen rente op het uitstaand bedrag	929	
Af: subsidies voor Natuurmonumenten en de Landschappen	23.982 -	
betaling kosten Groenfonds en Natuurmonumenten	169 -	
betaling rente en aflossing aan het Groenfonds	9.958 -	4.043 -
Stand per 31-12-2008 van de lopende lening		15.383

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen ontvangen van het ministerie van LNV jaarlijks subsidie voor de verwerving van natuurgebieden. Natuurmonumenten, LNV en de Landschappen zijn overeengekomen dat Natuurmonumenten, op aanwijzing van LNV, vanaf 2004 leningen afsluit bij het Nationaal Groenfonds ter financiering van deze subsidies. LNV bepaalt, door middel van toewijzing van subsidies aan Natuurmonumenten en de Landschappen, de bestemming van deze geleende gelden. LNV voldoet alle rente- en aflossingsverplichtingen op de leningen voor Natuurmonumenten. Daarnaast is opgenomen dat de minister van LNV Natuurmonumenten vrijwaart van alle claims van derden die voortvloeien uit het door Natuurmonumenten en/of het Groenfonds niet of niet tijdig voldoen aan hun betalingsverplichtingen uit deze overeenkomst. Gezien bovenstaande bepalingen worden de lening en de daartegenover staande vordering op LNV voor rente en aflossing, wél afzonderlijk onderaan op de balans vermeld - aan de debetzijde en aan de creditzijde - maar niet in de balanstelling opgenomen.

Met ingang van 2008 geschiedt de toewijzing van de betreffende subsidies niet meer door LNV maar door de provincies. Hiertoe is een samenwerkingsovereenkomst gesloten tussen Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen en de Provincies. In deze samenwerkingsovereenkomst zijn de consequenties van de veranderde toewijzingsbevoegdheden geregeld. Tevens is ook in deze overeenkomst de vrijwaring van Natuurmonumenten door de provincies opgenomen zoals hierboven beschreven.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen:

In 1999 is het Natuurontwikkelingsfonds IJmeer ontstaan uit donaties van de Provincie Noord-Holland, de gemeente Amsterdam en Natuurmonumenten. Uit dit fonds worden projecten betaald ter compensatie van het natuurverlies door de aanleg van de wijk IJburg bij Amsterdam. Natuurmonumenten voert alleen het financiële beheer en kan niet zelf over deze middelen beschikken. Het saldo van het fonds bedroeg ultimo 2008 €6,2 miljoen en is nagenoeg geheel belegd in staatsobligaties. Daar Natuurmonumenten uitsluitend het financiële beheer uitvoert, zijn deze middelen alsmede de bestedingsverplichtingen niet in de balans van Natuurmonumenten opgenomen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2008

Toelichting op de staat van baten en lasten

Ra1 Contributies van leden

De contributie-inkomsten kwamen in 2008 uit op €19,5 miljoen, conform begroot. Het ledental steeg van 881.977 (ultimo 2007) naar 882.736 (ultimo 2008). De gemiddelde bijdrage van contributie en contributiegiften per lid steeg van €21,64 (2007) naar €22,11 (2008). In hoofdstuk 4.2 Verbinden van mensen leest u meer over de steun van leden.

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

Onder de ontvangen giften en schenkingen zijn ondermeer de opbrengsten uit fondsenwerende acties opgenomen. In 2008 werd een actie voor het klimaatbos bij Biddinghuizen gehouden (€1,2 miljoen), voor aankopen (€0,5 miljoen) en voor wandelpaden (€0,4 miljoen). Daarnaast werden er vele giften en periodieke schenkingen ontvangen van particulieren.

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008

Ra3 Erfstellingen en legaten (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Ontvangen in het boekjaar	8.105		8.552
Af: reeds in het vorig boekjaar verantwoord	5.433 -		6.572 -
	2.672		1.980
Bij: te verwachten maar nog niet ontvangen	2.944		5.433
Verantwoord in het boekjaar	5.616	7.300	7.413

Ra4 Resultaat verkoop artikelen
(x€1.000)

	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Omzet	747	915	787
Af: kostprijs van de omzet	423 -	445 -	410 -
Brutowinst	324	470	377

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

Rb Aandeel in acties van derden:
Nationale Postcode Loterij en overige (x€1.000)

	Uitkomst 2008	Begroting 2008	Uitkomst 2007
Nationale Postcode Loterij:			
Jaarlijkse bijdrage	13.600	13.600	13.613
Extra geld voor verwerving en inrichting	1.168	-	670
	14.768	13.600	14.283
Overige acties	852	-	691
Totaal Aandeel in acties derden	15.620	13.600	14.974

In 1991 sloot Natuurmonumenten een 30-jarige overeenkomst met de Nationale Postcode Loterij (NPL), die vastlegde dat de vereniging als beneficiënt zal delen in de opbrengst van de loterij. De €13,6 miljoen uitkering (jaarlijkse bijdrage) in 2008 werd geheel aangewend ter financiering van diverse thema's en projecten voor de doelstelling van de vereniging.

In hoofdstuk 4.3 Verbinden van organisaties leest u meer over de thema's en projecten waarvoor de uitkering van de Nationale Postcode Loterij werd gebruikt. Naast de jaarlijkse bijdrage besteedde Natuurmonumenten in 2008 €1,1 miljoen aan NPL-gelden die we in de afgelopen jaren uit extra trekkingen ontvingen. Dit kwam grotendeels ten goede aan de restauratie van fort Sint Pieter (€0,7 miljoen) en de klimaatacties (€0,4 miljoen).

Rc Overheidssubsidies (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Verwervingen van natuurterreinen	21.534	27.500	35.690
Uitvoering van projecten in het kader van de doelstelling	5.994	7.800	6.698
Subsidie voor beheer en exploitatie	11.217	9.200	9.464
Verantwoord in het boekjaar	38.745	44.500	51.852

De overheidssubsidies kwamen in 2008 €5,7 miljoen lager uit dan begroot en waren €13 miljoen lager dan in 2007. Het verwervingstempo van nieuwe terreinen was lager dan verwacht. Hierdoor waren de verwervingsubsidies €5,9 miljoen lager dan begroot. Hier tegenover staan dan ook lagere verwervingskosten. De inrichtingsubsidies vielen €1,8 miljoen lager uit dan begroot maar waren wel op hetzelfde peil als in 2007. De ontvangen exploitatiesubsidies vielen €2,0 miljoen hoger uit dan begroot dankzij €1,6 miljoen vergoedingen van het Programma Beheer uit voorgaande jaren, en dankzij €0,4 miljoen hogere overige exploitatie-subsidies. In hoofdstuk 2 leest u meer over de verwervingen en projecten die Natuurmonumenten in 2008 realiseerde.

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008](#)

Rd Baten uit beleggingen (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Interest obligaties en uitkeringen obligatiefondsen	2.106		2.855
Dividend aandelen	662		1.197
Interest leningen en banksaldi	3.585		2.591
Direct resultaat	6.353	7.800	6.643
Koersresultaat obligaties	1.494 -		322 -
Interest rate swaps en valutatransacties buitenlandse obligaties	1.276		122
Koersresultaat aandelen	25.023 -	1.000	325 -
Valutatransacties buitenlandse aandelen	236 -		347
Totaal koersresultaat	25.477 -	1.000	178 -
Totaal resultaat beleggingen	19.124 -	8.800	6.465

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

In hoofdstuk 7 Financiële kerncijfers is het resultaat op beleggingen nader toegelicht.

Re Inkomsten terreinbeheer (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Opbrengsten uit huren en pachten	7.317	7.488	7.038
Opbrengsten verkoop producten terreinbeheer	1.416	1.163	1.505
Opbrengsten uit excursies	354	349	361
Opbrengsten verleende diensten voor derden	341	181	300
Overige baten	1.254	1.349	1.474
Totaal boekjaar	10.682	10.530	10.678

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

Rf Overige baten (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Verkoop gebouwen met ondergrond in erfpacht	4.405	2.200	3.395
Overige verkopen quota en gronden	232	-	1.309
Totaal boekjaar	4.637	2.200	4.704

De overige baten betreffen de verkoopopbrengsten van gebouwen en terreinen die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van de doelstellingen (kern-activiteiten). De ondergrond van deze gebouwen geeft Natuurmonumenten in erfpacht uit. Natuurmonumenten heeft het recht om na afloop van de erfpachtovereenkomst de panden terug te kopen. Daardoor blijven de panden onder de invloedssfeer van de vereniging.

Rg Bestedingen aan de doelstellingen van Natuurmonumenten (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Eigen organisatie: kosten normale bedrijfsvoering			
Beheer natuurgebieden	35.263	36.000	34.102
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.265	5.100	4.598
Betrekken van het publiek bij de natuur	11.363	11.400	11.180
Totaal eigen organisatie	51.891	52.500	49.880
Projecten			
Verwerving natuurgebieden	25.087	29.200	36.739
Beheer natuurgebieden	17.744	12.200	11.612
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	143	700	678
Betrekken van het publiek bij de natuur	5.438	3.500	5.652
Totaal projecten en verwervingen	48.412	45.600	54.681
Totaal besteed aan de doelstelling	100.303	98.100	104.561
Inzake beheer en verwerving natuurgebieden	78.094	77.400	82.453
Inzake beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.408	5.800	5.276
Inzake betrekken van het publiek bij de natuur	16.801	14.900	16.832
Totaal besteed aan de doelstelling	100.303	98.100	104.561
in % van de baten	118,5%	88,8%	87,0%
in % van de totale lasten	89,7%	90,6%	90,1%

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

Het percentage doelbestedingen ten opzichte van de totale lasten is toegevoegd om het inzicht van de doelbestedingen t.o.v. de totale bestedingen te verhogen.

In hoofdstuk 7 Financiële kerncijfers zijn de bestedingen aan de doelstelling thematisch weergegeven naar soort van activiteit. In de hoofdstukken 2 t/m 4 leest u meer over de bestedingen voor het verwerven en beheren, beïnvloeden en betrekken.

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het boekjaar 2008](#)

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Kosten normale bedrijfsvoering voor fondsenwerving	2.651	2.400	2.323
Kosten projecten voor fondsenwerving	3.717	2.700	3.582
Verantwoord in het boekjaar	6.368	5.100	5.905
In % baten eigen fondsenwerving	18,7%	16,8%	18,7%

De methode van vaststelling van de kosten fondsenwerving is toegelicht in hoofdstuk 8.3

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling.

In hoofdstuk 4 Betrekken leest u meer over de activiteiten rondom fondsenwerving.

Ri1 Kosten beheer en administratie (x€1.000)	Realisatie 2008	Begroting 2008	Realisatie 2007
Verantwoord in het boekjaar	4.375	4.300	4.590
in % van de totale lasten	3,9%	4,0%	4,0%

Natuurmonumenten voerde een benchmark uit op de kosten voor beheer en administratie. Hierbij werden de kosten met andere organisaties vergeleken. Dit betrof zowel goede doelen, overheidsorganisatie als ook commerciële ondernemingen. Uit deze benchmark bleek dat de kosten, alsmede ook de personele bezetting bij Natuurmonumenten lager uitpakken dan bij de vergeleken organisaties. Aan de hand van deze benchmark heeft Natuurmonumenten zichzelf een norm voor kosten van beheer en organisatie opgelegd van 4% van de totale kosten.

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

Kostenverdeelstaat 2008 (x€1.000)	Verwerven/ natuurgebieden	Beïnvloeden overheid	Betrekken publiek	Fondsen- werving	Acties derden	Kosten subsidies	Kosten beleggingen	Beheer en administratie	Totaal 2008	Begroting 2008	Totaal 2007
Verwerving natuurgebieden	25.087								25.087	29.200	36.739
Salarissen en sociale lasten	13.642	3.245	5.031	1.051		378		1.941	25.288	25.509	22.957
Pensioen- en VUT-lasten	1.812	431	668	140		50		258	3.359	3.200	4.522
Overige personeelskosten	1.744	278	841			28		204	3.095	3.300	2.794
Uitbesteed werk	25.976	1.125	8.247	4.766		19		1.189	41.322	33.791	36.702
Materiaalverbruik, kantoor- en administratiekosten	5.130	226	1.737	254		18		554	7.919	8.324	6.737
Afschrijvingskosten	965	22	181			2		40	1.210	1.382	1.281
Assurantiën, financiële kosten, belastingen	3.171	35	61	156		99	184	124	3.830	3.594	3.962
Overige	567	46	35	1		2		65	716	0	315
Totaal kosten	78.094	5.408	16.801	6.368	0	596	184	4.375	111.826	108.300	116.009

De verwervingskosten natuurgebieden kwamen €4,1 miljoen lager uit dan begroot. De subsidies daarop zijn €5,9 miljoen minder dan begroot. Een bedrag van €1,8 van de verwervingskosten werd mogelijk via acties en donaties. De salariskosten waren nagenoeg gelijk aan de begroting. Aan de reservering voor niet opgenomen verlofdagen moest €0,25 miljoen worden toegevoegd. Eind 2008 waren er 644 (eind 2007: 605) medewerkers in

dienst bij de vereniging, hetgeen neerkomt op 528,6 fte's (2007: 489,7 fte's). Gemiddeld was de personele bezetting in 2008 516,8 fte's groot (vorig jaar 494,2 fte's).

De kosten voor uitbesteed werk waren €7,5 miljoen hoger dan begroot. Er waren extra kosten voor uitvoering van extra projecten ten laste van de bestemmingsreserves Externe profilering (€1,3 miljoen) en Achterstallig onderhoud gebouwen (€1,9 miljoen). Ook werd er voor €2,3 miljoen extra besteed door de afwikkeling van de duurzame projecten uit het Nuon-contract. En de investering in het Bezoekerscentrum Nieuwkoop ad €1,3 miljoen werd volledig ten laste van het bestemmingsfonds mr. C.G.J.B. Henny gebracht.

Beloning bestuurders

De bestuursleden van Natuurmonumenten verrichten hun werkzaamheden onbezoldigd. Ook verstrekt Natuurmonumenten geen leningen, voorschotten of garanties aan de bestuursleden. Wel kunnen zij de gemaakte reiskosten declareren. In 2008 werd €4.597 uitbetaald aan reiskosten voor bestuursleden.

Beloning leden van de directie

Drie directeuren leiden de interne organisatie van Natuurmonumenten: de algemeen directeur, de directeur natuurbeheer en de directeur financiën en bedrijfsvoering. Conform de arbeidsvoorwaarden van Natuurmonumenten ontvangen de directieleden geen dertiende maanduitkering of andere bonusregelingen. In 2008 werden geen leaseauto's beschikbaar gesteld aan directieleden of andere functionarissen. De directieleden ontvingen bovendien geen leningen, voorschotten of garanties. De directiesalarissen zijn gebaseerd op de schalen

Naar tabel:

Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008

bij de Rijksoverheid en voldoen aan de Adviesregeling Directiefuncties Goede Doelen
Organisaties die is opgenomen in de gedragscode Goed Bestuur voor Goede Doelen.

De salariskosten van de directie in 2008

(x€1.000)

	Jaarsalaris incl. vakantietoeslag	Pensioen- lasten	Sociale lasten
Algemeen directeur	128	16	10
Directeur Natuurbeheer	108	13	10
Directeur Financiën en bedrijfsvoering	112	14	10

Naar tabel:

[Staat van baten en lasten over het
boekjaar 2008](#)

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

Middels dit overzicht wordt inzicht gegeven in het verloop van de in- en uitgaande kasstromen over 2008. In 2008 bedroeg de inkomende geldstroom in totaal €116,8 miljoen, tegenover €123,7 miljoen in 2007. De uitgaande geldstroom bedroeg in 2008 €122,6 miljoen, tegenover €124,1 miljoen in 2007. De toename van de inkomsten uit eigen fondsenwerving kwam voornamelijk door de afwikkeling van het Nuon contract. Dat heeft gedeeltelijk weer geleid tot extra betalingen aan doelstellingen, in dit geval voor duurzame energieprojecten. In 2007 werd aan deposito's en beleggingen onttrokken om lopende kasgeldleningen af te lossen. In 2008 waren de betalingen voor investeringen groter dan in 2007. Er werd vooral in bedrijfsgebouwen geïnvesteerd, onder meer op het eiland Tiengemeten en voor bezoekerscentra, en ook in ruilgronden.

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

(x€1 miljoen)

	2008	2007
Inkomend		
Overheidssubsidies	43,3	47,2
Eigen fondsenwerving	36,3	31,1
Acties van derden (vnl NPL)	15,4	14,7
Inkomsten terreinbeheer en overige inkomsten	14,5	14,8
Direct resultaat beleggingen	6,1	6,1
Ottrekking deposito en beleggingen	0,2 -	8,3
Desinvestering ruilgronden	1,4	1,4
Aflossing op leningen u/g	-	0,1
Totaal inkomend	116,8	123,7
Uitgaand		
Betalingen aan doelstellingen	103,7	102,0
Betalingen beheer en administratie	4,4	4,6
Aflossing op kasgeldleningen	-	7,0
Betalingen inzake wervingskosten	7,1	6,9
Betalingen investeringen gebouwen machines	5,5	3,0
Betalingen investeringen ruilgronden	1,7	-
Aflossing op langlopende leningen	0,2	0,6
Totaal uitgaand	122,6	124,1

Deel 1 - Kasstromen

	2008	2007
Totaal mutatie liquide middelen	5,8 -	0,4 -
Liquide middelen 01-01	6,7	7,1
Liquide middelen 31-12	0,9	6,7

8.5 Overige gegevens 2008

Bestemming van het resultaat

De bestemming van het resultaat geschiedt conform besluit van het bestuur.

De directie van Natuurmonumenten stelt voor om, na het op peil brengen van de Bestemmingsreserves en de Bestemmingsfondsen, het resterende saldo te onttrekken aan de Reserve als bron van inkomsten. Dit voorstel voor resultaatbestemming is al in deze jaarrekening verwerkt. Meer daarover leest u op [pagina 121](#), in de toelichting op de staat van baten en lasten.

Aan: het bestuur van Vereniging Natuurmonumenten

Accountantsverklaring

Wij hebben de jaarrekening 2008 van Vereniging Natuurmonumenten te 's-Graveland, bestaande uit de balans per 31 december 2008 en de staat van baten en lasten over 2008 met de toelichting, gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de vereniging is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag, beide in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650). Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de vereniging. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de vereniging heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Vereniging Natuurmonumenten per 31 december 2008 en van het resultaat over 2008 in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650).

Wij melden dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Amstelveen, 24 maart 2009

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

S.Haringa RA

De begroting 2009 beschrijft in hoofdlijnen de financiële vertaling van de voor 2009 geplande resultaten en inspanningen van Natuurmonumenten. Daarmee wordt beter zichtbaar waar afwijkingen zitten en kunnen we gericht sturen op resultaten en inspanningen. Met de begroting 2009 werken we verder aan het realiseren van de lange termijn doelstellingen voor het meerjarenplan 2007-2012. Meer daarover leest u in hoofdstuk 10 Financieel meerjarenplan.

Toelichting op totaal baten

Door de verslechterde economische omstandigheden staan de inkomsten onder druk. Daarom heeft Natuurmonumenten de oorspronkelijke plannen voor de begroting 2009 naar beneden moeten bijstellen. De beoogde groei ten opzichte van de begroting 2008 konden we dan ook niet realiseren. De begroting 2009 noteert iets hogere totale baten dan de begroting 2008. Dit heeft met name te maken met de geplande hogere overheidssubsidies voor de aankoop van natuurgebieden. Deze hogere aankoopsubsidies zijn het gevolg van de hogere aantallen hectares die Natuurmonumenten in 2009 verwacht te verwerven.

Toelichting op de bestedingen

Evenals de baten heeft Natuurmonumenten ook de bestedingen 2009 naar beneden moeten bijstellen. De beoogde groei ten opzichte van de begroting 2008 konden we dan ook niet realiseren.

In 2009 verwacht Natuurmonumenten meer hectares te verwerven. Daarom vallen de begrote kosten hiervoor hoger uit dan in 2008. De kosten voor het beheer van onze natuurgebieden zijn lager begroot dan over 2008, door de lagere inrichtingskosten. Om het aantal leden en de inkomsten op peil te houden, begroot Natuurmonumenten in 2009 hogere bestedingen voor fondsenwerving.

Bestemming resultaat

De begroting 2009 noteert een overschot van €1,2 miljoen euro. Dit overschot voegt Natuurmonumenten toe aan de Reserve als bron van inkomsten.

Begroting 2009 (x€1.000)

	Begroting 2009	Realisatie 2008	Begroting 2008
Ra Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1 Contributies van leden	20.000	19.522	19.500
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	2.500	3.117	2.300
Ra3 Erfstellingen en legaten	6.800	5.616	7.300
Ra4 Verkoopresultaat	300	324	470
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1.200	5.517	1.300
	30.800	34.096	30.870
 Rb Aandeel in acties van derden	 13.600	 15.620	 13.600
Rc Overheidssubsidies	49.200	38.745	44.500
Rd1 Directe baten beleggingen	5.900	6.353	7.800
Rd2 Koersresultaat beleggingen	0	25.477 -	1.000
Re Inkomsten terreinbeheer	10.900	10.682	10.530
Rf Overige baten	2.400	4.637	2.200
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transporteren]	112.800	84.656	110.500

Deel 1 - Begroting 2009

	Begroting 2009	Realisatie 2008	Begroting 2008
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transport]	112.800	84.656	110.500
Rg Besteed aan de doelstellingen			
Rg1 Verwerving natuurgebieden	32.300	25.087	29.200
Rg2 Beheer natuurgebieden	47.400	53.007	48.200
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.200	5.408	5.800
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	15.900	16.801	14.900
	100.800	100.303	98.100
Rh Werving baten			
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	5.600	6.368	5.100
Rh2 Kosten subsidies overheden	500	596	500
Rh3 Kosten acties derden	-	-	-
Rh4 Kosten beleggingen	200	184	300
	6.300	7.148	5.900
Ri Beheer en administratie			
Ri1 Kosten beheer en administratie	4.500	4.375	4.300
	111.600	111.826	108.300
Tekort/overschot	1.200	27.170-	2.200

Natuurmonumenten koppelt de financiële meerjarenbegroting aan meetbare resultaten.

Het financieel meerjarenplan 2009-2014 betreft een actualisatie van het meerjarenplan 2007-2012 en richt zich op drie strategische speerpunten: streven naar omvangrijke en goed verbonden natuurgebieden, verbinden van mensen met (Natuurmonumenten) natuur, en ruimte geven aan lokaal initiatief voor de natuur.

Op basis van deze drie strategische speerpunten werken we tot 2012 aan de volgende hoofdpunten:

- gebieden vergroten (met ongeveer 12.000 hectare) en verbinden om landschap, planten en dieren duurzaam te behouden;
- gebieden kwalitatief beheren met het oog op internationaal belangrijke waarden;
- het natuurbeheer uitvoeren met behulp van normkosten;
- via beïnvloeding van overheden geld en instrumentarium veiligstellen voor aankoop en beheer;
- vanuit alle geledingen van de vereniging mensen laten zien wie we zijn, wat we doen, wat mensen daaraan hebben en wat ze eraan kunnen bijdragen;
- mensen op nog meer manieren laten genieten van onze natuurgebieden, bij voorkeur door samen te werken met lokale partners in die gebieden;
- ervoor zorgen dat meer vrijwilligers zich graag op allerlei manieren voor Natuurmonumenten inzetten;

- de verantwoordelijkheden van de organisatie in toenemende mate decentraliseren, met het oog op meer creativiteit, initiatief en een ondernemender houding van medewerkers;
- intern en extern verantwoording afleggen met de inzet van meetbare parameters.

De huidige economische ontwikkelingen leiden mogelijk tot lagere opbrengsten dan Natuurmonumenten in eerder meerjarenplannen had verwacht. Ten opzichte van het vorige financiële meerjarenplan 2008-2013 heeft Natuurmonumenten daarom met name de baten uit beleggingen en uit erfenissen en legaten naar beneden bijgesteld. Daardoor noteert de begroting 2009 lagere begrote aan de doelstelling en lagere begrotingsoverschotten. De ambities uit het meerjarenplan 2007-2012 staan hierdoor onder druk. In 2009 zal Natuurmonumenten de resultaten uit het eerste deel van de planperiode evalueren, en zo nodig het plan inhoudelijk en financieel actualiseren. Ook het bijstellen van de oorspronkelijk geformuleerde ambities behoort dan tot de mogelijkheden.

Financieel meerjarenplan 2009-2014 (x€1 miljoen)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ra Baten uit eigen fondsenwerving						
Ra1 Contributies van leden	20,0	21,5	22,0	22,5	23,2	23,9
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	2,5	2,6	6,2	3,2	3,5	3,5
Ra3 Erfstellingen en legaten	6,8	7,0	7,4	7,6	7,8	8,0
Ra4 Verkoopresultaat	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6
	30,8	32,6	37,2	34,9	36,4	37,2
 Rb Aandeel in acties van derden	13,6	13,6	13,6	13,6	13,6	13,6
Rc Overheidssubsidies	49,2	49,4	52,8	53,1	53,3	53,1
Rd1 Directe baten uit beleggingen	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9
Rd2 Koersresultaat uit beleggingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Re Inkomsten terreinbeheer	10,9	11,0	11,3	11,7	12,2	12,6
Rf Overige baten	2,5	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transporteren]	112,8	115,0	123,4	121,8	124,1	125,1

↑ Deel 1 - Financieel meerjarenplan 2009-2014

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transport]	112,8	115,0	123,4	121,8	124,1	125,1
Rg Besteed aan de doelstellingen						
Rg1 Verwerving natuurgebieden	32,3	32,3	35,6	35,6	35,6	35,1
Rg2 Beheer natuurgebieden	47,4	48,6	50,2	50,0	51,3	52,2
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5,2	5,3	5,5	5,5	5,6	5,7
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	15,9	16,3	19,4	16,8	17,3	17,6
	100,8	102,5	110,7	107,9	109,8	110,6
Rh Werving baten						
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	5,6	5,9	6,0	6,1	6,3	6,3
Rh2 Kosten subsidies overheden	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Rh4 Kosten beleggingen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	6,3	6,6	6,7	6,8	7,0	7,1
Ri Beheer en administratie						
Ri1 Kosten beheer en administratie	4,5	4,7	4,8	5,0	5,1	5,2
	111,6	113,8	122,2	119,6	121,9	122,9
Overschot	1,2	1,2	1,2	2,2	2,2	2,2

Bestuursleden en hun achtergrond (31 december 2008)

dr. Cees Veerman, voorzitter (1949)

Directeur van internationale handelsonderneming Bracamonte B.V.; oud-minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit; lid van de Raad van Commissarissen bij de Rabobank; hoogleraar Duurzame Plattelandsontwikkeling bij de Universiteit van Tilburg en Wageningen Universiteit; was voorzitter van de Deltacommissie; oud-voorzitter van de Raad van Bestuur Wageningen Universiteit en Researchcentrum; oud-lid van het dagelijks bestuur van het Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden en oud-waarnemend dijkgraaf van het waterschap De Groote Waard. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af 2015.

drs. Jan van den Belt, penningmeester (1946)

Econoom, tot 1 november 2008 CFO (Chief Financial Officer) en lid van de Raad van Bestuur van Océ N.V. Daarvoor CFO voor Shell Brazilië, werkzaam in diverse managementfuncties bij Shell op financieel gebied in Engeland en verschillende landen in Zuid-Amerika en in diverse functies bij Unilever in Nederland en Engeland. Gekozen 2008, herkiesbaar 2012, termijn loopt af 2016.

mr. Alfred van Hall, plaatsvervangend voorzitter/secretaris (1947)

Dijkgraaf van het waterschap Hunze en Aa's (Groningen en Drenthe), oud-secretaris van het Waterschap Salland en oud-voorzitter van het Waterschap Eemsholst; betrokken bij de

De verenigingsraad benoemt de bestuursleden van Natuurmonumenten voor een periode van vier jaar. De bestuursleden kunnen eenmaal herbenoemd worden, voor een tweede periode van vier jaar. In bijzondere omstandigheden kan de verenigingsraad besluiten tot afwijking van deze bepaling.

Is er een vacature, dan draagt het bestuur benoemingskandidaten voor aan de verenigingsraad. Het bestuur overlegt met de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad over de te benaderen kandidaten, waarna de vertrouwenscommissie gesprekken voert met de voorgedragen kandidaten en op grond daarvan advies uitbrengt aan de verenigingsraad. Ook over een herbenoeming van bestuursleden brengt de vertrouwenscommissie advies uit aan de verenigingsraad.

Federatie Particulier Grondbezit en voorgangers daarvan en oud-hoogleraar waterstaatsrecht en waterschapsrecht aan de Universiteit Utrecht. Gekozen 2001, herkozen 2005, termijn loopt af in 2009.

Marijke Augusteijn-Esser, bestuurslid (1944)

Oud-Tweede Kamerlid, oud-lid van de gemeenteraad van Emmen en de Provinciale Staten van Drenthe; bestuurslid van Vogelbescherming Nederland en voorzitter van de Drentse Milieufederatie. Gekozen 2003, herkozen 2007, termijn loopt af in 2011.

drs. Liesbeth Cremers, bestuurslid (1948)

Als mede-eigenaresse van het landgoed Vilsteren bij Ommen in Overijssel actief betrokken bij het particulier natuur- en landschapsbeheer; voorzitter van het Overijssels Particulier Grondbezit en vice-voorzitter van de Federatie Particulier Grondbezit (FPG), een landelijke federatie van particuliere grondeigenaren. Gekozen 2004, herkozen 2008, termijn loopt af in 2012.

prof. mr. Jitske de Jong, bestuurslid (1949)

Hoogleraar onroerend-goedrecht aan de Technische Universiteit Delft; tevens lid van het bestuur van het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting en van de Mijnraad (adviesorgaan van de Minister van Economische Zaken). Voorheen werkzaam in de advocatuur, volkshuisvesting en de rechterlijke macht. Oud-lid van de VROM-raad en lange tijd bestuurslid en voorzitter van de Vereniging voor Bouwrecht. Thans nog redactielid van het tijdschrift

Bouwrecht. Oud-lid van het Bestuur, later Raad van Commissarissen van de Vereniging Eigen Huis. Tenslotte was zij bestuurlijk betrokken bij enkele andere organisaties op het terrein van bouwen en wonen. Gekozen 2006, herkiesbaar 2010, termijn loopt af in 2014.

drs. Saskia de Jonge, bestuurslid (1971)

Directeur van het Milieucentrum Amsterdam; voorheen werkzaam bij het ingenieursbureau Oranjewoud B.V., milieucoördinator bij de Nationale Postcode Loterij en bij de Stichting Doen van deze loterij belast met de financiering op het gebied van natuur en milieu; oud-voorzitter van de districtscommissie Amsterdam. Gekozen 2002, herkozen 2006, termijn loopt af in 2010.

drs. Gijs ten Kate, bestuurslid (1954)

Heeft een eigen adviesbureau voor het begeleiden van management teams, artiesten en bestuurders, zowel individueel als binnen de organisaties waar zij werken; voorheen oprichter, partner en directeur van de adviesbureaus FHV BBDO, SWH en inc-21, als zodanig verantwoordelijk voor strategieontwikkeling op het gebied van merkenbeleid, positionering, communicatie en innovatieprojecten voor vele organisaties, waaronder, naast grote commerciële organisaties, ook Sire, Greenpeace en de Waddenvereniging.

Mede-oprichter en directeur van de Global Leaders Academy, voorzitter van de Boeddhistische Omroep Stichting, bestuurslid van de Van Ede Foundation en voorzitter van de stichting Zwarte Kunst van de acteur Helmert Woudenberg. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

drs. Jos Kuipers, bestuurslid (1949)

Watermanager bij Rijkswaterstaat Zuid-Holland. Oud-lid van de Natuurwetenschappelijke Commissie van het Zuidhollands Landschap en oud-lid van de Commissie voor de Milieu-effectrapportage. Oud-advisevend lid van de verenigingsraad als deskundige op het gebied van water en waterstaat, voor zijn benoeming als bestuurslid lid van de districtscommissie Zuid-Holland. Gekozen 2005, herkiesbaar 2009, termijn loopt af in 2013.

drs. Robert Jan van Ogtrop, bestuurslid (1956)

Partner bij de investeringsgroep CVC Capital Partners. Tevens voorzitter van de Raad van Commissarissen van Retail Network, Partners in Lighting, Leaf International en Rutte. Oud-CEO van Bols en van het Franse bedrijf Rémy Cointreau. Oprichter en voorzitter van de Foundation for Natural Leadership, met als doelstelling leiders in contact te brengen met de natuur en daarmee te bewerkstelligen dat zij in hun organisaties op een duurzame wijze uitvoering geven aan hun beleid. Gekozen 2005, herkiesbaar 2009, termijn loopt af in 2013.

mr. Jos van der Velden, bestuurslid (1963)

Advocaat bij advocaten- en notarissenkantoor AKD Prinsen Van Wijmen (ruimtelijke ordenings- en milieurecht); oud-voorzitter districtscommissie Noord-Brabant. Gekozen 2001, herkozen 2005, termijn loopt af in 2009.

prof. dr. Martin Wassen, bestuurslid (1957)

Ecoloog, hoogleraar milieu-natuurwetenschappen en hoogleraar landschapsecologie aan de Universiteit Utrecht (faculteit Geowetenschappen) en hoofd van het departement Innovatie- en Milieuwetenschappen. Adviseur van WWF-International voor wetlandbeheer in Polen en (mede)organisator van vele wetenschappelijke conferenties, seminars en workshops, adviseur van de Commissie voor de Milieueffectrapportage, bestuurslid van het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (UU), oud-bestuurslid van de werkgroep Eco-hydrologie van de Werkgemeenschap voor Landschapsecologisch Onderzoek (WLO) en voorzitter van de Vereniging Marinehospitaalterrein te Overveen. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

De bestuurscommissies (31 december 2008)

Bestuurscommissie Beheer

drs. Jos Kuijpers (voorzitter), Marijke Augusteijn-Esser, drs. Liesbeth Cremers, prof. dr. Martin Wassen, drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)

Bestuurscommissie Financiën

drs. Jan van den Belt (voorzitter), prof. mr. Jitske de Jong, drs. Robert Jan van Ogtrop, mr. Jos van der Velden, drs. Fedde Koster (directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

Bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing

drs. Gijs ten Kate (voorzitter), mr. Alfred van Hall, drs. Saskia de Jonge, ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

Commissie voor de Directie

prof. dr. Cees Veerman, mr. Alfred van Hall, drs. Jan van den Belt

De drie bestuurscommissies van Natuurmonumenten bespreken meer in detail de onderwerpen die vervolgens in het voltallige bestuur aan de orde komen, en adviseren het bestuur daarover. Op deze manier kan de besluitvorming in het bestuur zich op de hoofdlijnen richten. De Commissie voor de Directie treedt namens het bestuur op als werkgever van de directie.

Samenstelling en dagelijkse functies Commissie van Deskundigen

prof. dr. Jan Bakker, Rijksuniversiteit Groningen (voorzitter)

mevrouw dr. Agnes van den Berg, Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte
(Centrum Landschap)

mr. drs. Peter Glas, Waterschap De Dommel

dr. Geert Groot Bruinderink, Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte (Centrum
voor Ecosystemen)

dr. André Jansen, Unie van Bosgroepen/Hogeschool Van Hall Larenstein

dr. David Kleijn, Wageningen Universiteit

prof. dr. ir. Jan Douwe van der Ploeg, Universiteit Wageningen, Rurale Sociologie, en Raad
voor het Landelijk Gebied

prof. dr. Theunis Piersma, Rijksuniversiteit Groningen, Vakgroep NIOZ & Dierecologie

dr. Hans Renes, Universiteit Utrecht, Faculteit Geowetenschappen, Disciplinegroep Regio's

prof. dr. Jan Roelofs, Katholieke Universiteit Nijmegen

mevrouw dr. Esther van der Voet, Rijksuniversiteit Leiden, CML

dr. ir. Michiel Wallis de Vries, De Vlinderstichting

drs. Teo Wams, directeur Natuurbeheer (directie)

dr. Bart van Tooren, hoofd afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer (secretaris)

De verenigingsraad (31 december 2008)

Groningen

Piet van Dijk MSc CPC (voorzitter), drs. Jan Alles, drs. Jörgen de Bruin, Wijnand Dijkstra, Ellen Farwick

Friesland

mr. José van Megen (voorzitter), Nico Berendse, drs. ing. Lilianne van den Broek, mr. Hans ten Hoopen, dr. Theo Meijer, mr. Rembrandt Veldhuyzen van Zanten

Drenthe

ing. Matthijs Wetterauw (voorzitter), drs. Jan Berends, Ineke Noordhoff, Jan Oonk, drs. Wim Osinga, Henk Pook

Overijssel

ing. Gerrit Willem Kamp (voorzitter), dr. Peter Blom van Assendelft, ing. Thea Croese, mr. Betske Goinga, Bastiaan Satink

Gelderland

mr. Bas van den Broek (voorzitter), ing. Jan Altena, Harry Bruil, mr. Peter Manders, drs. Martijn Oomkes, dr.ir. Pieter Schmidt, ir. Harm Schoten

Alle districtsafgevaardigden worden gekozen door de leden van Natuurmonumenten en vormen samen de verenigingsraad.

De verenigingsraad, die bestaat uit dertien districtscommissies, zorgt ervoor dat de stem van de leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Vertrouwenscommissie verenigingsraad

Jos Hugense (Zeeland)

mr. José van Megen (Friesland)

Fred van Sprang (Noord-Holland)

Jan Steffens (Flevoland)

mr. Ben van der Veer (Noord-Brabant)

Flevoland

Jan Steffens (voorzitter), Ed de la Chambre, Lammy Dillingh, ing. Jan Riedstra ,
dr. Ruud Scheffer

Utrecht

drs. Robinia Heerkens (voorzitter), ir. Marian Bos, drs. René Buisman, mr. Nicoline Roelofs,
dr. Ido Toxopeus, Bart van der Wal, mr. Toon Zwetsloot

Noord-Holland

Fred van Sprang (voorzitter), mr. Esther de Haan, ir. Ellen Kool, Leo Kool, drs. Harrie Penders,
mr. Erik Rouffaer, ir. Nico Stoffels

Amsterdam

ir. Jan van der Ben (voorzitter), drs. Stan Czerski, Welmoed Geel-Koopman,
drs. Wabien Manschot, drs. Ton Mol

Zuid-Holland

ir. drs. Flip Verhaar (voorzitter), André Boon, drs. Cees Brons, drs. Klaas van Dijk,
drs. Bauke de Haan, ir. Pieter Hellinga, ir. Hiltrud Pötz, Gerard Reitsma,
dr. ir. Nico van Steekelenburg, mr. Frans van der Storm, ing. Chris Verwoert,
ir. Quinten de Wijn

Zeeland

Jos Hugense (voorzitter), drs. Thomas Collette, ir. Hans Post, ing. Thom van Riet,
ing. Wim de Wilde

Noord-Brabant

Henk Helmich (wnd. voorzitter), Frans van Adrichem, drs. Judith Corsmit AA,
Geertje de Kort, ir. Lucette Roovers-Martens, mr. Ben van der Veer, drs. Jan van Veggel,
Sjef Verbaanderd

Limburg

Aart Resoort (voorzitter), Ria Dielissen, Lou Eijssen, Dré Kuijpers,
dr. Wouter van Marken Lichtenbelt

Management en ondernemingsraad (31 december 2008)

Directie

ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

nevenfuncties op voordracht van Natuurmonumenten:*

- Bestuurslid Stichting Twickel, een particuliere stichting met als doelstelling het behoud van de landgoederen en gebouwen behorend tot de stichting. Tussen de Stichting Twickel en Natuurmonumenten bestaat al geruime tijd een nauwe samenwerking.
- Bestuurslid Stichting Kasteel De Haar, een stichting van Natuurmonumenten en de familie Van Zuylen, met als doel de restauratie en het behoud van het kasteel en de omliggende tuinen.
- Lid van de Raad voor de Biologische Landbouw en voeding (Bioraad), die bijdraagt aan een duurzamer landbouw- en voedselketen. De natuur en Natuurmonumenten hebben belang bij deze verduurzaming.
- Lid van de Commissie versnelling en verbetering besluitvorming infrastructuur (die toeziet op de uitvoering van het rapport van de zogenaamde Commissie Elverding).

nevenfuncties op persoonlijke titel:*

- Bestuurslid van Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster (bezoldigde functie). Dit door het ministerie van LNV ingestelde InnovatieNetwerk ontwikkelt grensverleggende vernieuwingen in landbouw, agribusiness, voeding en groene ruimte en zorgt dat die door

belanghebbenden in de praktijk worden gebracht. Het gaat om innovaties gericht op duurzame ontwikkeling en met een focus op de langere termijn.

- Bestuurslid van de VFI (Vereniging van Fondsenwervende Instellingen), die onder meer de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen opstelde evenals de vervlechting daarvan met het reglement van het CBF-Keurmerk. Ook Natuurmonumenten is lid van de VFI.

drs. Fedde Koster (directeur financiën en bedrijfsvoering)

geen nevenfuncties

drs. Teo Wams (directeur natuurbeheer)

nevenfuncties op voordracht van Natuurmonumenten:*

- Bestuurslid van het Boschap, het bedrijf voor bos en natuur, waar ook Natuurmonumenten is aangesloten.
- Voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren, waar ook Natuurmonumenten lid van is.
- Bestuurslid van Eurosite, een Europa-brede organisatie waarbij terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties uit meer dan 27 landen zijn aangesloten. Ook Natuurmonumenten is lid.
- Bestuurslid van de Stichting Weidegang, die de zichtbaarheid van koeien in de wei stimuleert, onder meer om het kenmerkende Nederlandse landschap te beschermen.

nevenfuncties op persoonlijke titel:*

- Lid van de subcommissie Ethiek en Maatschappelijke Aspecten van COGEM (Commissie Genetische Modificatie). De COGEM adviseert de regering over de milieurisico's van genetisch gemodificeerde organismen en de ethische en maatschappelijke aspecten van genetische modificatie.
- Bestuurslid van CE, Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie. Dit onafhankelijke onderzoeks- en adviesbureau ontwikkelt innovatieve oplossingen voor milieuvraagstukken.
- Lid van de Raad van Advies Schuttelaar & Partners. Schuttelaar & Partners is een communicatieadviesbureau dat draagvlak creëert voor innovaties op het gebied van voeding, gezondheid en duurzaamheid.
- Lid van de stuurgroep Taskforce Marktentwikkeling Biologische Landbouw, die het Convenant Marktentwikkeling Biologische Landbouw uitvoert, waarin marktpartijen, overheid en maatschappelijke organisaties afspraken het aandeel consumentenbestedingen biologische producten te verhogen.
- Lid van de Taskforce Multifunctionele Landbouw, ingesteld door de minister van LNV. De Taskforce stimuleert een toename van de multifunctionele landbouw.

** tenzij anders vermeld, gaat het om onbezoldigde nevenfuncties.*

Senioradviseur verwervingen en vastgoed

ing. Jan Spijkerboer

Regiodirecteuren

drs. Wilfred Alblas (Groningen, Friesland, Drenthe), ir. Jan Gorter (Overijssel en Flevoland),

dr. Arne Heineman (Gelderland), ir. Krijn Jan Provoost (Noord-Holland en Utrecht),

drs. Roline de Wilde (Zuid-Holland en Zeeland), ir. Christ Rijnen (Noord-Brabant en Limburg)

Afdelingshoofden

Ron Adelaar (Personeel en Organisatie), Hennie Blikman (Vastgoed en Projecten),

ir. Ton Bos (Extern Beleid), drs. Hans Broodman (Communicatie, Fondsenwerving en

Ledenservice), Jacques Fonville (Facilitaire Zaken), Peter Heezemans (ICT),

mr. Martijn de Kempenaer (Juridische Zaken), ir. Hans Massop (Natuur en Landschap),

Roel Posthoorn (Projectmanagement), Leo Tijsen (Financiële Administratie),

dr. Bart van Tooren (Kwaliteitszorg Natuurbeheer), Annie Wilgenhof (Planning & Control)

Ondernemingsraad

Frits de Groot (voorzitter), Margot 't Hart (ambtelijk secretaris), Mariska van Aanholt,

ir. Nynke Bosma, Sanne van Gemerden, Hans Gronert, Jowien van der Vegte, ing. Wim Vons,

Frans van Zijderveld

Dit jaarverslag is een uitgave van Natuurmonumenten. De productie ervan is in handen van afdeling Communicatie. Dit jaarverslag werd op 25 april 2009 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten.

Tekstbijdragen

Ron Adelaar
Sandra Barbé
Hennie Blikman
Frans Bosscher
Conny Groot
Suzanne Klaassen
Marjolein van der Linden
Nynke van der Ploeg
Liesbeth Spanjaard
Leo Tijssen
Leonore Tuyt

Eindredactie

Irene Burkunk

Beeldredactie

Martin Stevens

Productiebegeleiding

Marlies Tenback

Ontwerp en layout

Aestron

Fotografie

- KINA/Stefan Claessens
(cover rechts)
- Natuurmonumenten - Ferry
Siemensma (cover links)
- KINA/Bert Verver (p. 6)
- KINA/Philippe Clement (p. 7)
- Natuurmonumenten - Ferry
Siemensma (p. 8, links)
- KINA/Bert Verver
(p. 8, rechts)
- Natuurmonumenten (p. 9)
- Natuurmonumenten -
Rob Doolaard (p. 13, links)
- KINA/Bas Meelker
(p. 13, rechts)
- Natuurmonumenten -
Gerrit Rekers (p. 16)
- Natuurmonumenten (p. 18)
- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p. 20)
- Natuurmonumenten -
Geurt Besselink (p. 21)
- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p. 22)
- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p. 26)
- Natuurmonumenten (p. 27)
- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p. 29)

- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 30)
- KINA/Paul van Gaalen (p. 31)
- Natuurmonumenten - Gerrit Rekers (p. 33)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 35)
- KINA/Bertus Webbink (p. 38, links)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 38, rechts)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p. 41)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 42)
- Natuurmonumenten - Martin van Lokven (p. 43)
- KINA/Hans Glader (p. 46)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 50)
- Natuurmonumenten - Paul Schirnhof (p. 52)
- Natuurmonumenten - Martin van Lokven (p. 56)
- Natuurmonumenten - Dimitri Punt (p. 59)
- Natuurmonumenten - Jo van Aken (p. 61)
- KINA/Jan van der Geld (p. 62)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p. 65)
- KINA/Domini Dalessi (p. 66, links)
- KINA/Geurt Besselink (p. 66, rechts)
- KINA/Ruud Knol (p. 76)
- Natuurmonumenten (p. 80)
- Natuurmonumenten (p. 85)
- Natuurmonumenten (p. 87)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 88)
- Natuurmonumenten - Jorrit 't Hoen (p. 89)
- Natuurmonumenten - Geurt Besselink (p. 90)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 91)
- Natuurmonumenten (p. 92)
- KINA/Martijn de Jonge (p. 93)
- Natuurmonumenten - Jo van Aken (p. 94)
- Natuurmonumenten - Greet de Schipper (p. 96)
- Natuurmonumenten - Martin Stevens (p. 98)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p. 101)
- KINA/Paul van Gaalen (p. 102 rechts)
- KINA/Hans Hut (p. 102)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p. 103)
- Natuurmonumenten (p. 104)
- KINA/Paul van Gaalen (p. 108)

Natuurmonumenten

Noordereinde 60

1243 JJ 's-Graveland

Postbus 9955

1243 ZS 's-Graveland

tel (035) 655 99 33

www.natuurmonumenten.nl

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten. Als je van Nederland houdt.